

*Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift*

Årg. XXXII. 1949

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XXXII · 1949

U P P S A L A

1950

UPPSALA 1950

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

496053

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Linnés förbindelse med norske naturforskare. Foredrag holdt på Hammarby	
22 maj 1949. Av ROLF NORDHAGEN	5
Skogen och landskapet i Linnés Skåne. Av BERTIL LINDQUIST	19
En niddikt i Linnés exemplar av Skåneresan. Av A. U.	42
Linnés resällskap under den skånska resan. Av SIXTEN BELFRAGE	43
I Linnés spår i Holland. Anförande vid Svenska Linné-Sällskapets vårsam-	
mankomst å Hammarby den 22 maj 1949. Av NILS VON HOFSTEN	57
När Linné införde namnet fauna. Av ARVID HJ. UGGLA	65
En Linnean om Linné. Några närbilder. Av TORSTEN OLSSON	68
Några anteckningar om Abr. Bäckes trädgård i Ribby. Av ANTON SÖRLIN	71
Om Linné och monstra samt fyrbenta fåglar och tvehövdade. Av K. V.	
OSSIAN DAHLGREN	77
Benoist de Maillet und Carl von Linné. Eine historische Parallele von	
FELIX BRYK	99

Smärre meddelanden:

Förfalskade Linnéautografer	112
»Habent sua fata libelli»	114
Linné och Johan Gesner	115
Linné och Alexander Garden	116
Elis Malmeström om Linnés Nemesislära	116
Linnéminnen i Nordiska museet	116
I Skåne med Linné	117
Summary of contents	118

Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1948	121
Sällskapets publikationsverksamhet	121
Linnémuseet och Linnébiblioteket	122
Skattnästarens berättelse för år 1948	123
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1949	125
Revisionsberättelse	127
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	128
Nya medlemmar	129

LINNÉ'S FORBINDELSE MED NORSKE NATURFORSKERE

*Foredrag holdt på Hammarby 22. maj 1949**

AV

ROLF NORDHAGEN

ÆREDE FORSAMLING!

Jeg selv har helt ubetydelig beskjeftiget meg med norsk botaniks historie, og mitt kjennskap til LINNÉ er fragmentarisk. Jeg må i dette foredrag vesentlig holde meg til de fortjenstfulle avhandlinger som avdøde konservator OVE DAHL har publisert om norske botanikere i det 18. århundre og deres forbindelse med Linné.

Hvis Linné hadde anet hvilke botaniske skatter Norge bar i sitt skjød, hadde han knapt nøyet seg med de to korte besøk som han selv avla hinsides Kjølen — første gang under Lapplandsreisen i 1732, da han kom fram til Sørfolden i Nordland, og andre gang i 1734 under reisen i Dalarna, da han passerte Fæmundstraktene og dro til Roros. Man får ellers inntrykk av at Linné anså utforskningen av Norges naturherligheter for å være i de beste hender hos biskop JOHAN ERNST GUNNERUS i Trondhjem. Det var visstnok særlig fra Nord-Norge at Linné ventet seg botaniske overraskelser. Dovre og Jotunheimen var den gang ennå ikke oppdaget, heller ikke den hyperatlantiske flora langs Vestlandets havkyst.

At de to korte besøk i Norge gjorde inntrykk på Linné, er tydelig nok. Dagboken fra Lapplandsreisen viser at den 25 år gamle mann også hadde øye for andre norske blomster enn de vegetabiliske. Etter besøket hos presten RASCH på Rørstad prestegård i Sørfolden skriver Linné: «Här är en vacker dotter som het SARA RASCH, om 18 år, extraordinairt skön, måste äntligen skrivas till, ty hon har sagt sig aldrig tro att någon redelig svensk skal komma til henne».

Spørsmålet blir: har Linné overhodet skrevet til henne? Eller har han fått betenkeligheter allerede på hjemveien? Som nordmann må jeg beklage

* Under Svenska Linné-Sällskapetets möte på Hammarby 22/5-49 måtte jeg av hensyn til tiden forkorte enkelte avsnitt i mitt manuskript. Det er her trykt i sin helhet.

at Linnæus valgte seg en annen SARA; en svensk-norsk allianse kunne ha ført til store resultater for norsk botanik og naturhistorie i det hele tatt.

Av større betydning ble Iter Dalecarlicum og Linné's opphold i bergstaden Røros i 1734, der han visstnok bodde hos daværende overstiger BORCHGREVINK, som senere ble bergdirektør. Denne Borchgrevink fikk i 1737 en sønn JENS FINNE BORCHGREVINK, som omkring 1760 ble amanuens hos biskop Gunnerus i Trondhjem. På Gunnerus' initiativ sendte faren sin sønn til Uppsala i 1766, dit han ankom 25. mars. Jens Borchgrevink flyttet ut til Hammarby og deltok her i de privatissime collegier. Desværre ble han syk, i flere måneder; men om hans store flid vitner manuskriptet *Collegium botanicum Linnæanum, calamo exceptum a Borchgrevink, Upsaliæ anno 1766*. Dette er trykt av OVE DAHL i 1907 i samband med 200-års dagen for Linné's fødsel.

Borchgrevinks referat viser, som så mange andre, hvor interessante og underholdende Linné's privatissime collegier var, og på hvilken fortrolig fot han sto med de elever som han hadde tillit til. Om planteslekten *Browallia* har Borchgrevink referert følgende: «BROWALLIUS hadde nok merité i Botaniquen, skrev imod Siegesbeck, og stoppede Munden godt til på ham. Nomina specierum ere lempede efter Browallii Levnets Lob:

demissa da han var Prest i Fahlun etc.

elata, blev biskop inden kort tid

alienata da han skrev imod Vandformindskningen.

Urten ser ud, som den så under Lug, som Browallius og gjorde», står der i referatet. Symbolikken i de to første artsnavn er lett gjennomskuelig, men i *alienata* er den mer underfundig: dette latinske adjektiv betyr «være fremmed, fjernstående, atskilt fra andre ting», men kan i bestemte uttrykk også bety «frafallen, forstyrret, sinnsforvirret (*alienata mente*)». Uttrykket «Vandformindskningen» sikter til striden om nivåforandringene ved Bottenviken, et fenomen som Browallius mente skyldtes landhevning, mens Linné i tilslutning til Anders Celsius regnet med at verdenshavene befant seg i synkning. — Ved hjelp av Borchgrevinks referat kan vi supplere de eksempler på navnesymbolikk som bl.a. KNUT HAGBERG har trukket fram i sin utmerkete bok om Linné.

Om slekten *Tussilago* har Borchgrevink referert følgende: «*Tussilago* er vanskelig at skille, fordi nogle er *radiati*, andre ikke; nogle have thyrsos, andre ikke. SIEGESBECK examinerede een av disse, og som han ikke fandt nogen stamen, kaldede han hende *Anandria* at ridiculere von Linné's Systema; men det vistes hannem at når den sattes ind i Orangeriet, har den stamina i alle Blommer; ellers vanskelig at examinere».

En fortsettelse følger under *Siegesbeckia*: «Siden det havde tildraget sig, som sagt er, med *Anandria*, skulde von Linné og Siegesbeck atter

Biskop Johan Ernst Gunnerus (1718—1773). J. Haas sculps. 1756.

blive Venner, da von Linné skikkede hannem Frøe af denne Urt, som han havde kaldet efter hans Navn; men skrev uden på Cuculus ingratus (utak nemlig gjøk), hvorefter Freden atter opphørte».

Jens Borchgrevink tilbrakte bare ca. 9 måneder hos Linné, på grunn av økonomiske vanskeligheter. I sitt brev av 20. febr. 1767 takker han Hr. Archiatern for «hans ufortrødne Flid og Besvær med at undervise mig i Naturalhistorien» ved å sende 100 plåter eller 600 daler kobbermynt, som han «underdanigst beder måtte tages til Gode, i Betragtning af mine ringe Omstendigheder og Uformuenhed til at kunne aflægge Dem efter Fortjeneste». Tilslutt sender Borchgrevink sin underdanigste hilsen til den «velbaarne Frue samt kiere Frøkener — med skyldigst og ydmygst Taksigelse for beviiste Nåde og artige Omgjengelse, som jeg ikke uden tendres Fø-

lelser erindrer, og vilde ønske mig så lykkelig snart igjen at kunne nyde». Av en etterskrift til dette brev fremgår det at Archiaterns fru, SARA LISA, hadde gitt Jens Borchgrevink i oppdrag å skaffe hester fra Røros til Hammarby. Han skriver imidlertid: «Hester ere nu uforkammet dyre, så jeg veed dem aldrig at have været i saa høy Priis, thi for småe Hester gives nu 100 Plåter Stykket og vel meere».

Borchgrevink ble aldri noen selvstendig naturforsker. Han ble prest, først på Sjælland, senere i Valdres og til sist på Ringerike, der han døde i 1819. Hans betydning ligger deri at han styrket båndene mellom Linné og Gunnerus. «Han var en beskedelig karl hos oss» skriver Linné til biskopen.

Det samme kan desværre ikke sies om Gunnerus' andre amanuensis HENRIK TONNING, den eneste nordmann som disputerte hos Linné. Tonning, som var født på Edø i Romsdalen i 1732, var teolog. I 1763—64 samlet han planter for biskopen i Åfjorden og sto den gang høyt i dennes aktelse. Tonning ble sendt til Uppsala fra Trondhjem via Røros sammen med Borchgrevink, og studerte hos Linné med visse avbrytelser fra 1766 til 1768. Av en eller annen grunn måtte han vende tilbake til Trondhjem bare etter kort tids forløp, og følgen var at han gikk glipp av Linné's kollegier våren og sommeren 1766. Han kom tilbake til Uppsala 16. august, men Linné var da sterkt opptatt med å ordne dronningens naturaliekabinett og var for det meste borte fra Hammarby. Tonning beklager seg i et brev over at han ikke får den lovede undervisning: «Når han (Archiatern) er her i Staden, gjør vel både Han og Hans Frue mig den ære at drikke Caffé hos mig, og jeg har også den ære at drikke igjen hos dem, men dermed lærer jeg intet, og om Læsning mældes intet».

Tonning næret ønske om å disputere pro gradu allerede sommeren 1767, og ville bli doctor medicinæ. Da han fremførte dette ønske for Linné, svarte denne: «I har godt Hoved; I kan lære hvad Fanden det skal være.» Tonning selv var åpenbart stolt over å kunne citere disse ord. Etter min overbevisning mente Archiatern iallfall delvis noe annet med dette kraftuttrykk enn Tonning selv oppfattet.

Men Linné hjalp i 1767 og 1768 Tonning på alle mulige måter, utvilsomt av hensyn til biskop Gunnerus. Tonning selv beretter at han fra februar 1767 losjerer i Linné's eget hus, og at denne kommer opp til ham to ganger om dagen for å diskutere og røke tobakk: «Han er ellers særdeles gracieux, og vi leve, at jeg så må sige det, ret i Familiarité sammen så at jeg nu er som en halv Secrétaire hos Hannem og fåer læse alle Hans udenlandske Breve». — Tonning ønsket å disputere på en avhandling om planteslekten *Gunnera*, som Linné nettopp hadde oppkalt etter biskopen, og Archiatern lovet å bistå Tonning med å gjøre eksperimenter med «Hende, for at erfare hvad Nytte den kan gjøre i Medicinen og om den endelig ikke skulde have nogen besynderlig medicinsk Kraft».

Imidlertid utdannet Tonning seg i anatomi, og det gikk langsomt med disputasjonen. Den 7. mai 1767 tok han i Uppsala examen theoretico-medicum, og i oktober samme år examen practicum; han ble så licentiat medicinae. Av Linné ble Tonning oppfordret til å være ordinær førsteopponent ved en dissertasjon om *Fundamenta Entomologiæ*. Tonning skriver: «Den Sag gikk så vel af, at hr. Archiatern gav mig langt større Berømmelse end jeg nogensinde havde fortjent».

Han egen disputas foregikk først 27. februar 1768 og handler ikke om Gunnera. Avhandlingen bærer titelen *Rariora Norvegiæ* og er bare på 19 sider i liten kvart; den skulle særlig omhandle Norges planter og deres nytte i medisinen. Alt i alt er den et ganske lettvektig produkt; første del av arbeidet heter Historia literaria og gir en ganske god oversikt over botanikens historie i Norge. — Tonning var meget smart; han dedicerte sin tynne avhandling til kronprinsesse SOPHIE MAGDALENA, og dette førte til det forønskede resultat: universitetskansleren, kronprins GUSTAF, utvirket at Tonning ble fritatt for å betale de vanlige universitetsavgifter. Han fikk sitt doktorbrev gratis. At han skyldte Linné penger, fremgår av et brev som han i 1768 sendte Archiatern fra Trondhjem; i dette lover han «så snart lägenhet gifves, at öfversända sin skuld». Han skriver nå på svensk!

Tonning var imidlertid ikke så ganske lite av en cuculus ingratus og uttalte i flere av sine brev at han ikke var riktig tilfreds med sitt Uppsalaopphold. Særlig fant han at avgiftene ved Linné's kollegier var for høye. Dette kom Linné for øre, og denne skriver herom til biskop Gunnerus 14. mars 1772: «Jag har spordt att han ej warit nöyd med mitt upförande emot sig, ehuru jag sökte att göra honom all möjlig tjenst. Emellan terminerna läste jag för honom privatissime, jag, som då allena wid faculteten, gjorde honom til candidat, äfter han det åstundade, jag halp honom till disputationen, som han skref, jag presiderade för honom på Academien, jag gjorde Hans promotion för honom allena, och all annan ringa tjenst, som jag formådde, alt samans gratis för Hr. Biskopens recomendation, så att han endast betalte examen facultatis, hwilka 15 plåtar icke woro mine, utan anslagne till Facultets inrätningen, då han gaf där öfwer 1½ ducat så gör han mig all orätt. Nog såg jag, att han icke war nöyd med mitt testimonium på slutet, men jag wågade icke gifwa honom annat, äller sådant som han sielf utstakade (!). Så att han har aldeles ingen orsak att wara misnöyd med mig».

Til Tonnings unnskyldning må tjene hans fattigdom og hans svigermors karrighet. Imidlertid hadde han ikke begrep om at der, for å tale i Uppsala-jargong, fins noe som heter «en velordnet mangel på økonomi». Tonnings livsførsel har visstnok vært preget av økonomisk slarv, både hva faktiske inntekter, lån og gaver angår. Dette har også Gunnerus vært fullt klar over;

i et brev til Linné av 2. juni 1772 karakteriserer han Tonning etter for-tjeneste: «Han kunde visst have bragt det videre i Naturhistorien, hafde han ikke været så commode eller på godt dansk: lad. Nok har jeg haft med ham at bestille for at få ham til at øve sig i praxi. Nu vil han være Postmester, nu Secretær i Rentekammeret — alt for at slippe for at lægge Hovedet i blød. ... Iøvrigt kan jeg med Sandhed bevidne at jeg aldrig har hørt ham tale om Hr. Archiatern uden med største Høiyagtelse og Erkjendtlighedsfølelse».

Tonning holdt i Tronhjem forelesninger i botanikk etter Linnés system i 1768 og 1769. Han reiste straks etter til Kjøbenhavn, hvor han praktiserte på hospital og fikk bevilgning til å være physicus practicus i Arendal. Men han fortsatte å bo i Kjøbenhavn med sin frue, og her utga han i 1773 i trykken første del av *Norsk medicinsk og oeconomisk Flora*, dedisert til den norsk-danske arveprins. Plantene er her ordnet etter Linnés system, men første del omfatter bare de 14 første klasser. Om denne bok skriver den norske sogneprest og botaniker H. J. WILLE i et brev fra 1787 til CRISTOPHER HAMMER: «Når man leser hans (Tonnings) Bog, da findes deri ikke et Ord, uden hvad han har udskrevet af Linnæus, Gunnerus og Strom», og i et annet brev: «Tonning var en Person som skrev løst og fast uden at bryde sig derom». Dette er dog en altfor hård dom.

Etter sin velynder Gunnerus' død, førte Tonning en kummerlig tilværelse. Han forsøkte å få et prestekall, men uten resultat. Takket være arveprinsens proteksjon fikk han til sist ansettelse i tollvesenet i Trondhjem, men måtte soke avskjed i 1787, visstnok på grunn av alkoholisme. I 1790 startet han et månedsblad «Nyttige og lærerige Samlinger i adskillige smukke Materier»; men dette gikk inn etter knapt 1½ års forløp. Han døde i 1796.

At Linné allerede etter sine første møter med Tonning tok ham på kornet, fremgår av den karakteristikk han ga av Tonning i 1766, og som jeg tidligere har citert. Archiatern kjente nok sine pappenheimere. —

Ifølge Ove Dahls undersøkelser er det 11 nordmenn som har vært Linné's elever. Av disse var BERNT ANKER og PEDER ANKER rikmannssønner, som vel nærmest spillet gjesterolle i Uppsala. Begge kom senere til å bli ledende menn i norsk kulturliv, og den yngste av dem, PEDER ANKER til Bogstad herregård ved Christiania, var norsk statsminister fra 1814—1822. At begge har fått naturhistorisk stimulans hos Linné, kan ikke være tvilsomt. Peder Anker hadde kostbare veksthus for sydfrukter på Bogstad. BERNT ANKER anla prektige haver og hadde en naturaliesamling, som han testamenterte til krigsskolen i Christiania; han stillet dessuten sin have i hovedstaden til Kathedralskolens disposisjon som botanisk planteskole.

PEDER ASCANIUS, fra Aure på Nordmøre, studerte naturhistorie under Linné i 1753. Han var zoolog og bereiste i 1768—70 på kongelig foranstaltning Norges kyst for å samle materiale til fortsettelsen av sitt store

arbeid *Icones rerum naturalium*, som for dyrenes vedkommende skulle være et sidestykke til *Flora Danica*. Første del var utkommet i 1767. Ascanius ble imidlertid i 1776 knyttet til sølvgrubene på Kongsberg og ble senere berghauptmand nordenfjells. Han karakteriseres som en innsiktsfull og patriotisk nordmann, som hadde gjennomreist Norge fra den ene ende til den annen, på kryss og tvers. Det er meget beklagelig at han ikke fikk fullført sitt zoologiske billedverk.

To andre nordmenn, begge fra Trondhjem, EILER HAGERUP og HANS TISLEF, studerte i kortere tid hos Linné, henholdsvis i 1762 og 1771. Fra Tislefs hånd foreligger et manuskript i Trondhjem med titelen *En Indledning til Naturens Historie efter Linnæi System*. Dette er aldri blitt trykt, men om det inneholder noe nytt av interesse til belysning av Linné's personlighet, vet jeg ikke. Hagerup har ikke levert bidrag til naturhistorien utover en avhandling om fiskeriene i Nord-Norge. Tislef, som må ha vært en ganske ubehagelig herre, har i 1775 skrevet en anonym kritikk av 11. hefte av *Flora Danica*, utgitt av dansken O. F. Müller. Om sin strid med Müller sendte Tislef et på latin forfattet brev til Linné.

I året 1754 studerte de to brødre GERHARD VON DER LITH WILLEMSSEN og WILHELM FRIEDRICH KÖLNER WILLEMSSEN hos Linné. Men da de begge var blottende unge, har de vel neppe høstet megen lærdom. Begge ble senere assessorer i Det Nordenfjeldske Bergamt, og det er sannsynlig at de har fått mineralogiske impulser i Uppsala. Når jeg overhodet nevner dem, er det fordi WILHELM, den yngste av brødrene, kjøpte Tøyen hovedgård i Christiania i 1773. Noen år senere lot han oppføre den etter norske forhold herskapelige hovedbygning, som senere ble, og den dag idag er, prefektbolig for professoren i systematisk botanikk. For meg personlig er det meget interessant å ha en bolig som er reist av en av Archiaterns elever. Willemsen døde i 1792 som magistratspresident med titel av justisråd, og var en lærd og ansett mann med et tidsmessig bibliotek. Han har utvilsomt hatt alle Linné's viktigste publikasjoner i sine hyller på Tøyen.

Av Linné's norske elever gjenstår det nu å nevne to bergensere. Den ene, JOHAN CARL DE BESCHE, var i Uppsala i 1760 eller 1761. Han utdannet seg i farmaci og ble apoteker i Bergen, der han hadde en urtesamling og en kolleksjon «af Havets besynderlige og sjeldne Skabninger». I London fins to brev fra de Besche til LINNÉ DEN YNGRE fra årene 1770 og 1777. Han beklager her at han ikke kan skaffe Archiatern naturalier fra Vestlandet; den tidligere nevnte Peder Ascanius hadde nemlig oppholdt seg i Bergen en hel vinter og fått alt hva de Besche hadde. Viktigere er det at de Besche i brevet fra 1770 anbefaler en bergenser ved navn RASMUSSEN, og anmoder sønnen om å skaffe denne adgang til hans Hr. Fader.

Hr. Rasmussen var ingen ringere enn MARTIN VAILL, som han senere

Martin Vahl (1749—1804). Dessiné et gravé par Ambroise Tardieu.

kalte seg. Han var født i Bergen i 1749 og studerte senere i Kjøbenhavn under Linné's kjente elev JOHAN ZOËGA, som her holdt forelesninger over plantene i den botaniske have. Etter hjemkomsten til Bergen studerte han hos den lærde norske naturforsker, sogneprest HANS STRØM på Sunnmøre. Fra 1769 til 1774 oppholdt Martin Vahl seg i Uppsala, og to somre på Hammarby, hvor han deltok i de privatissime leksjoner. Det sies om ham at han kunne forlate Uppsala «som Linné's kjæreste og beste discipel.» Han ble knyttet til den botaniske have i Kjøbenhavn 1779—1783. I årene 1783—1785 foretok han en reise Europa rundt; på denne stiftet han bekjentskap med flere av tidens mest berømte naturforskere. I 1785 fikk han titel av professor og ble overdradd utgivelsen av *Flora Danica*. Vahl utga heftene 16—21 og foretok i den anledning i 1787—88 en lang reise, helt til Vardø i Finnmark.

Martin Vahls gedigne innsats er så vel kjent at jeg her ikke skal dvelle ved hans *Symbolae botanicæ*, *Eclogae americanæ* eller *Enumeratio plantarum*. Av særlig interesse er hans referat av Linné's *Prælectiones privatissimæ* 1770, altså på et tidspunkt da Linné hadde nådd høydepunktet av sin vitenskapelige utvikling, om enn hans helse var i sterk nedgang. Manuskriptet ble oppdaget i Bergen, hvor dr. A. APPELLÖF fikk det som gave av en bokhandler. Det kom til Bergens Museums bibliotek i 1908, og den bota-

niske del ble utgitt av avdøde professor JENS HOLMBOE i 1910 i Bergens Museums Årbok. Manuskriptet er ikke signert, men skriften er bevist å være Vahls.

Jeg mener at dette Vahls referat er noe av det mest interessante og underholdende en nordisk botaniker overhodet kan lese. Det viser oss Linné som den geniale iakttager og den uovertrufne lærer. Teksten er full av anekdoter, av biologiske utredninger, av skjemtsomme sidesprang. Om *Erysimum officinale* (= *Sisymbrium officinale*) står der: «Herav giøres den bekante Syrupus de Erysimæ Lobelii, som Præsterne så meget bruge; thi om de drikke brav Øl om Aftenen, og Dagen derpå skal prædikke, blive de rustige i Halsen — da denne er deres fornemste Hielpe Middel». Om *Armoracia*, pepperrot: «Almindeligt er at skiære den i småe Gryn og slåe sød mælk på og lade ståe nogle Dage; med dette tvætter Pigerne sig, det svi-der vel noget, men man bliver smuk». Om *Anemone nemorosa* leser man: «*nemorosa* er dødelig for *pecora* som ey lært *Botaniquen*; thi de som ere opfødde midt iblandt den, røre den ikke, men fremmede Boeskap æde den og døe som Fluor, ligesom med *Aconitum*». Om *Aquilegia* står: «Mod Skab ere Frøene et skjønt Middel; men feyler man i dosi, så koster det Livet» osv. osv.

Linné er sikkert en av de største pedagogiske begavelser som har levet; også på dette felt var han langt forut for sin tid. Gjennom sine ekskursjoner innførte han arbeidsskole-prinsippet, den induktive læremetode. Han satte autopsi i høysetet. Men han forsto også en annen kunst: å holde kateterforelesninger på en sådan måte at hans tilhørere aldri ble trette av stoffet. Dette oppnådde han ved å flette inn sidesprang, digresjoner, som både var belærende, men også egnet til å kalle på latteren og smilet. Det merkelige er at Linné's mesterskap her virker ubevisst — som spontan begavelse. Jeg tror neppe at studentene noen gang har gjespet på Archiaters forelesninger eller kurser. Hvor mange professorer kan si det samme?

Martin Vahl overtok i 1801 professoratet i botanik ved Københavns universitet. Hans navn er forevigt i planteslekten *Vahlia*, hørende til Saxifragaceae, beskrevet av Thunberg. Ved Vahls død i 1804 skrev Oehlen-schläger sitt kjente dikt «Dekker graven, blomster små». Det er gått med Martin Vahl som med Tordenskjold og Ludvig Holberg: han er blitt «annektert» av våre gode venner danskene. Hadde Norge fått sitt eget universitet på slutten av 1600-tallet, et ønske som ble uttalt på det siste norske stendermøte i 1661, hadde trolig Holberg og Vahl slått seg til ro i sitt fedreland. Men hovedsaken er at hr. Rasmussen fra Bergen, gjennom Linné, ble en fremragende botaniker, som har satt varige spor etter seg.

Til sist noen ord om JOHAN ERNST GUNNERUS, vel den merkeligste norske naturforsker under foreningstiden med Danmark. Han var født i

Kristiania i 1718, der faren Erasmus Gunnerus var stadsfysikus. Sønnen tok filosofisk eksamen i Kjøbenhavn i 1740, og studerte senere i Halle og Jena både teologi, filosofi og rettsvitenskap. Hans lærer- og forfattervirksomhet i Jena, der han ble *adjunctus designatus* og kom i strid med sin lærer J. DARJES og utgiverne av diverse filosofiske tidsskrifter, men også vant seg tallrike venner og beundrere, skal jeg her ikke dvele ved. Jeg vil bare nevne at da Gunnerus forlot Jena, ble der oppført en kantate, undertegnet av 114 av hans tilhørere ved universitetet.

I 1754, etter 12 års utenlandsopphold, ble denne lærde polyhistor kalt tilbake til Kjøbenhavn. Året etter ble han biskopens vikar ved universitetet i denne by, og i tre år holdt han nå forelesninger over teologi, logikk, metafysikk, natur- og folkerett; dessuten utfoldet han en rik forfattervirksomhet. I 1758 ble han av kong Frederik V. utnevnt til biskop i Trondhjem.

Hva denne uredde og originale personlighet fikk utrettet i sitt hjemland, er helt utrolig. Straks etter sin ankomst sendte han ut et hyrdebrev til presteskapet i Trondhjems stift, hvori han foreholdt prestene nødvendigheten av også å drive vitenskapelige sysler, og opplyste at han aktet å grunnlegge et vitenskapelig samfunn i Trondhjem. Dette ble da også til virkelighet i 1760, og dermed fikk Norge også for første gang sine egne vitenskapelige skrifter (1761). I 1767 fikk samfunnet titelen av Kongelig Norsk Videnskabers Selskab, et navn det har beholdt til idag.

At Gunnerus allerede i sin skoletid eller under sin huslærervirksomhet i Christiania har beskjeftiget seg med botanik, synes å fremgå av visse angivelser i hans *Flora Norvegica*. Men det var først under sine vidtløftige *visitasreiser* nordenfjells at Gunnerus egentlig ble grepet av naturhistorien, først av zoologien, senere av botaniken. Hans interesser utviklet seg snart til pasjon, og det kan knapt være tvil om at det var studiet av Linné's skrifter som her var det avgjørende incitament. Fra 1761—1772 sto Gunnerus og Linné i en meget livlig brevveksling, som til å begynne med blev ført på latin — ett språk som Gunnerus skal ha behersket i sjelden grad. Jeg selv er ikke kompetent til å bedømme «Trondhjems-latinen» versus den såkalte «Svartbäcks-latinen»; for oss nulevende botanikere er det godt at brevvekslingen litt etter litt slo over i nordiske språk.

Det er tragisk at disse to menn, Linné og Gunnerus, aldri fikk anledning til å møtes. At de følte seg åndelig beslektet, kan ikke være tvilsomt. Gunnerus refererer i brevene innholdet av sine egne avhandlinger, forteller om sine funn, sender Linné ofte naturalier, og spør ham til råds. Med største spenning imøteser han ethvert nytt arbeid av Linné, og sluker det med begjærighet: «Jeg kom ligesom i en ny Verden, da jeg gjennombladede disse ypperlige Skrifter i Betragtning af de uendelig mange nye Opdagelser, de ere fulde af», skriver han til Linné.

Og Linné er ikke mindre begeistret. Et av hans latinske svarbrev lyder

i oversettelse således: «Aldrig har der været en Erkebiskop som dig! Gid vi havde dig i Upsala! Som en Komet bestråler og oplyser du de tågede arktiske Egne, og om dig kan det i Sandhed siges — her slår Linné over i svensk — att det folk som i mörkret wandrar, ser ett stort ljus, som uplyser hela werlden» (datert 12. mars 1764).

Hvor gjerne Linné ville følge Gunnerus på visitasreiser i Nord-Norge i biskopens embetsbåt, som hadde 8 par årer og kakkelovn i kahytten, leser man av et brev fra 1767: «Herre min Gud, om jag kunnat warit i den situation, att få fölgt Hr. Biskopen på dess visitationer till Finmarken; huru hade wij icke skolat roat oss wid stranderne att se de små diuren uti lithophytis och zoophytis». Linné er meget spent på å få høre om hvilke nye oppdagelser Gunnerus gjorde på Nordlandsreisen, mens han selv «staccar, måste ligga uti museo, och ej får koxa omkring ibland naturen».

Med hvilken interesse han leser Gunnerus' avhandlinger i Videnskabs-selskabets skrifter, ser man av et brev datert 4. mars 1769: «Med en norsk Capitain hade jag igår Högwördige Hr. Biskopens mer än jag kan beskrifva angenäma gåfwa, som borttog hela förledna natten, ty jag kunne ej lämna läsa denne 4. tomen af actis, innan jag den hehl och hållen genomgådt osv. osv.

Linné hedret Gunnerus ikke bare ved å gi en høyst interessant plante-slekt navnet *Gunnera*, men også ved å bevirke at biskopen ble opptatt som medlem av Svenska Vetenskapsakademien og av Vetenskapssocieteten i Uppsala i 1766. Linné ble samme år medlem av ovennevnte selskap i Trondhjem.

Gunnerus har publisert en lang rad zoologiske avhandlinger. I denne forbindelse interesserer imidlertid mest hans *Flora Norvegica*, hvorav første del utkom i 1766, annen del først etter Gunnerus' død, trolig først i 1776, trass i at årstallet 1772 står på titelbladet. Dette er den første særskilte norske flora, men dog nærmest en flora for Gunnerus' eget bispedømme, det vil si Trondhjems og Tromsø stift.

For det øvrige Norge støttet han seg til andre forfattere, særlig til professor OEDER og til sogneprest, senere titulærprofessor HANS STRØM. Den siste har satt dype spor etter seg i norsk topografisk og botanisk forskning, særlig ved sin interessante beskrivelse over Sunnmøre (1762—69). Strøm var en meget beskjeden mann, og har åpenbart ikke våget å korrespondere med Linné. Selv skriver han i sin autobiografi: «Endeel av Linnæi skrifter, som min Broder anskaffede mig fra Kjøbenhavn, oppflammede så meget mere min Lyst som jeg nu fattede det Haab, at jeg ved hjelp av disse kunde veilede mig selv; kort at sige, der påkom mig en Enthusiasme for denne Videnskab som jeg aldrig i mine Dage har følt lige til».

Det var Strøms bror som sendte Sunnmøres beskrivelse til Linné, og denne sendte takk og berøm i et eget brev til Hans Strøm. Av dette brev

citerer Strøm i sin autobiografi følgende passus (i oversettelse): «Eder og Eders rettelig store Biskop Gunnerus bør udødelig priis som I varit de første som uptænt et stort lius blandt det folk som i mørkret vandrat». Strøm fortsetter: «Som Reisende siden berettede, skal han (Linné) have sagt at Sverrig endnu aldrig havde haft en sådan Biskop som Gunnerus og en Capellan som jeg, hvilket jeg ikke anfører av Vanitét, men fordi det er sagt af en stor Mand, og udmærker den Agt han har for sin Videnskab, endog hos Lærlinge og Begyndere. Men siden har jeg ikke villet fortsætte denne Correspondance af Frygt for at være ham til Besvær, men kun ladet mig nøie med at tilsende ham nogle af de Naturalier han forlangede ved Biskop Gunnerus».

Gunnerus' *Flora Norvegica* inneholder altså også Hans Strøms resultater. Med sine feil og mangler er den alt i alt et meget verdifullt verk, ikke minst fordi den inneholder en vrimmel av geografiske og økonomiske opplysninger, dessuten tallrike norske plantenavn, hvorav flere senere er forsvunnet.

Gunnerus har æren av å ha oppdaget en rekke av Skandinavias mest interessante planter f. eks. *Veratrum album* i Øst-Finnmark, *Primula sibirica* eller *finmarchica*, *Gentiana detonsa* (Gunnerus beskrev denne som *G. serrata*) og *Arenaria norvegica*. Det er også Gunnerus som oppdaget den ytterst interessante kalkflora i Snåsa i Nord-Trøndelag med sin rikdom på orchidéer og nordgrensen for *Centaurea nigra*.

I 1771 ble Gunnerus kalt ned til Kjøbenhavn av STRUENSEE for å sette universitetet og undervisningen i bedre stand. Han ankom i oktober, og allerede i december samme år innsendte han ikke alene den forønskede betenkning men også forslag til og plan for et eget norsk universitet. Gunnerus ville ha dette i Kristiansand; hit ned ville han også flytte Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, og han selv ønsket å bli det nye universitets vicekansler. Men planen falt med Struensee, og Gunnerus måtte i 1772 vende tilbake til Trondhjem uten å ha nådd sitt mål.

I samband med denne reise og Struensees fall utspandt der seg en livlig brevveksling mellom Linné og Gunnerus: «Herre Gud hwad fågnad hadde icke varit för mig om Hr. Biskopens resa kunnat ske åt Uppsala», skriver Linné. I et brev av 14. mars 1772 uttaler han i anledning av omveltningen i Danmark og Gunnerus' opphold følgende: «Med oändelig fågnad emottog jag senaste post Högwärdige Hr. Biskopens af den 29. sistledne, ty jag war förskräckelig rädd at Hr. Biskopen skolat blefwit *noterad* wid den stora *crisis* som skedde i Danmark, ty wid sådanne tilfällen plägar wara nog att man endast stått i grace hos reum; ty hwar will behaga sin öfwerhet; at *Dii meliora, quod gratulor*». Han fortsetter: «Det fågnar mig hierteligen att Hr. Biskopen kommer tilbakas till Trundhiemske Societeten, som jag älliast fructar hade deliquescerat, då dess anima blefwit borttagen».

Gunnerus tok i 1773 fatt på en lenge planlagt visitasreise til Nordmøre og Romsdal. Under en båtreise på den beryktede sjøstrekning Hustadviken ble han syk; han døde i Kristiansund 25. september samme år. Hans entusiasme for vitenskapen og hans godhjertethet mot sine elever og sine mange fattige slektninger gjorde at han etterlot seg en gjeld på 9000 riksdaler.

Allerede i 1766 hadde Gunnerus i et brev til Linné uttalt at han begynner å trettes av de omkostninger hans vitenskapelige sysler volder ham. Linné's svar av 1. desember 1766 er meget interessant: «Jag undrar intet på att Hr. Biskopen både trötnar och ledsnar wid en ofrucktbar wettenskap; jag trötnar sielf, som ej profunderat mig i så många wettenskaper som Hr. Biskopen. Men jag menar detta wara en pietas naturalis (uttrycket må vel oversettes med «naturlig rettferdighet»). Alt det andra wij arbetat uti, är mera förgiäneligt, ty

med nya tidefund dit tidehwarf du hedrar, men hvad én tid har höjt, en annan tid förnedrar; du höllies i ditt stoft af dina minnesmärken, ditt namn af andra namn; de forna underwärken knapt lämna något spår.

Dock om något skal hogkommas af alt hvad wij i vår tid äflats, blifwer detta längst kwar. Wij gör dock oss ett litet mausoleum, det endast. En hielte ofrar härföre sitt lif. En kung sin förmon. Wij täfla allenast med dem om långwarigare rudera (langvarigare ruiner eller levninger); mer kunna wij intet i denna allting förändrande förgiänelige tiden».

Linné viser her at han selv fullt ut forsto betydningen av sin egen innsats, men nok også dens tidsbundne karakter. Alt i alt er brevvekslingen mellom disse to høvdingskikkelser i åndens verden overmåte fengslende. Linné's brev til Gunnerus viser atter og atter hans store stilistiske evner — han beveger seg fra en ungdommelig begeistret stil til gammeltestamentlig alvor og pathos, der hvor situasjonen krever det. Men denne stil har intet forbilde; Linné føyer det samtidige svenske språks ord sammen på sin egen, helt personlige måte — han hverken tenker eller taler i klisjéer. Iallfall på en nordmann virker hans ordføring «ny», og man fristes til å sammenlikne ham med FRANCIS BACON, som i den rikt fascetterte engelske litteratur representerer et unicum.

Denne brevveksling gir oss et overordentlig sympatisk og menneskelig bilde av det geni hvis minne vi idag feirer her på Hammarby. For meg som nordmann er det en stor tilfredsstillelse å kunne konstatere at ikke bare har dette geni hatt avgjørende betydning for naturvitenskapens oppblomstring i Norge, men en stor og ekte norsk personlighet har også virket stimulerende på et geni, hvis åndelig mausoleum — for å bruke LINNÉ's egen metafor — bærer evighetens stempel.

LITTERATUR: OVE DAHL: Uddrag af biskop Gunnerus' brevveksling. (Det kgl. norske vidensk. selsk. skrifter 1897—1902); Biskop Gunnerus' virksomhed fornemmelig som botaniker tilligemed en oversigt over botanikens tilstand i Danmark og Norge indtil hans død (ibidem 1888 f.f.); Carl von Linné's forbindelse med Norge (ibidem 1907, i anledning 200-årsdagen for Linnés fødsel 23. mai 1907); Johan Ernst Gunnerus (Naturen, Bergen 1918).

Oslo i mai 1949.

SKOGEN OCH LANDSKAPET I LINNÉ'S SKÅNE

AV

BERTIL LINDQUIST

DEN 29 APRIL 1749 ANTRÄDDE LINNÉ SIN FÄRD MOT VÅRT lands sydligaste provins »på höga överhetens befallning». Han synes av uttalandena i reseberättelsen att döma knappast ha varit entusiastisk för denna resa, men då hälsan begynte svikta genom stadigt stillasittande och lika arbete», nödgades han dock räkna den besvärliga resan som en synnerlig förmån. Färden gick över Upplandsslätten och genom Västmanland i ett kyligt vårlandskap, där snön envist höll sig kvar på markerna, han for över Örebro och ned genom Östergötland, varifrån dock hans anteckningar äro märkligt knapphändiga. Han synes ha längtat efter att så snart som möjligt få återse sitt gamla Småland och de trakter, där han vuxit upp. Han konstaterar vid Mjölby i förbigående, att björken nu slagit ut. Smålandsgränsen passeras vid Sommen och där gläds han åt blåsipporna, som blomma på ömse sidor om vägen. Till Stenbrohult kommer han annandag pingst, den 15 maj. Han fann där »fåglarna utödde, boet uppbrent och ungarna förskingrade att jag näppeligen igenkände det rum, där jag själv blivit utkläckt. Jag tyckte mig se campum ubi olim Troja på det stället, där min salig fader kyrkoherden Nils Linnæus anlagt den trädgården, som fordom blänkte av de raraste örter i Sverige... Jag, som för 20 år sedan kände varenda innebyggare i socknen, fann nu knappast tjugo personer övriga, dem jag alla i min barndom sett unga drängar, de gingo nu med grå hår och vita skägg utlevda, och en ny värld hade kommit istället.» Efter dessa vemodiga utgjutelser återgår han dock omedelbart till sin gamla torra stil med anmärkningen att »brännvinsupandet som här nere vid skånska gränsen allt för mycket idkas, tyckes mig skyndat på mångas öden, ty jag märkte att de som flitigast härmed medicinerat voro redan försvunne och ett par konstitutioner, som kunnat samma dryck här umbära, voro ännu kvar. Här till bestyrktes jag av kvinnfolken som till större antal funnos gamla än manfolken såsom mindre tilltagsne på denna dryck.»

»Böke-skogar sågos på ömse sidor om vägen; desse voro höga och skuggerika, samt av naturen liksom qvistade, at man allestädes kunde gå under qvistarna obehindrad, liksom i Virginiska skogarna. Jorden var här i Boke-skogarna betäckt med torra boke-löf;» — Foto Sjöbeck.

Han stannade i Stenbrohult endast några få dagar, våren var nu långt liden, boken höll på att spricka ut, och vårväxterna i ängarna blommade för fullt. Han måste skynda ned till det arbetsfält, som anvisats honom för sommaren 1749. Den 17 maj kom han till skånegränsen vid Marklunda. Ymniga bokskogar hälsade honom med skir vårgrönska, vilket dock icke avlockat honom någon synbar entusiasm, utan endast den relativt torra anmärkningen, att de likna de virginiska skogarna, »där man allorstädes kunde obehindrat gå under kvistarna». Bokskogarna äro betäckta med höstens torra boklöv, och när han konstaterar, att ljungen och boken tydligen inte trivs i samma växtsamhälle, leker han med tanken att det råder en »antipatie» mellan bokens exhalationer eller osynliga regn och ljungens attraktion. Har han icke med detta snuddat vid en sen tids resultat på hormonforskningens område, där det ju synes som om växterna på sina ståndorter influeras av hormonala faktorer? Han lägger här också märke till de uråldriga »rören» i bokskogarna och drager därur den fullt riktiga slutsatsen, att dessa mäktiga skogar mångenstädes tidigare ha varit åkerfält.

Från detta praktfulla skogslandskap kommer han ned genom ängarna vid Sinklersholm och Hanaskog på vägen mot Kristianstad. Än i dag kan vi skönja landskapet i hans väg, där dock ängarna i regel äro uppodlade

till åkrar. Men i och vid dessa åkrar stå gamla ekar från Linnés tid fortfarande kvar i hasselsnåren med hela den ymniga ängsflora, som Linné här så målande beskriver. Vid Sinklersholm finner han en ek som ligger avhuggen vid vägen och där stannar han inför frågan om, huru ekens årsringar synes vara ett klimatiskt arkiv, som registrerar de kalla vintrarna, men också de goda åren. Han menar sig kunna konstatera, att t. ex. åren 1666—68 varit varma och gynnsamma år, under det att t. ex. 1702—09 och 1718—23 varit klimatiskt ogynnsamma. Här framlägger han tankar, som ha blivit grundläggande för den moderna dendro-kronologiska forskningen sådan den under senaste halvseket utvecklats i Amerika av DOUGLAS och i vårt land av ENEROTII, DE GEER, ERLANDSSON och andra. Linné är en vägröjare på detta område, även om han behandlat saken mera i förbigående och hans uttalanden fått stanna vid mera blygsamma anmärkningar.

På sin färd mot Kristianstad kommer Linné ned på den skoglösa slätten, som öppnar sig strax innan man når staden. Den har i nutiden vidgat sig betydligt, och hade Linné kunnat göra sin resa omigen efter 200 år, så hade han sett stadens karakteristiska profil på vida större avstånd i en öppnare bygd. Vi följa honom genom Kristianstad ut mot Åhus, varifrån han beskriver de »välluktande fälten» på de sandfulla betesmarkerna. Han konstaterar att dofterna varken härrörde från rosmarin eller lavendel, utan från en liten »neglika», som han aldrig sett förr, men som han senare fann på alla sandfält i östra Skåne och i flygsanden där. Han beskriver den som »*dianthus caulibus unifloris, squamis calycinis ovatis, corollis multifidis, foliis linearibus*». Vi återfinna exakt samma miljö i dag ute på de skånska sandfälten, inte bara i Åhus utan längs hela den skånska ostkusten, där bilden av den blommande sandnejlikan med sin spröda doft tjusar som på Linnés tid. Det synes mig dock vara en lätt överdrift att i våra dagar beteckna fälten som välluktande, därtill är väl lukten i våra dagars Skåne alltför bemängd med dofterna från den moderna tidens alla välsignelser, vare sig nu de komma från industrierna, som nu ligga tätt på landsbygden, bilarna eller gårdarnas gödselstackar.

Den 25 maj befinner sig Linné på Maltesholm och ser där från Linde-rödsåsens sluttningar det ostskånska landskapet ligga utbredd framför sig. Hans beskrivning av Maltesholm behöver knappast någon retusch för att gälla ännu efter 200 år: de sköna trädgårdarna, avenbokshäckarna, de lummiga bokskogarna, den blommande ramslöken, som redan den gången dominerade bokskogens kalkrika sluttningar tillsammans med *Struthiopteris* och *Mercurialis*. »Boken håller nu på att sätta frukt, och den starka torkan och hettan förledit år (1748) hade förorsakat mera blommor för bokskogarna än vanligt varit och den torka, som vi hitintills i sommar haft, hade ej fördärvat frukten varav man ser, att boken tål mycket värme därför hon heller ej

»Det stora stenhuset med tvänne flyglar och ett torn i fronten var på alla sidor omgivet med en stor fyrkantig damm och vindbrygga, beprydd med sköna trädgårdar, uti vilka sågos de skönaste alleer av de vackraste lövträn och de täckaste häckar av Avenbok eller Charme».

— Maltesholm (p. 98). Foto Lundaahl.

uppe i Sverige så väl trivdes, men hur frosten däremot skadar boken, har var och en sig bekant.» Detta är ett märkligt uttalande såtillvida som det är första gången man får en inblick i den mekanism, som rör blomning och fruktsättning hos ett av våra skogsträd. Det har tydligen varit klart för Linné, hur denna mekanism verkar, men jag måste säga, att först i nutiden har den närmare vetenskapligt studerats och illustrerats. Själv har jag i denna sak nått ett resultat, som jag ansåg vara värt omnämnande i min doktorsavhandling, nämligen att värmen under det år, som föregick blomning, spelade den avgörande rollen för blomningens riklighet hos boken. Därutöver hade dock vårfrosterna en mycket stor betydelse, när det gällde fruktsättningen. Detta mitt resultat har citerats då och då i svensk och utländsk skogsvetenskaplig litteratur — för 200 år sedan omnämner Linné samma förhållanden såsom allmänt bekanta!

Från Maltesholm åker han ånyo ner på slättlandet till Vittskövle, och här möta vi första gången i hans skildring barrträdskulturer, pilalléer och stora alléer av lind, poppelpil och poppelträd. Flygsanden höll sig, säger han, förnämligast öster om Vittskövle. »Här var en lund av tall som forna världen lär ha planterat att därmed dämpa sanden.» Omnämnandet av

»Utjord var här vid Ravlunda mycken; denna uptogs hvar tionde år, på hvilken första året såddes bohvete, andra året råg, och sedan icke mer; om denna utjorden sås hvar 6:te, 7de eller 8:de år, blifver hon alldeles utmärglad, at hon bär ingenting, ja icke en gång ogräs, utan ser ut, som en bar sand-hed» (p. 114). Ravlunda—Degeberga. — Foto Sjöbeck.

denna tallund är intressant. Uppgifter om tidiga tallplanteringar i Skåne äro alltid välkomna, och vi få ingenstädes så klara belägg för hur långt skogsplanteringarna hade nått vid 1700-talets mitt som hos Linné. Vi vet genom en annan 1700-talsförfattare, lantmätaren GILLBERG, att en furuskog vid Ugerup skall ha blivit sådd av herr ARILD UGERUP, när denne från svensk fångenskap 1564 kom hem till sitt gods i Danmark. Dessa 1700-talets tallplanteringar synas i det väsentliga ha varit koncentrerade till östra Skåne, så det tycks såsom möjligen de gamla planteringarna vid Vittskövle och Ugerup ha »smittat av sig» i den delen av provinsen. Skogarna på sandfälten i västra Skåne vid Barsebäck, Raus och Ängelholm, etc. äro av betydligt yngre datum.

Linné fortsätter resan söderut, han passerar Rörum på väg till Stenshuvud och nybeskriver under vägen *Anthericum liliago*, som står och lyser vit ute på fält och betesmarker. Stenshuvud nämner han som en nyttig landkänning för de sjöfarande, och man får en känsla av att, liksom nu, någon storskog icke fanns den gången på berget. Det tycks i stort sett ha varit en igenväxt betesmark med en huvudsaklig buskskog av hassel och hagtorn. Men hans närmare reflexioner över dess vegetation ger en

märklig passus. Det gäller en sak, som jag själv varit i beröring med i min forskning, nämligen hur betesdjuren utarma lövskogsfloran. När jag sysslade med undersökningen av Dalby Söderskog, lyckades jag leda i bevis att långa perioder av kraftigt bete, följda av perioder av betesfred, under vilka skogen växte igen, hade haft till följd att de sällsynta lövskogsarterna sopades undan där. Det var en synpunkt, för all del, icke alltför väsentlig, som jag inte sett anförd tidigare i botanisk eller skoglig litteratur. Men Linné har saken klar för sig: »Örter funnos inga synnerligen sällsynta, emedan berget ligger för fåfot», d. v. s. emedan berget är hårt betat.

Från Stenshuvud far Linné över Tjörndala, där han gjort en av sina verkligt klassiska vegetationsbeskrivningar. RUTGER SERNANDER har i Linné-sällskapets årsskrift 1921 analyserat hans ståndortsanteckningar härifrån, vilka han omnämner som världens äldsta vegetationsprofil.

Han kommer den 2 juni till Simrishamn och ger oss därifrån en målade beskrivning. Där finnas 100 borgare, och han lämnar en närmare redogörelse för de yrken som där äro representerade. Det är guldsmeder, kopparslagare, skräddare och andra, ja, förteckningen upptager t. o. m. en oblatbagare, ett yrke som man sannerligen inte i våra dagar skulle bli så fet på i Simrishamn. Han omnämner förekomsten av ett tegelbruk, som då var alldeles nytt. Veden till detta tegelbruk får man skaffa från Blekinge på grund av den kännbara skogsbristen i östra Skåne. Detta tegelbruk har försett större delen av taken i den lilla staden med tegelpannor. — Korsvirkesstilen i Simrishamn säges närmast vara ett utslag av att man saknar den nödiga kalken till de riktiga stenhusen på grund av att trakten är vedlös.

Han stannar endast en dag i Simrishamn och fortsätter sedan västerut, passerar Herrestad och får där anledning säga några ord om den skånska storken: »storkarna sågos mest i byarna, där de byggt sina bon i de högsta träd». Det är någonting som vi i sen tid inte äro vana vid. Jag har under mina tidigaste år i Skåne endast en gång sett ett storkbo, som var byggt i ett träd — på en starkt stympad alm. Numera ligga våra fåtaliga storkbon på hjul på taknockarna. Man får intrycket, att storken den gången var en vanlig fågel i Skåne och häri består ju en bestämd skillnad mot nutiden — år 1949 räknades i hela vårt land endast 7 storkar och för första gången i vår storkhistoria slog det helt slint med tillökningen i den skånska storkfamiljen. Att dessa besynnerliga boplatser i träden icke voro undantag på den tiden, bekräftas av Linnés arge kritiker, landshövdingen CARL HALLENBORG, vilken varit till ofantlig nytta i sin kritik av Linnés skånska resa. Denna kritik har för oss blivit en utomordentligt god värdenmätare på Linnés förtjänstfulla iakttagelseförmåga. Hallenborg kommenterar Linné här med att i skogslandet finnas storkarna i skogarna på avhuggna träd, »oftast hela 30 à 40 och flera nästen tillhopa på en enda trakt, ock ofta

»Sanct Olof är en tämmelig stor och fastbygd kyrka, som ligger inåt landet. Kyrkogården är kringplanterad av Aske-trän» (p. 158). — Foto Lundaahl.

ett enda allenast för sig själv där och var. De bygga ock stundom på själva husen eller översta delen av taket.» I fråga om Linnés behandling av de skånska storkarna vill jag ytterligare nämna, att han synes vara i tvivelsmål om deras vintervistelse, då han säger att: »storkarna far bort varje höst, om de far till varma länderna eller vilar på sjöbotten med svalorna det är ännu ovisst». En sak över vilken Hallenborg ironiserar.

Linné stannar ett slag inför Sankt Olofs gamla kyrka. Den ligger där precis som vi ser den ännu i dag omgärdad med höga askar mitt i risbygdslandskapet. Han ger en ganska intressant skildring av Sankt Olofs bilden i kyrkan och av Olofs källa. Men häri kniper Hallenborg både intresset och applåderna med sin realistiska skildring av vad som på den tiden försiggår kring Sankt Olof. »De går fram till bilden, töra väl alldeles för denna stoken falla på knä och mumla något, taga sedan yxan, varmed de stryka den skadade lemmen, var han finnes på kroppen framme eller bak, somliga att komma så mycket bättre åt, avkläda sig ock helt och hållet om de få så länge bliva ensamma. Sedan gå de till stoken eller kyrkokistan som står vid dörren, och nedstoppa sina pengar som äntel. måste vara udda. En del gå, antingen då de först komma in i kyrkan eller sedan bilden är tillbedd och offer givit, in i en stol och läsa en bön.

»Ekar stodo vid Väfveryd til myckenhet i säden, som hade säden varit sådd i eklundar; ty herrskapen tillstådja icke bönderna att hugga ned sina trån för åkrens skull» (p. 165). — Foto Lindquist.

Därpå gå de till Sankt Olofs källa, som ligger litet stycke från kyrkan vid berustade säteriet Sankt Olofs gård, tvätta sig därstädes, dricka ur källan och offra eller kasta dit in pengar, brödstycken, fläsk, köttbitar, ost och mera dylikt. Till själva bilden i kyrkan offra de och de hänga på honom gamla hårband, strumpeband och trasor, som suddat om den skadade lemman, så att herr Olof ser rätt ynkelig ut i sin präktighet.»

Den 9 juni står Linné på höjderna vid Sjöbo ora och ser ut över moslätten kring Vombsjön. Den består av milsvida sandfält med enstaka åkrar, bovete och vinterråg omväxla med ljung och lav. Det är icke bilden av i dag han ser, icke de stora skogarna kring Övedskloster och ej heller björkplanteringarna på sandområdena. Han ser icke de vidsträckta potatislanden i Illstorp. Det är bilden av en kärv och skoglös slätt. Han far ner över Sjöbo, passerar Klostersågen och kommer till Veberöd eller Wäveryd, som det den gången hette. Där har vi en annan klassisk bild från Linnés resa. »Ekarne stodo vid Wäveryd till myckenhet i säden som hade säden varit sådd i eklundar. Herrskapen tillstådja ej bonden att hugga ned sina träd för åkerns skull. Jag märkte ej heller, att ekarna hårbränt säden som uppe i landet.» Den bilden har vi kvar än i dag. Visserligen inte samma ekar utan en senare generation, men miljön är träffande och

»På sidan av denna kyrka sades gången vara igenmurad, vilken går hvälvd och murad under jorden till Lund hela milen, men jag skulle tro att han ginge genare väg till den strax norr om liggande kongsladugården.» — Dalby (p. 166). — Foto Lundaahl.

kyrkan, som nu äger dessa ekområden, har fridlyst vissa partier av ekdungarna som ett minne från Linnés färd.

Från Veberöd går vägen över Romeleåsen upp mot Dalby. Han ser danakonungen Harald Heins grav på Dalby kyrkogård och står och ser ut över den vackra västskånska slätten. Men han har icke haft tid eller intresse för Dalby hage, varken vid detta tillfälle eller då han som ung student befann sig i Lund. Han besöker Lund, men synes vara mindre intresserad av sina ämbetsbröder där, än av den flora, som »för 20 år sedan givit mig så mången angenäm stund», och som nu studerades på de förfallna vallarna. Han reser efter endast en dags uppehåll från Lund mot Malmö, vilken stad han studerar mycket grundligt. Där träffar han bl. a. på herr HÆGGARDT som visar honom Malmö oljeslageri, och där kommer nu en för nutiden mycket intressant skildring av 1700-talets rapsodlingar vid Malmö, där denna odling pågått sedan 1737. Det ansågs att raps skulle odlas på god svartmylla, men naturligtvis även gå på andra marker, om de blivit ordentligt gödslade. Linné refererar efter Hæggardt huru sådden skall ske, och när skörden skall bärgas, vilket allt synes vara i god överensstämmelse med nuvarande odlingsformer. Hæggardt har år

1749 raps på 18 tunnland. »Vad vådlig vinning skulle inte landet ha av en mera allmän rapsodling» är Linnés hänfödda anmärkning inför dessa odlingar. Under trycket av det senaste världskrigets avstängning från olja har vi organiserat rapsodling i ett format, som Linné nog aldrig drömt om, och som nu ger stora delar av Skåne en alldeles speciell karaktär under rapsens lysande vårblomning. Rapsen, som 1749 drevs på 18 tunnland, odlas i våra dagars Skåne på inemot 10 000 hektar.

Liksom flertalet Skånestäder har naturligtvis Malmö sedan år 1749 förändrats till oigenkännlighet. Staden var den gången ganska liten, koncentrerad kring de båda kyrkorna. Den hade omkring 500 borgare, av vilka en hel del tycks ha levat som stadsbönder. Intressant är Linnés uppgift, att staden till fäladsmark ägde 1 320 tunnland jord »där nu varje borgare har sin andel». Jag vet inte hur det är i Malmö i våra dagar, men systemet kvarstår i varje fall fortfarande i Landskrona, där vi alltjämt kan få se stadsbönderna draga ut från sina gårdar i stadsgatorna med redskap och djur till jordarna utanför staden.

Från Malmö ställer Linné färden åt Trelleborg och kommer ut på den verkligt plana slätten söder om landsvägen. Han finner där ett bördigt land utan sten och skog, »men — säger han — om man skulle subtrahera i Sverige alla träd, buskar, ris, stenar, klippor, tuvor, mossar så tror jag väl att den skulle vara lika naken». Det är i anledning av detta yttrande vi få det lilla rätt salta inpasset från Hallenborg: »Ja, men inte lika fet och fruktbarande.» I övrigt är Söderslätt av i dag ganska lik den slätt, som Linné befor. Hans beskrivning av landskapet gäller ännu, och det är fortfarande så typiskt att se huru »almträden syntes fjärran ifrån som buskar». Han reser ned över sydkusten, viker västerut och kommer så till de båda systemstäderna Skanör och Falsterbo. Därifrån ger han en torr och saklig, men festlig beskrivning av bränsleproblemet: Bränsle finns i denna orten inget alls, utan man får klara sig med annat material såsom pors, ljungetorv, tång och kospillning. Av dessa ersättningsbränslen är tången sämst och luktar nästan ännu värre än kospillning. Hans drastiska skildring av vedproblemet i Skytts härad har f. ö. haft aktualitet ända in i nutiden. Jag minns mycket väl hur jag i början av 1920-talet ute på Skanörs ljunng såg de små vallpojarna av vilka envar hade sina stickor med olika ägaremärken, i färd med att markera äganderätten till kospillningen för att de, sedan den torkat, skulle kunna taga den med sig hem som bränsle.

Ute på Skanörs ljunng ligger den gamla Skyttsie-hage som Linné helt kort omnämner. Utsikten från Skyttsie-hage var den gången ungefär densamma som nu: en ändlös jämn ljunngslätt med slingrande körvägar som sökte sig över ljungen, än nedgrävda i sanden än helt dolda i ljungmattan. Nu säger Hallenborg i sina kommentarer, att Skanörs ljunng i äldre tider lär ha varit bevuxen med skog och tillägger såsom ett bevis på detta, att den gamla ramsan som heter:

»För Skåne slätt vore en huvudsakelig ting, att alla diken blefvo planterade med pilar... och hvart tredje år kunde qvistarna avhuggas. Utom detta skulle sådane träd ansenligen pryda landet och skugga ifrån blåst, som uttorkar landet, och uti ett osynligt damm bortförer den finaste matjorden». — Skegrie (p. 239). — Foto Lindquist.

»då Kristus lät sig föda
stod Skanör och Lund i gröda»

sannolikt har förvanskats från en tidigare text, som säger:

»då Kristus lät sig föda
stod Skanörs lund i gröda».

Ramsan som ibland citerats för att ange en åsikt om staden Lunds höga ålder får häri en sund och klar tolkning, där »lund» helt enkelt betyder den gamla skogen på Skanörs-landet, kanske rent av den gamla Skyttsiehagen, efter vilken häradet har sitt namn.

Linné besöker Falsterbo midsommardagen och ger en målande beskrivning av midsommarfirandet. Han vänder dagen därpå ryggen åt de båda syskonstäderna och reser österut mot Ystad. Under färden anmärker han, att slätten så småningom blir mera vågig och böljande, och först vid Hörte möter på nytt några små skogsdungar. Det gamla vackra Ystad visar ännu en del drag som man känner igen från Linnés beskrivningar. Mullbärsträden, som stodo på Ystads torg, hade inte skadats av de stränga vintrarna 1739—1741. Linné stannar inte länge i Ystad utan drager norrpå, passerar över

»Plantehagar voro anlagde av idel pilar, der käpparne nedsattes att växa och att sedan utplanteras kring byarna på denna skoglösa ort. Utan sådana plantagier lida inbyggarna oändeligen mycket, men hava derav att hoppas med tiden både lugn och värme». — Kvistofta. — Foto Sjöbeck.

Rydsgård och träffar vid Sövdeborg den ännu levande gamle generalen MEIJERFELDT, en av de sista veteranerna från Karl den XII:s dagar. Han ser Moslätten än en gång uppifrån höjderna vid Beden. Vid Toppelagård berättar han att en s. k. trädskola anlagts vid gården: »trädskolan var vidlyftig av varjehanda slags äpplen, päron, kvitten, valnöt, hästkastanj, etc. vilka föryttrades åt dem som vore hågade på trädgårdar». Ånyo gör han ett kort besök i Lund och tar så vägen mot Landskrona, varifrån han beskriver de omfattande arbeten, som just vid den tiden var i gång för att ge staden en ny prägel. Staden växte ut i havet mot den djupa flodränna, som en gång bildats av Saxån, och som nu är stadens hamn. Man höll just på att taga ned den gamla kyrkan, som låg i vägen för fästningsbyggena vid den nya stadens planering. De hamnkvarter, som då växte upp på den från Öresund erövrade marken äro nu ganska förfallna och ha under de senaste 20 åren delvis förnyats. Inom dessa områden finner vi alltför de örter Linné nämner från Landskrona, nämligen *Lepidium sativum*, som då var allmän kring slottet och på vallarna, *Onopordon acanthium*, *Luteola* och *Carduus acanthoides*, vilken sistnämnda härifrån nybeskrives. Vägen från Landskrona gick över Vallåkra och vidare till Glumslöv och Hälsingborg, där han besöker Hälsan och dricker dess vatten. Han anser det vara ett gott hälsovatten, ja, så uppskattat, att det föres i

»Källan i Helsingborg norr om staden, der landsvägen går österåt, är en av de präktigaste ... Vattnet, som är mycket rent, klart och behageligt och kan i flere år bevaras oförändrat, föres härifrån i Bouteiller till Stockholm och andra orter at drickas vid måltiderna» (p. 308).

— Foto Lindquist.

buteljer till Stockholm att drickas där vid måltiderna. Fortfarande i dag ser man en och annan inbiten hälsingborgare, som vid en tidig timma hämtar sitt vatten vid källan — till den verkan det nu hava kan. Men någon export till Stockholm är det icke fråga om. Linné passade också på att dricka Ramlösa-källans vatten, som han anser vara ett av våra förnämsta surbrunnsvatten. Någon stordistribution av Ramlösavatten existerade däremot inte den gången. Det var Hälsingborg som lyckliggjorde stockholmarna, medan Ramlösa bidade sin tid. Hälsovägen slingrar än i dag i parken förbi de salta källorna, av vilka dock den största, Sophia-källan, arkitektoniskt märkts av 1800-talets dåliga smak. Linné upphåller sig länge vid den vackra utsikten uppifrån skifferbranterna vid hälsokällorna och han undersöker där skifferns intressanta fossil: »Jag hissnar när jag står på denna höjd och ser nedåt på de många tidevarv, som förflutit liksom vågorna i Sundet och lämnat efter sig så nästan utnötte spår av den forna världen, som nu endast äro i stånd att viska sedan allt annat tystnat!»

När han från Hälsingborg far vägen fram mot Wrams Gunnarstorp, varseblir han att landskapet ändrar karaktär i det att landet blir uppfyllt med buskar och träd. Han kommer med andra ord från slätten, som har

följt honom ända till Hälsingborg, in mot risbygden. Vi ha fortfarande den dag i dag är en ganska skarp vegetationsgräns vid Hälsingborg, mitt i den rika åkerbruksbygden, där man norrut och österut i gärdesgårdarna finner spår av naturlig buskvegetation, medan gärdesgårdarna söderut uppvisa en flora av enbart åkerogräs, på sin höjd med enstaka pilar och almar, men utan några som helst rester av naturlig skogsvegetation. Den gränsen ligger än i dag ungefär där Linné har anfört den.

Wrams Gunnarstorp ägdes på Linnés tid av överste BERCH. Besöket hos Berch är såtillvida märkligt, som Linné härifrån beskriver de nysatta avenboks- och buxbomshäckar, som ännu i dag stå kvar i slottsträdgården. Besöket på Wrams Gunnarstorp blev kort, eftersom han hade beräknat återvända dit senare under resan. Han ger sig tillbaka till Hälsingborg och tager vägen över Höganäs upp till Kullaberg, varifrån han i hänfödda ordalag målar den omväxlande naturen från Mölle, Kullafyr och Kullagården. Då han passerar Krapperup på väg till Kullaberg fäster han sig särskilt vid, att det i Kullabygden fanns en hel del potatisodlingar och han säger med beklagande att folket här inte gärna ville äta »rötterna». Man var nog intresserad att sätta denna växt, men hon fordrade en god jord, där alltid god säd växer och »hon tålde inte minsta köld, ty på en enda frostnatt fördärvades stjälken, varefter rötterna icke tilltaga. Man bör höra med den, som haft missväxt, om inte roten smakade bättre, då den friar från hungersnöd och död». Svårigheterna att få folket i Skåne att odla potatis är ett tema som kommer igen gång på gång hos Linné. Nere vid Tunbyholm försökte Linné sålunda mata svinen med potatis, men de »styga» svinen ville inte äta dem, utan åt endast de brödbitar och annat, som hade blandats i potatisen för att göra den mera smaklig. Svårigheterna voro stora och det är intressant att se, hur det i Kullabygden, Sveriges f. n. rikaste och förnämsta potatisdistrikt, för 200 år sedan var omöjligt att få igång potatisodlingen.

Flygsandens bekämpning skildras ingående när Linné passerar Ängelholm, där han omnämner användningen av margräset och sandhavren för att dämpa sanden. Vid planteringarna där, som startades 1737, utgick man från tre mäktiga, sinsemellan parallella vallar, som placerats vinkelrätt mot den härskande vindriktningen. Dessa hade man tillskapat genom att upplägga risgården, vid vilka sanden samlats allt högre till en vall. Denna vall växer genom att risgårderna påbyggas. Deras nytta är att hindra sanden mellan hägnaderna att flyga. Dessa gamla linnéanska vallar ses tydligt än i dag djupt inne i Ängelholms sandskog, nu till synes planlöst utlagda i skogsmarken, men en gång av primär betydelse för sandens dämpande. Det var på Linnés tid inte tal om att binda flygsanden med annat än dessa sandgräs, ingenstades från området nämner Linné någon skog eller skogsplantering.

»Hackare-tidens minnesmärken sågos i bokskogarne emellan Ösjö och Rössjöholm, der Suecia antiqua, då hon var gentium vagina, hopkastat stenhögar, när folket nödgats hacka upp alla skogar at så säd till bröd». — Långaryds by (p. 353). — Foto Sjöbeck

Från Ängelholm går färden till Rössjöholm, där de stora kraftiga bokarna än i dag spegla sig i Rössjöns stilla vatten. Men Hallandsåsen är kal, den skogkläddes först under mitten av 1800-talet. Linnés torra stil smälter och blir lyrisk inför Rössjöholms fågning: »Då denna halländska åsen om vår-tiden speglar sig med sina gröna bokeblader uti Rössjön, giver han för Rössjöholm den fågning, som ingen målare kan efterapa.»

Det nöjsammaste och kanske dråpligaste avsnittet av hela denna resa är besöket på Lärkesholm. Linné hade av biskopen ENGSTRÖM i Lund blivit rekommenderad att besöka Lärkesholm och dess ägare baronen VON LIEWEN, och han kommer nu dit för att träffa detta »makalösa snille som själv inventerat ganska många och nyttiga saker för Oeconomien dem han ock helt fritt upptäckte, utan att av dem göra någon hemlighet». Här följer så en beskrivning på v. Liewens märkliga hugskott bland vilka kan nämnas sättet att döda vargar: Genom att draga en vittring på jorden skulle alla vargar, som passerade draget, följa efter vittringen och i deras väg skulle man utlägga ett särskilt preparerat gift, som vargarna skulle äta upp och som var av den beskaffenheten att döden skulle vara viss. Vidare berättar Linné om sättet att fördriva frost från åkrar och om hur man skulle dränka svanar och fånga näktergalar på lim. Linné synes upptaga alla dessa och andra av v. Liewens »upptäkter» med stor entusiasm och på fullt allvar.

Från Lärkesholm gick resan direkt på Kristianstad och Bäckaskog ånyo mot småländska gränsen. Hela vägen lämnar han oss nya, värdefulla och exakta iakttagelser. När han når tillbaka till de stora bokskogarna i gränstrakterna står skogen full av ollon och därifrån ger han oss en bild av svinen i ollonskogen, och hur ollonen gör dem »fulla» och raglande samt mycket feta och lata.

Inför avvikandet från Skåne kan Linné inte tillbakahålla en lyriskt ve-modig ton. »Natten kom på, men resan fortsattes, att vi om morgonen kommo till Loshult och lämnade Skåne med så mycken längtan, som vi med nöje besett det land, vilket icke allenast bland alla svenska är det behagligaste och mildaste utan också tävlar med det mesta i Europa.» Så går färden norrut genom Småland, han återfaller i sin gamla torra stil och det är märkligt att se hur resan slutas i ett känslolöst konstaterande att Uppsala nåtts: »Järnnätterna pläga i Uppland inställa sig tre nätter å slag mitt i augusti månad ... Dessa järnnätter för vilka jag skyndat min återresa att rädda en hop av dess sällsammaste och klenaste indianske växter hade ännu i år sparat Uppsala trädgård då jag om morgonen hemkom,».

Visar då det skånska 1700-talslandskapet ett ansikte som är väsensskilt från det nuvarande? Nej, man känner merendels igen landskapet drag för drag, även om städerna har förändrats i och med jordbrukets och industriens revolution, och även om hela det gamla bondesamhället sprängts. Ser man ut över slätten i söder, så skall man, om man försöker se bort ifrån bybebyggelsen, se att det är samma bild av skoglös böljande slätt avbruten endast genom de stora träden, som skydda gårdar och byar. När vi komma upp i mellersta Skåne finna vi samma risbygdslandskap med skogar och ängar, som när Linné passerade där, även om ängen i våra dagar är skral och har gått över i hage och åker. Ekarna stå kvar på platser, där Linné lagt märke till dem, och i några fall, då de försvunnit, finna vi dock fortfarande ekskogens buskvegetation vid gärdesgårdarna. Och icke torde de nordostskånska skogarna ha förändrats mycket sedan den tiden, möjligen ha vi fått mindre bok och mera gran uppe vid barrskogsgränsen, men bokskogarna stå där mäktiga i sin skira grönska precis som den gången Linné passerade in över Skånes nordgräns vid Marklunda. Östra Skånes sandfält ligga än i dag utbredda framför oss ungefär som på Linnés tid, men omgivningarna är nu andra i och med att de stora sandskogarna har vuxit upp. Väl fanns i östra Skåne redan på Linnés tid en hel del gammal barrskog och framför allt en del nyplanteringar, men sandfälten hade den gången en dominerande utsträckning. Kulturen har inte rätt på dem och såväl bebyggelsen som sandfältens allmänna karaktär står orubbad kvar. Moslätten kring de sydsånska sjöarna har ändrat sig mera. Den karakteriserades den gången av ödelagda fält och trädesåkrar, boveteåkrar och rågfält. Nu odlas där visserligen också råg, rovor och kanske framför allt söt-

»Ängarne här på orten äro i samma gjärde med åkren ...; de äro övervuxne med åtskilliga lövträn och mycken lind, men barrträn såsom tall, gran och en tåles icke i dessa täcka ängar. Här gör myckenhet av sten både åkren och ängarna ojämna och svåra.» Råddakulla, Glimåkra. (p. 48). — Foto Sjöbeck.

lupin, men skogen har ryckt in i dessa områden och givit mosläppen en karaktär av skogsland. När Linné passerar vägen förbi Veberöd är hans beskrivning av ekarna som står i åkern som om den kunde vara gjord i dag. Då han kommer till Dalby och från kyrkbacken betraktar utsikten över den västskånska slätten så ser han samma bild som vi göra i nutiden även om Malmö och Lund nu håller på att växa samman bortan vid synranden.

Slätten har naturligtvis förändrats i och med skiftena och byarna har upplösts, men det betyder för helhetsbilden icke så väsentligt mycket, icke för intrycket av den vida slätten, som ligger där med pilvallarna, icke för almarna kring gårdarna och för de böljande fälten utan skog. De centrala delarna av Skanörs ljungräset äro ännu i dag ljungräbevuxna. Ängelholmstrakten har däremot förändrats en hel del. Den låg under Linnés dagar med öppna klitter och har nu helt skogklädd. Där Linné från sandåsarna hade utsikt över havet vandra vi nu i mera än 100-årig, tät skog. Men de gamla vallarna ligga fortfarande kvar i skogen och friska upp minnet av Linné och hans beskrivning av hur man den gången sökte dämpa flygsanden med strandråg och marhalm. Kullaberg ligger fortfarande med hjässan kal och även om avskyvärda barrträdsplanteringar nu irritera mångenstädes på Kullaberg så känna vi dock igen ekskogen och lind-

skogen på bergets sydsluttningar. Bokskogen kring Kullagården finnes ännu och miljöbeskrivningen härifrån skulle mycket väl kunna vara gjord i år.

Men både i de skånska slättbygderna och på åsarna har dock kommit ett nytt, väsentligt drag i landskapsbilden — barrskogarna. Odling av gran i Skåne kommer vi nog inte ifrån. Det är en ytterst lukrativ sak, men ovedersägligen har landskapsbilden rent estetiskt förfulats därav. De stora barrskogsområdena nere på Romeleåsen, som i dag ger prägel åt stora delar av denna ås, existerade den gången icke, ja det fanns väl knappast en grankultur i Skåne inom de områden, där granen f. n. är det dominerande trädslaget t. ex. på Söderåsen. Barrträdkulturerna voro i sin linda på Linnés tid, de hade egentligen endast kommit igång i det östskånska området. Ek- och bokskogarna återfinna vi i dag merendels ännu på de platser där Linné nämner dem. Den som vill påstå att Linnés Skåne inte längre existerar den har inte haft ögon av Linnés sort eller ens möjligheter att se in i Linnés speciella värld, där naturen dominerar, den har tydligen varit alltför intresserad av stadsbilden, av telefon- och telegrafnätet, av de elektriska ledningarna, av de nya plåt- och eternittaken, av skörde-tröskorna, av silos-tornen och annat sådant, som drunknar för var och en som fått förmågan att se landskapets stora linjer.

Det är märkligt att se huru Linné, som inte förmår mobilisera annat än ett förstrött intresse för de skånska skogarna ur hushållningens synpunkt likväl i många detaljfrågor beträffande träden och deras liv ger oss mycket som än i dag är av högt värde. Redan då han passerar genom Östergötland omnämner han variationen i tallens kärnbildning och säger att »tallstammarna voro av vit yta och fet brun furu. Ytan hade icke lika många ringar i alla stockar, ej heller har jag hört någon kunna upplysa om orsaken till dessa vita ringars större eller mindre antal eller hur dess kärna intager efter hand en yta». Problemet var alltså redan den gången uppe till diskussion och skam till sägandes ha vi knappast hunnit längre med det nu än till Linnés stilla undran över sambandet mellan växten och kärnbildningen.

När Linné passerade Sinklersholm, omtalar han en fälld hundraårig ekstam, som visar breda årsringar under vissa tidsperioder, under andra markerat smala ringar, vilket han vill tolka så, att vi haft perioder av goda år och dåliga år i växling. Märkligt nog upprepas samma resonemang i Ölandsresan, där han nämner om en ek på hundrasextio år och där årsringarna uppvisa perioder med särdeles gott och särdeles dåligt klimat. Han är där, som den förste, inne på ett problem, som i modern vetenskap har tagits upp på bred basis. Vid Bergkvara i Småland stannar han inför en ask, som har visat sig ha hundra savringar och av dessas utseende och utbildning anser han sig kunna draga slutsatsen, att »asken växer dubbelt fortare än eken och nästan fortare än något annat träd, som savringarna

»Ibland alla trän är Almen den förnämsta, som icke allenast lätt formeras och klipptes, utan ock ändteligen och ofta bliver till det aldra största trä, som av flere famnar icke kan omfattas, dessutan är det ock det aldra nyttigaste trädet, hvilket längst står emot röta, hvarföre intet annat trä längre uthärdar till kölar på skepp; att förtiga det vår Svenska Alm giver de skönaste bräder, som i fägring gå up emot Valnötträdet ... Efter almen är det nyttigaste för hushållare, och växer lättast på slätten, så får jag råda Släboerne at plantera detta mera önnigt vid alla sina gårdar och byar til sin egen båtnad» — Lund (p. 237). — Foto Lundaahl.

äro längre ifrån varandra... ty ju bredare spatium är emellan savringarna ju mera har ett träd och fortare vuxit» med tillägget att »uträkning kan göras med alla trän». Detta är en första vag antydning om ett vetenskapligt arbetsfält som i våra dagar kallas skoglig produktionslära i vilken årsringsmätningarna är en primär uppgift. Ett annat exempel på intresse för årsringarna och årsringsutvecklingen finner man, då Linné kommer till Vittskövle, där några avhuggna bokar hade särskilt breda årsringar, vilket visade honom, att »de fort skjuta sedan de kommit i växten». Det är typiskt för boken på dessa relativt sandiga marker att den i ungdomen växer långsamt, men därefter successivt ökar sin tillväxt ansevärt.

Jag nämnde tidigare hur Linné från Maltesholm har diskuterat bokens fruktsättning: »boken höll på att sätta sin frukt; den starka torkan och hettan förledit år (1748) hade förorsakat mera blommor för boken på boke-skogarna än vanligt varit, och den torka som vi hitintills i sommar haft hade ej fördärvat frukten», men »hur frosten däremot skadar boken har

var och en sig bekant». Han är sålunda inne i mekanismen för bokens fruktsättning med samspelet mellan värmen under det föregående året och frostfrekvensen under blomningsåret. Dessa problem ha vetenskapligt icke behandlats förrän under detta århundrade bl. a. av professor RUBNER i Tharandt och mig själv.

Linné har också förståelse för nyttan av planterhagar och skogsplantering. Man har tydligen börjat de skånska barrskogskulturerna på sandmarkerna i östra Skåne där han dels nämner om den gamla tallskogen vid Vittskövle ungefär vid samma tid som GILLBERG omnämner äldre planterad tallskog från Ugerup. Längs Linnés väg genom östra Skåne finna vi här och där tallplanteringar, men han nämner intet om sådana vid Ystad, Barsebäck, Hälsingborg eller Ängelholm, där i våra dagar gammal tall finnes planterad i flygsanden. Det framgår bl. a. av hans skildring huru befallningsmannen LANGGREN i Vittskövle har planterat tall söder om gården och Linné säger därom: »de hade ansenligen vuxit och voro nu ej mer än 14 år gamla; man såg årsskotten av tre kvarters längd det man näppeligen finner uppe i landet; detta är ett övertygande prov att tallen lätt växer i skånska sanden, där hon bleve sådd; varför lantmannen borde vara omtänkt på så nödigt utsäde att han ej må så mycket sucka över skogsbrist och sandens flygande.» Klarsyntheten i detta uttalande i fråga om möjligheterna för landets uppodling är typisk för Linné.

Vi finna värdefulla kompletteringar till Linnés beskrivningar över tallplanteringarna dels hos BRING, som anger, att det finns en tallplantering i Örtofta, och dels hos Hallenborg, som säger att mellan Åhus och Stenshuvud ha vi en del backar bevuxna med tall. Linné hade i Lund en kollega, professor E. G. LIDBECK, som bl. a. hade vården om skogsplanteringarna i Skåne, vilken uppgift tyvärr inte ledde till några större praktiska resultat. Först på 1850-talet tog saken ånyo fart under väsentligt inflytande av de tyska skogsförvaltare och andra skogsmän, som under denna tid inflyttade till Sverige.

Linnés anmärkningar om de skånska valnötsträden och kastanjerna äro kanske för oss i dag av alldeles speciellt intresse, emedan de den gången liksom nu hade lidit starkt under ett par ogynnsamma vintrar. Våra katastrofvintrar 1940—42 torde t. o. m. ha varit värre än vintrarna 1739—40. Flertalet av de gamla träd som omnämnas av Linné har nu skattat åt förgängelsen. Från Simrishamn nämner han 17 överlevande valnötsträd efter vintrarna 1739—40, men efter vintrarna 1940—42 ha praktiskt taget alla valnötsträd dött. Man kan endast peka på att ett av de allra äldsta och mest vördnadsvärda av dem ånyo skjutit grenar från basen och nu åter står grönskande och fruktbärande. I Lund talar Linné om, att ehuru många valnötsträd dogo stå dock 45 st. kvar. Men efter de senaste svåra katastrofvintrarna, då 50 stora valnötsträd dogo, är det blott kvar några enstaka mycket unga träd.

»Landet hade den härligaste åker, så långt man kunde se, och tycktes intet fattas utom voden.» — Malmöslätten (p. 265).

I Malmö fanns det på Linnés tid 50 valnötsträd. Nu finns det endast kvar 3 à 4 st. högst 30-åriga träd. Däremot står i Uppåkra mellan Malmö och Lund ett par gamla träd ännu levande. I Hälsingborg klarade sig alla träden 1739—40, men de sopades bort genom vintrarna 1940—42, dock med undantag för ett träd, som står i direktör HOLGER JENSENS trädgård i Ramlösa. I Ystad klarade sig den gången de flesta valnötsträden, 77 träd fanns kvar plus ett stort mullbärsträd på Stora torget. Och även under de senaste svåra vintrarna stå fortfarande en del medelålders valnötsträd kvar där. Det verkar som om Ystad av de nämnda orterna skulle ha haft det för valnötsträden gynsammaste klimatet. Emellertid, säger Linné, har man på många håll gått fram för hastigt mot valnötsträden efter de svåra vintrarna: efter den svåra vintern 1741 stod de flesta valnötsträden i Malmö »hela ett eller tu åren liksom torra varefter valnötsträden slog ut telningar vid kronan och kommo sig före igen. Med deras ånger som emellertid hastat sig att borthugga sina döda träd. Men mullbärsträden efter denna vinter utslogo sällan någon telning varken vid kronan eller roten.» Samma sak hände under de svåra åren på 1940-talet, då de till synes torra träden redan efter första sommaren borttogos. Endast i en del fall t. ex. vid Ram-

lösa plantskola fick något enstaka sådant gammalt träd stå över och levde upp igen. Linné ger ytterligare en beskrivning av orsakerna till att träden över första vintern stod torra, nämligen att adventivknoppar först måste bildas, sedan de oskyddade knopparna dödats och detta sker på yngre grenar under första sommaren efter katastrofen.

Linné visade under Skåne-resan ett stort intresse för läplanteringar som borde anläggas i Skåne för jordbrukets skull. Synpunkten är sålunda inte ny i våra dagar och Linné hade i stora drag klart för sig läplanteringarnas stora ekonomiska betydelse. Han säger bland annat: »häckar är ovanliga gärdesgårdar i Sverige, men skånska slätten, där ingen sten förhindrar, är den allra tjänligaste orten för levande häckar, så var man kan undra hur denna nödvändighet kunnat uppskjutas till våra tider på ett skogslöst land, som är utsatt för blåst och där matjorden nyttjas som stängsel. Jag håller före att häckars planteringar är en av de angelägnaste nyttigheter för Skåne.» Enligt min mening är denna sak fortfarande efter 200 år mycket angelägen och har till dags dato knappast förts framåt. Vi får hoppas att den nu konstituerade läplanteringskommittén kommer till positiva resultat och blir anledningen till ett storstilat häckplanteringsarbete, som skall kunna ge de särskilt besvärade områdena i Skåne större skördar än tidigare. Linné återkommer till detta gång på gång och nämner också vilka träd, som bör ingå i häckarna.

Härifrån kommer vi in på ett annat skogligt betonat problem hos Linné nämligen hans omnämnande om poppelns värde som skogsträd på skoglösa områden. Han nämner bl. a. från Tranås att »poppelpil, *Populus nigra*, växte här mycket stor; »Efter detta trädet är segt och låter svårligen klyva sig är det mycket tjänligt till bösse-stockar;» emedan det »lätt och fort växer av nedsatta käppar och blir mycket stort så vore det mödan värt att allmänt plantera detsamma i Riket vid byarna för lugn, till ved och annor nytta». När han kommer till Höganäs är han ånyo inne på detta tema och säger att poppeln växer fortare och högre än något annat träd och borde planteras i Skåne att man ej behövde köpa ett naturaliserat svenskt träd från avlägsna länder. F. n. arbetar en internationell sammanslutning för ökad poppelodling i Västeuropa och i detta arbete deltagar även vårt land. Poppelodlingen har för några år sedan tagits upp hos oss och nu kommer tydligen en odling av poppel inom vissa områden att realiseras efter ungefär liknande linjer som dem Linné antytt, men naturligtvis med modernare, växtförädlad material.

Om vi däremot söka rena skogsskötselsynpunkter i Linnés Skåneresa så frapperas man av huru litet han synes ha intresserat sig för storskogen och dess behandling. Han nämner praktiskt taget ingenting om bok- och ekskogarnas tillstånd eller utnyttjande, knappast någonting om skogskulturer utanför talldistriktet. Jag tror att om Linné mera hade visat sitt intresse

för sådana frågor skulle detta ha betytt mycket för främjandet av skogs-skötseln i vårt lands sydligaste provins.

Till slut skall sägas några ord om Linnés språk. Litteraturhistoriker och naturvetenskapsmän har nog alltid varit ense om, att Linné var en mycket god stilist, som i många hänseenden visade nya vägar för vårt skriftspråk. Detta kommer kanske främst till synes i hans resebeskrivningar. Dr KNUT HAGBERG har framhållit, att Linné rent estetiskt sett nådde högst i sina ungdomsresor, och måhända framför allt i Västgötaresan. Och jag vill inte alls betvivla detta, framför allt såsom icke fackman. Personligen beundrar jag Skåneresans stilistiska utformning lika mycket som Västgötaresan, vilket möjligen kan bero på att jag i denna sak icke är helt ojävig. Skåneresan skrevs därtill av en medelålders man, som redan känt medelålderns dystra stämningar dämpa entusiasmen. Linné var i varje fall vid den tid då Skåneresan kom till icke svag för det rent lyriska framställningssättet. Han säger ju härom själv: »Jag har givit fram sakerna helt kort och utan mycket resonerande och många reflektioner, vilka alltid säga sig själva när data äro riktiga. Allt detta att jag måtte vinna kortheten som är det behagligaste skrivsättet.» Min högst privata åsikt är, att Linné i detta uttalande anger en mycket sober väg för fackligt och litterärt författarskap.

Men att med en sådan stilistisk utgångspunkt producera stor litteratur — det har varit förbehållet ett fåtal av de stora. Hans beskrivning av det skånska landskapet i resans inledning är karakteristisk i sin stramt koncisa form:

»Ängarna uppliva åskådaren med en högre grönska utom det att de med blomster mer äro utsirade än på någon annan ort.

Bruna stå hela trädesfälten av syran,
blå med den högsta färg betäckas de sluttande fält av *Echium*,
gula och högt skinande stå åkrarna av *Chrysantemum*, *Hypericum* och
Stoechas citrina,
röda som blod stå ofta hela backarna av *Viscaria*,
vita som snö äro sandfälten av den välluktande *Dianthus* och
brokiga äro vägarna vid sidorna av *Echium*, *Chicorium*, *Anchusa* och *Malva*.»

Ingen torde efter Linné ha skildrat Skåne så sakligt och ordkargt, men samtidigt målande, och ingen har enligt min mening gjort så subtil poesi av torra geografiska och botaniska fakta.

EN NIDDIKT I LINNÉS EXEMPLAR AV SKÅNERESAN

Som ett apropå till professor Lindquists omnämnande av flygsandsbekämpandet vid Ängelholm (ovan sid. 32) må följande meddelas.

I Linnés eget exemplar av Skåneresan, nu tillhörigt Linnean Society of London, har han på eftersättsbladet avskrivit följande verser:

Engelholms ähreport

Stora Adolph, du wähl finner
at förmågan intet hinner
bygga någon ähreport.
Ty skall denna grinn betyda
det wj gierna se och lyda,
önska jämwähl innan kort
se i denna porten hänga,
det wij alla önskat länge,
föllliande personer tre:
Den som confiscerar lasset
när man intet wisar passet
äller far hans port förbij;
Den som danska gräset plantar,
kiöper ris för Cronans slantar,
twingar präster kiöra ris;
Den som rätt i staden skipar,
så at hwar man där åht lipar,
det och på sitt egit wis.

Antagligen har Linné fått tag i dessa satiriska rader, som böra ha tillkommit vid ett besök av arvprinsen Adolf Fredrik, under sin resa genom Ängelholm. »Lieutenanten L. Sivers begynte år 1739 denna plantering», säger Linné, och kanske är det han som avses med orden om »den som danska (!) gräset plantar».

På samma blad har antecknats följande om en av baron von LIEWENS märkliga uppfinningar. Det heter i Skåneresan, sid. 375: »KULOR woro af Herr Öfwersten stöpta, men något war i dem tillagt at de blefwo *specifice graviores*, och derföre kunde med dem skjutas på längre håll.» Receptet lyder i anteckningen:

»Livens kuhlor 375.

tag jernfilspån warmes ad ignitionem non vero candescentiam, affunde
[bly], coit, ex hoc confice globulos.»

A. U.

LINNÉS RESSÄLLSKAP UNDER DEN SKÅNSKA RESAN

AV

SIXTEN BELFRAGE

SÅSOM JAG REDAN I FÖRBIGÅENDE OMNÄMNDE I MIN UPPSATS Dedikationen i Linnés Skånska Resa, möter man redan på första bladet av handskriften till reseprotokollet ett par uppgifter av intresse som icke kommit med i trycket.¹ Man skulle där gärna sett den lilla notisen om studenternas avskedstagande:

Studerande till ett stort antahl hade samlat sig ute wid Reckomberga at der betyga sin upprichtige Kärlek emot sin Läromästare, som tillförene mer önskat än förmått dem upprichtigt tjena.

Det är en tavla som man med nöje föreställer sig och som om den blivit känd genom Linnés enkla, men på sitt sätt rörande ord kanske hade kunnat bli en inspirationskälla för någon konstnär på den tiden, då man gärna målade historiska figurbilder av dylik art. Vädret var vackert — därom lämnar handskriften också upplysning i den sista notisen för denna dag — och vårsolen stod antagligen redan högt på himlen. Linné hade hunnit med att denna dag avfärda åtminstone tvenne brev, båda visande den känsla av ansvar för sina lärjungar som han hade. Det ena var till Vetenskapsakademien och rörde sig om TERNSTRÖM, »den förste martyren», vars efterlämnade journal just denna dag hade kommit Linné till handa. Ternström hade varit präst, och hans änka ville bli konserverad, vilket naturligtvis var kinkigt nog för Linné att ställa om. Det andra var det brev till ELVIUS, Vetenskapsakademiens sekreterare, där Linné på ett nästan rörande sätt ber om Akademiens bistånd åt HASSELQVIST som nu stod i begrepp att anträda sin resa till Palestina. Om Linnés uppskattning av lärjungen vittna värtaligt orden: »lefter han till hemkomsten, går han högre i namn än någon Svensk». Man kan också sluta sig till Linnés många bestyr under avresedagen av den omständigheten att han icke kom fram till nattkvarteret förrän kl. 3 på morgonen, fastän första dagens resa icke var särskilt lång utan snarare motsatsen.

Strax före notisen om studentuppvaktningen förefinnes en anteckning om resällskapet. Den lyder sålunda:

¹ Sv. Linné-Sällsk. Årsskr. 1944, s. 20.

Baron Erich Oxenstierna en ung Herre som *studerade* wid *Upsala Academie* af den stora lust han fattadt för *natural Historien* och *Oeconomien* gjorde sällskap, ty ingen gienare wäg och säkrare är till sådane wetnskapers ernående än den som lägger sakerna för blåtta ögon innom fäderneslandet; Hans idoghet och *attention* gaf oss hopp at resan gienom Hans sällskap och dessa hans egenskaper skulle ansenligt lättas för oss.

Studiosus Olof Söderberg Dalia Vermelandus blef utwald till *Secreter* för dess angenäma lefnads art och stora *chenie*, hwarigenom man fick på dubbelt sätt af en [och samme?]¹ betjening.

Redan från första stund, då tanken på en resa till Skåne blev aktuell, hade Linné säkerligen tänkt sig E. G. LIDBECK som sin följeslagare på färden. Denne hade följt honom på västgötaresan och hade blivit synnerligen hjärtligt avtackad i företalet till reseboken. Fastän han rest på egen bekostnad, hade han, skriver Linné, icke bara gjort honom »et nöjsamt sällskap» utan även lättat hans möda vid protokollets förande och renskrivande. Särskilt om anslag nu kunde utverkas för en amanuens, så var det ju icke mer än rättvist att Lidbeck i första rummet skulle komma i åtanke. Han hade 1748 blivit docent i Uppsala och tycks ha varit den som under de sista åren av 40-talet närmast efter Linné varit handledare av de uppsaliensiska botanikerna.²

Som bekant var det först bestämt att resan skulle företas sommaren 1748. Linné begärde emellertid uppskov, varvid han bland annat som skäl anförde att han måst lova »min private information i thenne sommar åt en Monsieur *Missa*, som nu lærer wara på vägen hit ifrån Paris». MISSA kom också, fastän icke förr än i början av augusti. I ett brev till Lidbeck av den 13 aug. berättar Linné om hans ankomst och det första intrycket av honom, och i ett senare brev av den 16 sept. utlåter han sig på följande nöjsamma sätt³:

jag skulle önska att han hade så många pgr att han kunne giöra oss föllie på skånska resan, äller att jag wiste någon utwäg för honom, ty han är rätt snabb, och ingalunda idiot; jag har låtit honom höra något af westgiöthe resan, hwar af han blefwit så pickhogat, att han sagt sig skola lära swänska per (!) force, till des han kan vertera den, och låta trycka henne i paris, då han ser hwad otrolig åtgång hon skall hafwa.

Det måtte ha varit i ett optimistiskt ögonblick som Linné nedskrivit det sista, även om det lägges i Missas tankar och mun. Strax ovanför i brevet hade Linné skrivit: »han är wähl intet riker», och han skulle snart

¹ Skrivet ovanför raden och sedan ändrat genom en ny överskrifning, vilket gjort stället synnerligen svåräst. För ovan föreslagna läsning har jag att tacka Sv. Linné-Sällskapets sekreterare, förste bibliotekarien ARVID HJ. UGGLA, som vänskapsfullt även givit mig andra värdefulla upplysningar om i uppsatsen använt handskriftsmaterial.

² Jfr ett uttalande av J. O. HAGSTRÖM, anført i Biogr. Lex. Ny uppl. 8 s. 93.

³ Samtliga här citerade brev till Lidbeck finnas i LUB. De ha publicerats i ett universitetsprogram: *Carl v. Linnés vistande i Lund och Bref till E. G. Lidbeck*, utg. av G. LJUNGGREN, 1878 [ä. i Lunds Univ. Årsskr., b. 14].

få erfara att Missa var raka motsatsen. Linné måste hålla honom med kost och dessutom försträcka honom pengar. I det brev till BÄCK (23/9) vari Linné berättade härom fortsatte han rörande Missa: »Han har stor lust att resa med mig öfver Skåne i nästa sommar, det woro och en stor exercice, allenast jag hade respgr åht honom, som blifwa knappa för mig sielf». Linnés protektion av Missa slutade emellertid på ett tvärt och obehagligt sätt, varom Linné berättat i sitt brev till Bäck den 6 mars 1749. Missa återvände hem tillsammans med franske ministern i Stockholm¹, och hans vägar skildes helt från Linnés. Den förste av Linnés lärjungar från utlandet kom alltså icke med på lärofaderns forskningsresa, ehuru Linné till slut, om man får tro det upprörda klagobrevet till Bäck, hade sträckt sig så långt att han lovat honom »frij resa genom Schåne».

Genom ett brev till Lidbeck något senare i samma månad (21/3) få vi veta att det var andra som i stället hade velat följa med. »Afstyrk alla som willia resa med oss, besynnerl. Hr commercieRådets son», ber han Lidbeck. När det hade blivit bekant att Lidbeck skulle resa med Linné, hade han tydligen fått mottaga förfrågningar angående möjligheten att få komma med. Han hade 1747 blivit auskultant i kommerskollegiet och tjänstgjorde väl ännu där under de tider som han icke vistades i Uppsala. Tillfällen att umgås med kommerseråd torde alltså icke ha saknats, helst som han tidigare haft kondition hos ett kommerseråd.² I fortsättningen av brevet säger Linné att det skulle bli »dubbelt swårare», ju flera de voro. »Kommo wij 2 allena, då woro wij wälkomna på prästgården och hoos noblessen; äro wij flere hafwa de svårt ofta för mat, sängar, kamrar, hästar etc. där emot äro wij 2 allena, äro wij allestädes wälkomna.» Han skisserar därefter upp hur han hade tänkt sig resrutten. De skulle resa över Örebro och Vadstena direkt till Skåne, men under hemresan ägna sig åt Östergötland, ty under bortresan såg man ingenting av detta mer än resterna av vintern. Uttalandet får ses mot bakgrunden av att Linné, som han skriver i slutet av brevet, hade tänkt sig den 12 april som avresedag, så att man skulle kunna vara i Skåne »i tide», dvs. på 8 eller 12 dagar i Kristianstad eller Lund. Kolmården och Holvågen skulle också vara svåra att passera vid denna tid. Att resan i själva verket kom att gå den östligare vägen över Skänninge och Holaveden sammanhänger kanske med dess framflyttande i tiden. Hemresan kom däremot att gå över Vadstena. I brevet nämnes även om den inlaga som Hans Kongl. Höghet, dvs. kronprinsen ADOLF FREDRIK, i sin egenskap av universitetskansler hade ingivit till K. M:t med begäran om »tractamente» för Linné och om stat för en

¹ Se ÄHRLING i *Linnés Svenska arbeten* I s. 59.

² Se odaterat brev från Linné till Lidbeck, troligen från 1747, Ljunggren a. a. s. 7; jfr även att Linné genom Lidbeck lät överbringa ett tack till kommerserådet AHLSTRÖM (dvs. JONAS ALSTRÖMER) för vad denne sänt honom, brev 11/8 1748.

sekreterare eller amanuens. »Får jag det så går resan lättare, ty i Skåne[s] diupa lera, behöfwas ofta 4 hästar.»

Men Linné kunde icke bli färdig till den. 12 april och har väl i tid underrättat Lidbeck därom. Hans nästa bevarade brev är daterat först den 18 april och där meddelar han att han icke kunde komma i väg förrän torsdag åtta dagar eller den 27, »ty vägarne äro inpracticable och luften ganska siuk». Dessutom måste han under dessa åtta dagar tre gånger presidera och en gång promovera. Brevet slutar: »res altså ej hijt för än den 27; dock så att Hr Magisteren ultimat¹ ej dröjer en dag öfwer». Uppmaningen att stanna så länge som möjligt i Stockholm har väl berott på att Lidbeck yttrat bekymmer om sin hälsa. Därpå tyda några omtänksamma rader i början av brevet: »wij skolom byta om och hielpas åht; allenast Hr Magistren ej blifwer siuk på vägen. nog är Chaisen bättre än ridhästen.»

Den 27 april kom, men icke Lidbeck. Han hade blivit sämre i stället för bättre. En svår och envis frossa band honom för lång tid vid sängen.² Linné måste alltså skaffa sig en ny sekreterare, och detta måste ske raskt, om icke ävfärden skulle fördröjas. Den 27 hade han för övrigt i alla händelser icke kunnat komma i väg, ty då var han promotor vid den doktorspromotion som han omnämnde i sitt brev till Lidbeck den 18. Linné måste ha haft en oerhörd arbetsbörda under denna sista vecka före valborgsmässoafton, och det förefaller hart när som ett under att han redan den 29 kunde sätta sig upp i sin resvagn och som det synes med gott humör och goda krafter börja sin resa.

Till sekreterare i Lidbecks ställe hade Linné, såsom handskriftsprotokollet betygar, utsett studiosus OLOF SÖDERBERG. Han hade blivit student i Uppsala 1745 och var dalslänning såsom Lidbeck. Det är ganska troligt att det var på Lidbecks förslag som han hade blivit utsedd till dennes ersättare. När Söderberg 1748 responderade på Linnés avhandling *De curiositate naturali*, hade Lidbeck med en alexandrindikt bidragit att celebrera händelsen. I det första brevet som Linné skrev till Lidbeck efter återkomsten från Skåne (22/8) beklagar han Lidbeck för att denne »måst cederat Hr Söderberg den förmonen at se Skåne». Ordalagen tyda väl snarast på att Lidbeck haft sin hand med i arrangemanget.

Söderberg tyckes väl ha motsvarat de i protokollshandskriften på honom ställda förväntningarna. I det nyss nämnda brevet ger honom Linné vitsordet: »han har folgt mig trogit och warit mig till ganska stort nöje, at jag aldrig

¹ Trycket har här *ultimus*; *ultimat* var vid denna tid ganska vanligt som adjektiv, jfr hos Linné: »Blifwer han antagen, så lätt mig wetta den ultimataste terminen för honom att wara i Giötheborg.» *Bref o. skrifv.* I. 4 s. 65. Här användes ordet som adverb och har från betydelsen '(sist och) oryggiligen' närmat sig bet. 'absolut'.

² Se brev från Linné till E. G. Lidbeck 22/8 1749 och A. J. RETZIUS, *Åminnelsetal över E. G. Lidbeck* (Vetenskapsakademiens serie) 1810, s. 12.

kunne få beskedeligare karl.» Söderberg blev 1750 magister och docent i Greifswald och förordnades 1754 till docent i fysik i Uppsala. Han hade anhållit om docenturen redan 1752, men frågan kom att vila, emedan professuren saknade ordinarie innehavare genom KLINGENSTIERNAS ständiga tjänstledighet och bruket var att ordinarie professor skulle yttra sig över docentansökningar. Genom direkt ingripande av de kungliga, vilkas gunst Söderberg av någon anledning vunnit, blev dock fakulteten tvingad att utan vidare kalla Söderberg till docent. Förbindelsen med hovet skulle dock komma att vålla hans ofärd. Han ställde sig på hovets sida under dess konflikt med hattregeringen och blev anklagad för att ha haft del i de mot hattarna riktade hätska stridsskrifterna »Mössornas testamente» och »Sagan om djurens regering» (även kallad Saga om Lejonet och djuren eller, oriktigt, Lejonet och råfwen). Han dömdes av ständernas kommission till 8 dagars fängelse vid vatten och bröd, tre års landsflykt samt förlust under all framtid att »vidare brukas vid Prediko- och Läro-ämbetet». Åklagaren hade yrkat förlust av liv, ära och gods. Dagen innan domen föll skrev Linné till Bäck: »Miser Söderberg, si capite damnetur; doleo juvenem animo mitissimo ita seductum fuisse.»¹ Det var säkerligen på LOVISA ULRIKAS hemställan som Söderberg 1758 av FREDRIK II kallades till professor i Halle. På överresan till Lübeck i december 1758 föll han över bord och drucknade.

Den andre i protokollshandskriften omnämnde resedeltagaren, baron ERIK GUSTAV² OXENSTIERNNA, har hittills varit okänd för Linnébiograferna. Han tillhörde den friherrliga ätten Oxenstierna till Eka och Lindö, och det var väl med bördens rätt som han i Linnés notis fick gå före den ofrälse sekreteraren. Oxenstierna var född 1725 och miste 1742, alltså vid 17 års ålder, både sin far och mor. Han var då den ende efterlevande sonen, och den gamla fädernegården Eka var därmed lagd i hans händer. Efter sin faders exempel hade han beträtt den militära banan genom inträde vid livgardet, men han blev aldrig mer än underofficer, innan han tog avsked. På ett porträtt målat av J. H. SCHIEFFEL 1747 uppträder han ännu i militär utstyrsel i bröstharnesk med gult foder, blå rock med förgyllda knappar, gula kraghandskar och med guldgalonerad trikorn under armen.³ ELGENSTIERNNA har icke någon uppgift om att han inskrivits vid något universitet, och jag har heller icke funnit någon. Möjligen har han blivit inskriven som minderårig. Linné omnämner honom i varje fall såsom studerande vid Uppsala Akademi på grund av »den stora lust han fattadt för natural Historien och Oeconomien». Att detta skrevs icke blott såsom en artighet utan var ett befogat omdöme kan man vara tämligen säker på. I den tryckta utgåvan av

¹ *Bref o. skrifv.* I. 5 s. 9. Om Söderbergs docentur och dom se främst ANNERSTEDT, *Uppsala universitets historia* III. 1 s. 316 f.

² Enligt vänligt meddelande av UGGLA skrev O. själv detta namn så.

³ STIG ROTII, *Porträttmålaren Johan Henrik Scheffel* s. 303.

Fig. 1. Eka säteri. Efter Schlegel och Klingspor, Uplands herrgårdar.

Skånska Resan nämner Linné i notisen om Eka att gården var »försedd med artiga trädgårdar, uti hwilka vår följeslagare *Herr Baron Eric Oxenstierna* inbragt en stor hop *rara* och utländska växter, som icke på många ställen i Sverige finnas». Vad vi för övrigt veta om Oxenstiernas liv och gärning visar också oförtydbart »den stora lust» som han hade för naturalhistorien, väl icke så mycket i den teoretiska forskningen som i den praktiska tillämpningen till främjande av jordbruk och näringsliv. Även orden om hans »idoghet och attention» förefalla icke heller vara gripna ur luften, även om det är svårare att bilda sig någon mening därom. Uteslutet är väl dock icke att Linné ansett det vara en viss fördel att ha en uppländsk baron med sig, när han nu reste att gästa den skånska »noblessen». Även därigenom kunde åtskilligt »ansenligt lättas». Den viktigaste orsaken till att Oxenstierna kom att följa Linné på resan var dock troligen att den unge baronen så gärna ville följa med. Linné hade nog också haft svårt att neka, även om han varit böjd för att göra det.

Den första dagens resa gick till Oxenstiernas gård Eka. Det betydde en omväg och att man lämnade den stora landsvägen vid Litslena för att slå

in på mindre vägar. Men det skedde antagligen på grund av en ivrig inbjudan av Oxenstierna, och man fick säkerligen ett förträffligt och gästfritt nattkvarter på den gamla oxenstiernska sätesgården, som på bild gör ett mycket trivsamt intryck. Följande dag, som var en söndag, stannade man på Eka ända till klockan 6 e. m., såsom handskriften upplyser. Efter allt jäktet under den föregående veckan hade Linné all orsak att önska sig en verklig vilodag, och man hade ju icke heller kommit fram till Eka förrän kl. 3 på morgonen, såsom vi minnas. Men troligen ville Oxenstierna också visa sina »artiga trädgårdar» och få råd och upplysningar rörande de växter som han där sammanfört. Det är endast i den tryckta utgåvan som det talas om dem, och endast där omnämnes Oxenstierna som »vår följeslagare». Det ser ut som detta skulle vara ett slags ersättning för att notisen om resällskapet icke kommit med i trycket.

Man kan kanske undra över denna uteslutning. Men det finns åtskilliga exempel på liknande strykningar. Vi ha redan nämnt notisen om student-uppvaktningen. Kanske Linné har tyckt att sådant hade en alltför personlig karaktär för att komma med i den publika reseberättelsen. Åtminstone ligger det nära till hands att antaga att detta är motivet till att Linné utelämnat landshövdingens i Örebro uppmuntran till expeditionen. Därom förmäler protokollet: »LANDSHÖFDINGEN uppmuntrade oss till denna resa och till sådane röns anställande som på sådant sätt och icke annat efterwerden en gång kan få en *Plinium secundum*.» Den som gav denna mening till känna var NILS REUTERHOLM, som på sin tid föranlett Linnés Dalaresa. Men det kan också tänkas ett speciellt motiv för utelämnandet av notisen om resällskapet. Oxenstierna följde kanske icke med under hela resan, och ett högtidligt annonserande av hans deltagande i den skulle därför kunna anses vara malplacerat i början av reseberättelsen. Detsamma skulle också kunna vara orsaken till att hans deltagande i resan icke blivit mera uppmärksammat och känt.

Det får anses troligt att det förhåller sig så. Redan formuleringen av notisen ger emellertid tydligt vid handen att Oxenstierna icke följt med blott för någon dag, och helt uteslutet är det att han stannat på Eka — att han alltså bara rest hem i sällskap med Linné. Ett uppenbart vittnesbörd om att han varit med också i Skåne finner man i den tryckta utgåvan, där Oxenstierna uppträder i Linnés sällskap under besöket på Tunbyholm den 6 o. 7 juni och berättas ha varit en av de agerande vid det bekanta experimentet med slagrutan.

Protokollet är här helt kortfattat och ganska allmänt hållet:

SLAGRUTAN förnögde oss emot aftonen, som igenletade alt hwad wi gömde af silfwer ute på marken, at jag nu måste *Nolens Volens* låta mig *persvadera* at alt är icke *quisquiliæ* som om henne berättas, fast det är svårt at tro för en *Physicus* men *Experientia rerum Magistra* [lärmästarinnan Erfarenhet] får intet nekas.

Detta tämligen torra aktstycke har Linné i sin resebok förvandlat till en livfull skildring som låter oss se de agerande personerna och känna spänningen hur experimentet skulle avlöpa. Man får först veta att Linnés sekreterare allt som oftast brukade »förnöja» sitt sällskap med att visa hur man använde en hasselkvist som slagruta.¹ Detsamma skedde nu också på Tunbyholm i närvaro av värdfolket, dåvarande kammarherren, sedermera riksrådet ESBJÖRN REUTERHOLM och hans maka, född friherrinna GYLLENSTIERNA. En gömde i buskarna sin silversnusbosa — det var kanske kammarherren —, en annan sitt ur — det var kanske friherrinnan —, och slagrutan letade tämligen lyckligt reda på dem. Men Linné fick en misstanke att »min Följeslagare och Sekr. förstodo hwarandra til att inbilla sällskapet», alltså stodo i maskopi med varandra. Vi få icke veta vem denne misstänkte följeslagare var, men hans namn skulle så småningom uppenbaras. Linné gick därför avsides på ett fält »norr om Ladugården» och skar där upp en liten torvrensa och gömde sin penningpung under den. Till märke hade han en stor ranunkel, som var den enda höga växten på hela fältet. Sedan gick han tillbaka till sällskapet, talade om att han nu hade gömt sin börs och bad sekreteraren leta reda på den. Sekreteraren var glad åt att få ett tillfälle att ge Linné fördelaktigare tankar om slagrutan, och hela sällskapet var fullt av nyfikenhet »at se rutans mästoreprof». Sekreteraren sökte länge och väl »hela timan», och Linné och hans värdfolk stodo och hade roligt åt att se hans fåfänga ansträngningar. Så skulle då Linné själv gå och hämta fram sina pengar, men även detta gick sämre än beräknat. »När jag kommer bårt på fältet, hade våra rute-gångare genom sit peripateticerande nedtrampat alla gräs, så at ej minsta tecken sågs efter någon *Ranunculus*, och jag måste söka efter mina *Ducater* med samma owisshet som rutan. Jag hade icke lust gå 100 *ducaters* wad om rutan, ty sökte wi alla, men förgäfwes, både med löje och förtret.» Linné måste ge saken förlorad, men då bad honom »Baronen», dvs. Reuterholm, och sekreteraren att han på ett ungefär skulle peka ut platsen där pengarna lågo gömda. Han gjorde så, men rutan ville inte slå utan drog åt motsatta sidan. Man var trött på det hela, när sekreteraren stannade på andra sidan av fältet och förklarade att om börsen icke vore där, så var det omöjligt för honom att visa stället. Linné bjöd icke till att söka, ty han var säker på att det icke var på det hållet som han hade gömt pengarna, men »*Bar. Oxenstierna*» — här kommer nu namnet på följeslagaren som Linné misstänkte för maskopi — lade sig i alla fall på marken för att leta, fick ned ett finger i jorden och drog upp den lilla torvrensan, varunder dukaterna lågo gömda. Berättelsen har därmed kommit fram till sitt slutstycke: »Således slog rutan rätt den gången och skänkte mig de penningar, jag eljest förlorat. Detta är *res facti*. Får jag se några stycken dylika *exempl*,

¹ Slagruta av hassel användes för att upptäcka gömda metaller, däremot en av pil för att uppsöka vattenådror; se EVA WIGSTRÖM i Sv. Landsm. VIII. 3, s. 425.

så måste jag wäl tro, det jag icke wil; ty det är helt annat med *magneten* och *attractionen* emellan järn och järn, men at en hasselqwist skal säga mig rikare *metaller*, det samtycka hwarken våra utwärtas eller inwärtas sinnen, så at jag wäl ännu icke tror rutan, dock wil jag icke flera gånger gå med henne wad om lika många *ducater*.»

De refererade och delvis citerade sidorna om slagruteexperimentet på Tunbyholm bilda en av de litterära höjdpunkterna i Linnés Skånska Resa. De ge oss en livfull skildring av en reseepisod där Linné och hans resällskap agerar livslevande för våra ögon i olika situationer, såsom sådana mötas av olika temperament. Där är Söderberg, sekreteraren, full av iver att visa sin lärofader att dennes misstro mot slagrutan icke var berättigad och åtminstone till en början antagligen ganska stolt över att här som slagruteman få spela första fiolen; där är Linné själv i en mängd av olika lynnen, först skeptisk och misstänksam, sedan full av energi att äntligen göra slag i saken, så spefull och förnöjd över slagrutemannens besvärligheter, sedan trött och utledsen vid hela »upptåget» och så till sist mot sin vilja ganska glad över att äventyret slutade som det gjorde; där är också Oxenstierna, följeslagaren, synbarligen full av iver och antagligen mycket imponerad av sekreterarens »trollkonster», som, när alla till sist äro färdiga att ge upp det hela, lägger sig på marken och påtar med fingrarna i jorden och så finner den gömda skatten, därmed visande att han verkligen ägde den »idoghet och attention», varom Linné förhoppningsfullt vittnat vid resans början. Som staffagefigurer komma så Esbjörn Reuterholm och hans maka. Man tror gärna att de voro fulla av välvilja och intresse. Säkerligen hade Linné kommit med hälsningar från kammarherrens fader, landshövdingen i Örebro, som givit Linné sin uppmuntran, och Linné betygar också i reseboken att han på Tunbyholm fått röna »all *hospitalitet*». För övrigt är det icke otroligt att slagruteexperimentet kom till stånd efter uppfordran av Reuterholm. Han hade väl redan nu åtskilligt skrivit i den handskrivna samling i tretton tjocka band som han givit den betecknande, om ock besvärliga titeln *Miscellanea curiosa medico-physico-chemico-pharmaceutica, nec non metallurgico-oekonomico-artificialia*. Kanske upptecknades i denna också slagrute försöket på Tunbyholm. Däröfver kunna vi ingenting veta, eftersom Reuterholms verk redan under hans livstid blev lågornas rov.

Hela denna målande skildring har Linné sammanskrivit vid sin skrivpulpet i Uppsala, medan minnesbilderna gled fram för hans inre öga. Den ger ett utomordentligt belägg för att öfverarbetningen av protokollet kunde resultera i rent litterära vinster, varom jag, stödd på annat material, talat i min uppsats om dedikationen. Icke minst slutet är illustrativt i detta hänseende. De båda versionerna vilja säga ungefär detsamma. Men huru mycket fyndigare och mera personligt komma icke slutorden i trycket än i protokollet! Det var egentligen ett mycket allvarligt problem som här vidrördes, relevansen och

räckvidden av den empiriska forskningsmetoden, men Linné kunde därför icke avhålla sig från skämtet att han en annan gång inte ville slå vad om lika många dukater. Det säger det mesta om hans nolens volens givna erkännande av slagrutans kapacitet, men det ger samtidigt just den avslutning som gör skildringen av slagruteexperimentet på Tunbyholm till ett litet konstverk.

Med sin behjärtade handling som räddade Linnés dukater är baron Oxenstierna ute ur sagan. Det betyder i och för sig ingenting, ty icke heller sekreteraren nämnes i fortsättningen. Det »vi» som Linné då och då använder kan lika gärna inrymma tre eller flera som två personer. Men, såsom redan är sagt, talar sannolikheten för att Oxenstierna icke kom att vara med under hela resan.

Vad vi för övrigt kunna inhämta om honom och hans intressen bekräftar att han verkligen hade fattat den stora lust för naturalhistorien och ekonomin, om vilken Linné hade skrivit. Det naturvetenskapliga förenade sig efter tidens läggning med det praktiskt-ekonomiska, och i de bevarade breven riktar Oxenstierna en mängd frågor av dylikt slag till fackmännen vid universiteten. Han gör det också med all energi och iver. I ett brev till Lidbeck 20/7 1756 (i LUB) skriver han att han satt sig före att bliva »en Cultor ac Patronus borealis» för silkesaveln liksom Lidbeck vore en »*do australis*». Med icke så ringa inslag av linneansk entusiasm fortsätter han: »Döm sielf om jag ej redan gordt god början då jag i Eneköping och på nykvarns gästgifvaregård läckat ihop borgare dötrar och rådmans fruar samt bonde hustrur och pigor, inclusive hela hållsiussen, att med begärlighet åskåda dessa undrans värda kräken, prisa skaparens allvissa inrättning, som alltid lyser störst i de minsta tingen, bragt dem att med någon nyfikenhet begära ett elr annat tiog maskar af mig till nästa år, vilket jag och låfuat.» I brevet hade Oxenstierna tackat för att Lidbeck offererat honom både ägg och mullbärsträn till nästa år och dessutom redogjort för de 3 stycken svarta mullbärsträn och 8 stycken vita som han hade. De senare ansåg han knappt skulle förslå att föda 100 maskar i 3 dagar. Trots allt detta var han tydligen så full av iver för sin silkesodling att han i ett brev bara en vecka senare kan tala om för Lidbeck att han nu skaffat sig 300 stycken maskar. Han skyller skämtsamt på »hågen för yppighet, vartill Silkesmaskarne kunna bidraga». Nu förstår han i alla fall att hans mullbärsträd knappast kunna förslå att föda 300 maskar »ifrån vaggan till grafven». Han hade därför experimenterat med en del andra löv och örter och ber nu Lidbeck att nästa år proba dem på de »skånska maskarna», så kunde man utröna vad som passade djuren bäst. Tydligen är han dock ganska rädd för hur det hela skall sluta. Till sist komma därför några verkliga suckar från denne amatör som känner sig i behov av att fråga om nästan allting: »Skall jag väl våga att med sallat och miölk tistel föda fram så monga jag till husbehof tarfvar? Eller skulle års à tu års

plantor af trån låta flytta sig ifrån ett till annat ställe? Kan herr professorn ej gifua råd eller hjälp så synes mitt stuteri råka i vådelig belägenhet, men ändå icke sagt att jag trötnar vid dem.»

Nej, Oxenstierna tröttnade nog icke i första taget, även om man måste tro att det gick snarare sämre än bättre för honom än för Lidbeck själv med hans silkesodling på Paradislyckan i Lund. I de brev till en del uppsalaprofessorer, särskilt THUNBERG och LOSTBOM, som äro bevarade (i UUB), finner man en mängd bevis för Oxenstiernas ständigt levande intresse för ekonomiskt-botaniska frågor. Han »tigger» några kaffebönor, frö eller rot av pepparmyntan och är mycket intresserad av de utländska hampväxterna. Dessutom vill han köpa lucernfrö, almplantor och annat av samma slag. I sin trädgård odlade han egyptisk råg och finner det önskligt att man utreder användbarheten av detta sädesslag till bröd, välling, malt, gryn osv. Men han »tigger» Thunberg även om en *Cactus grandiflorus*. I samma brev (21/1 1785) uttrycker han sin förhoppning om att till sommaren komma till Uppsala. Han ämnar då »både dagas och nattas i trädgården» (dvs. den botaniska trädgården). Rörande är hans sista brev till Thunberg (3/6 1796), några månader före hans död. Han tackar för *Mentha piperitis* som han fått, och han hoppas att i sommar få besöka Thunberg och tigga perenner. Också i detta brev finnes inslag av den skämtsamhet som icke så sällan möter i Oxenstiernas brev. Även på sina egna projekt och bestyr kan han se humoristiskt. Men hans linneanska iver att berika sina kunskaper om naturen och därmed sitt Eka och sitt land var hel och odelad. Hans förmåga är det svårare att bedöma. Man får stundom en misstanke att hans frågvishet var i största laget även för denna tid, då »nyfikenhet» kunde betraktas som en dygd.

På sitt Eka kom Oxenstierna att stanna under hela sitt liv. Han förordnades av Gustaf III 1783 till vice landshövding i Uppsala län, men undanbad sig förtroendet.

En tredje deltagare i den skånska resan var LARS ARETIN (1717—1794). TH. M. FRIES skriver i sin biografi att han åtföljde Linné under en del av resan.¹ Detta är säkerligen riktigt, och det kan ju tänkas att han blev ersättare för Oxenstierna, när denne, som troligt är, avbröt sin resa. Aretin var lantbrukarson från norra Småland och blev student i Lund 1747. Jag skulle gissa att Linné träffat på honom i Lund och troligen den andra gången han besökte staden. När han då lämnade den för att fortsätta resan uppåt Öresundskusten, följde honom professor HARMENS till Svenstorp, »3 quart Norr ut från Lund». Aretin var Harmens' lärjunge, och professorn följde kanske icke bara arkiatern utan även sin lärjunge på väg, ifall det nu var på hans rekommendation som Aretin kommit att tillhöra Linnés resällskap. Vi veta nämligen säkert att Aretin var med under denna del av Linnés resa.

¹ TH. M. FRIES, *Linné*, I s. 340.

I ett litet tillägg på en blank sida i ett brev från Linné till Lidbeck (17/3 1751), som för övrigt innehåller det glada meddelandet »nu är min skånska resa fulltryckt», har nämligen Linné skrivit följande: »Helsa Hr Aretin, säg att jag fått hans bref; och påmin honom at de observationer han gjorde i Helsingborg på ett par blommors blonnings timma, woro icke tillförlätelige, och at han där igenom något litet bedrog mig, Intet annat jag nu wet.» Om dessa iakttagelser berättas i reseboken under den 11 juli: »BLOMSTER utwakades, at på dem se hwad tima de sig öppnade eller tilslöto och at dermed få i stånd det *Horologium Floræ*, på hwilket jag i flera år arbetat.»¹ Det var två växter »som icke finnas hos oss up i landet», vilka gjordes till föremål för observation: *Leontodon hispidum* L. och *Crepis biennis* L., den senare här kallad *Crepis scanensis*. Någon notis härom finnes icke i protokollshandskriften som har en lucka som tar sin början just på den 11 juli. Om siffrorna för dessa växters »blomningstimmar» voro delvis andra i protokollet kunna vi alltså icke utröna, men Linné hade tydligen senare kommit till insikt om att Aretins uppgifter icke varit tillförlitliga. Linnés lilla postscriptum kan icke sägas röja något vidare intresse för medresenären eller någon högre uppskattning av hans kapacitet. Senare skulle Linné yttra sig synnerligen sarkastiskt om honom, då han i ett brev till Bäck 14/4 1758 berörde ansökningarna till en medicine adjunktur i Lund. De sökande voro CHRISTIAN WOLLIN och Lars Aretin. Den förre fick vitsordet att han var filosof och filolog och aldrig hade drömt om medicin — ett omdöme vars senare del hans kommande verksamhet skulle jäva —, den andre, Aretin, får ännu sämre betyg. Linné kallar honom »Beati Westerbergii simillimum», och därmed jämfördes han med en viss WESTERBERG som, sedan han med yttersta nöd hade blivit inskriven som student, hade varit studiekamrat med Linné och Bäck och visat sig alldeles omöjlig för studier.² Det var Wollin som fick sysslan.³ Aretin fick vänta till 1763, då han blev Wollins efterträdare.

På färden från Lund till Svenstorp talade Linné och Harmens om färger och färgning (se Skånska Resan p. 287). Om Aretin, som troligt är, var med, så är det samma tre personer som vi återfinna i den lilla avhandling *Försök till En swensk Färgare-ordning* som ventilerades i Lund i februari 1752 med Harmens såsom præses och Aretin som respondent. Ett meddelande sist i avhandlingen upplyser om att noterna äro författade av respondenten, varvid Harmens fogat ett uttalande som gör Aretin till en exponent för de

¹ Om detta arbete se M. FRIES i *Sv. Linné-Sällskapets Årsskr.* 1941, s. 69 f.

² Se *Bref o. skrifv.* I. 5 s. 49 not 5. Enligt SACKLÉN, *Sveriges läkarehistoria* I s. 684 hade Aretin 1756 under en kort tid besökt Uppsala Akademi. Linnés uttalande kommer alltså efter en eventuellt återupplivad bekantskap med A.

³ *Bref o. skrifv.* ibid. not 2 har tryckfelet 1756 i st. f. 1758. Om Wollin, se numera äv. GRAPE, *Threska handskriftssamlingen* I s. 550 not 2, där det påpekas att Wollin under sin Uppsala-vistelse 1757 bott hos NILS ROSÉN och fått sin håg inriktad på medicinen.

botaniska studierna i Lund: »hwaraf lærer synas, at både thet *curicusa* och nyttiga af *Natural-Historien*, hos oss hålles uti sitt tillbörliga wärde. Emedan samme skickelige och uti *Botanique* öfwade Yngling, intet annat Swenskt eller Utländskt *Université* biwistat, och således måste här hafwa lärdt, hwad han nu tärutaf wet». Det är i dessa Aretins noter som Linné nu framträder som den tredje i laget, i citaten blott överskuggad av LINDESTOLPE, som 1720 hade utgivit det grundläggande arbetet *Swenska Färg-Konsten*. Upprepade gånger hänvisas till Linnés Skånska Resa och även till andra arbeten, där Linné talat om färgväxter. Det låter också ganska linneanskt, när Aretin själv kommer med ett påpekande. Han skriver om ängsskäran, *Serratula tinctoria* L.: »NB. Örten bör samlas förr än hon blommar, säger Lind [estolpe] p. 86. Och det samma witnade alla Hustrur och Pigor i Skinna-torns-By¹, då jag 1748, Junii d. 12 om Aftonen träffade dem i en hel *svite*, dragande till Malmö med hwar sitt lass nyss samlad Ängskjära, den Kiöp-männen hade betingat förr än Blommorna fick slå ut, eller öppna sig. Denna växer till myckenhet i Skåne, men icke så uti alla de öfrige *Provincier*; Alla weta ej heller sig deraf betjena.» Även Linné hade vid ett par tillfällen talat om denna försäljning av ängsskära och nämner att den var »qwinfolkens endaste handel, med hwilken manfolken icke befattade sig. Hwar hustru och piga hämtade häraf et helt lass och for dermed til MALMÖ, der det såldes rätt, och qwinfolken köpte för penningarne, hwad dem behagade.» (Skånska Resan p. 284). Att växten skulle samlas, innan blommorna slagit ut, nämnes emellertid icke av Linné. Det var kanske annotationer av det ovan anförda slaget som föranlett att Aretin fick följa med Linné på resan. Om hans botaniska intresse vittnar även att han enligt ELIAS FRIES² upptäckte åtskilliga växter, t. ex. *Acer campestre*. Men Linnélärjunge i övlig bemärkelse var Aretin icke. Under större delen av hans levnad var hans verksamhet också förlagd på det medicinska området. Om hans person nämner Fries på nyss citerade ställe att han var »löjlig för sin ytterliga girighet». I en samtida nekrolog heter det att han »var en Man af synnerlige infall, icke utan beläsenhet».³

Om Linnés mera tillfälliga reskamrater under kortare sträckor av färden är här icke platsen att berätta. De följde med som lokala förevisare och auktoriteter och äro att jämställa med andra skånska sagesmän. En tillfällig reskamrat av annan art var HÅRLEMAN, som hade startat sin rundresa söderut jämnt en månad efter Linné, men farit mera raka vägar och som Linné träffade i Ramlösa, där Hårleman tillbragte högsommarmånaderna. Den 10 juli reste Linné i hans sällskap till Tomarps översteboställe som nu innehades av general DÜRING. Båda reste tydligen tillbaka till Ramlösa och

¹ Gammalt namn på Östra Torn i närheten av Lund.

² ELIAS FRIES, *Botaniska Utflygter*, 3 s. 85.

³ Läkaren och Naturforskaren, 12 (1797) s. 101.

Hälsingborg och hade antagligen en mycket trevlig samvaro, som ännu icke fördystrades av de för Hårleman mycket upprörande tankar om svedjandet som Linné skulle visa sig ha.

Linnés intryck från sin Skåneresa blevo som bekant av det ljusaste slaget. Han har värtaligt skildrat dem i företalet till Skånska Resan. Som slutvinjett må här anföras ett mindre känt uttalande som skrevs omedelbart efter resan och med en viss anknytning till resällskapet. I brevet till Lidbeck den 22 aug. 1749 skrev han: »jag kan heligt betyga at jag aldrig rest med mera nöje; antingen i anseende till skönheten af landet, äller konsten wid Gårdarne, äller undfägnaden i husen». Till bestyrkande åberopar han färdkamraten som väl Lidbeck snart skulle träffa: »Hr Söderberg skall det sielf bewitna.»

I LINNÉS SPÅR I HOLLAND

*Anförande vid Svenska Linné-Sällskapets vårsammankomst å Hammarby
den 22 maj 1949*

AV

NILS VON HOFSTEN

FÖLJANDE ANTECKNINGAR FRÅN EN BILFÄRD I HOLLAND I slutet av mars och början av april 1949 bygga på välkända fakta och flyktiga personliga intryck.

Den unge Linnaei vistelse i Holland började den 13 juni 1735 (nya stilen), då han landsteg i Amsterdam efter en sjöresa under »grufwelig storm och regn», till sist »en faselig orkan». I Amsterdam besökte han den botaniska trädgården, Hortus medicus, och den unge Botanices professorn JOHANNES BURMAN, med vilken snart en livslång vänskap knöts, och såg hans bibliotek. En sevärdhet, som han icke försummade att bese, var den tyske apotekaren och samlaren SEBAS museum eller »oförliklige Apotheque», som det heter i almanacksanteckningarna.

Redan efter tre dagar for Linnaeus sjövägen till Harderwijk för att förvärva medicine doktorsgrad vid dess universitet. Att så många svenskar — före Linnaeus bland annat hans egen lärare JOHAN ROTIMAN och NILS ROSÉN — sökte sig till detta relativt obetydliga universitet var tydligen

Det har efter Th. M. Fries' biografi skrivits en del om Linnés vistelse i Holland 1735—1738. Av stort intresse är Oscar Levertins artikelserie *Med Linné i Holland* i Svenska Dagbladet 1906; den är omtryckt och försedd med illustrationer i Linnésällskapets årsskrift 1929. Mycket viktig är Robert E. Fries' uppsats *Linné i Holland* i årsskriften 1919. Ett första rangens dokument är naturligtvis *Linnés almanacksanteckningar för år 1735*, med inledning och förklaringar utgivna av Arvid Hj. Uggla i årsskriften 1935 (tidigare i Botaniska Notiser 1845 och i Linnés minnesbok, utg. av Felix Bryk 1919). Härtill ansluter sig en uppsats av H. Engel i årsskriften 1936, *Linnæus' Voyage from Hamburg to Amsterdam*. I samma band av årsskriften finnes en något förkortad svensk översättning av en artikel av en holländsk trädgårdsarkitekt Leonard F. Springer, *Hartekamp på Linnés tid och dess senare öden*. Slutligen ha en dansk och en holländsk författare, H. Schlesch och L. A. W. C. Venmans, i årsskriften 1944 publicerat en uppsats *Carl von Linné og Nederlandene*, som huvudsakligen innehåller upplysningar om holländska minnesfester.

ett uttryck för det minsta motståndets lag; det gick fort och var billigt att bli doktor här. Redan den 18 juni, dagen efter sin ankomst, examinerades Linnaeus i medicin och förklarades efter att ha framlagt och försvarat sina åsikter i en medicinsk fråga för medicine kandidat. Nästa dag erhöll han av universitetets rektor DE GORTER tryckningstillstånd för sin i Sverige skrivna dissertation om frossans orsak; den 23 försiggick ventilationen, varpå författaren av de Gorter promoverades till medicine doktor under överlämnande av diplom och kanske sidenhatt (doktorsbrevet finnes som bekant i Linnémuseet i Uppsala; en möjligen i Harderwijk mottagen doktorshatt på Hammarby). Redan nästa kväll lämnade han Harderwijk, där han alltså vistades blott åtta dagar.

En svensk, som vill följa Linnés spår i Holland, börjar kanske helst i den stad där han så snabbt förvärvade de yttre tecknen på sin lärdom. Från tysk-holländska gränsen styrde vi genom det vackra, av holländarna högt skattade skogsområdet Veluwe kosan till Harderwijk, som ligger vid Zuiderzee eller Ysselmeer, som det numera skall heta, något mer än fyra svenska mil öster om Amsterdam. Den lilla sjöstaden har lidit stort avbräck av Zuiderzees förvandling till en sötvattenssjö men lär ha hämtat sig och fått en rätt blomstrande industri; om somrarna är den mycket besökt som turist- och badort. Den ter sig dock ännu som en idyllisk, stillsam, litet sovande stad. LEVERTIN ger en poetisk, kanske en smula romantiserad skildring, ur vilken några rader må anföras. Staden är, säger han, »en härva av smala, slingrande gator... Husen äro smala med gardiner och spegelblanka fönster, allt skinande av traditionell holländsk renlighet... Då och då öppnas en av de blanka portarna med de skinande portklapparna och ut träder med vederbörlig holländsk flegma en betänksam herre eller en dam, som omfånget redan hindrar från någon dåraktig livlighet. Ett ögonblick skymtar man ett hollänskt småstadshem med den vita, luftiga entrén, ett högt, öppet förmak med lugn klar dager flödande genom de stora fönstren. Det hela av en oändlig meditativ frid. Man ville gärna tro att ögonblicken därinne falla så runda och gyllene som i Pieter de Hooghs interiörer med deras svala ro, i lyckligt lugn förrinnande tidsflöde och omedvetna, instinktiva glädje åt minuten vid vinglasen och frukttallriken bland barn och husdjur.»

Det är kanske i våra dagar inte alltid så helt med stillheten som man kan tro en fridfull förmiddag, ty Harderwijk är numera uppsamlingsort för de till den holländska kolonialarmén rekryterade trupperna. Universitetet indrogs 1811.

Vi hittade den gamla universitetsbyggnaden, som nu är inredd till militära förrådslokaler och inte lockade till ett säkerligen fruktlöst försök att bland genom fönstren skymtande staplar av vapenrockar och livremmar återfinna något av stämningen från 1700-talets lärdomssäte. Vi funno också

Fig. 1. Entrén till Hortus medicus i Amsterdam.

den smala Academistraat, med ett torn i fonden vilket kallas Linnétornet men utan tvivel, som Levertin framhåller, härrör från en äldre tid. I en nisch står en gipskopia av DEPRETERS Linnébyst; den är uppsatt först omkring år 1900. Av den botaniska trädgården tyckes numera så gott som ingenting finnas kvar, ännu mindre än på Levertins tid, kanske blott ett träd på en skolgård.

Det intressantaste minnet från stadens glanstid och Linnaei disputation finnes i stadens museum i rådhuset: en praktfull disputationskateder i rik barock med Oraniernas örnar och Harderwijks lejon (avbildad i årsskriftens nytryck av Levertins artiklar och i Engels uppsats). Det var i denna dubbelkateder, där preses tronade i den övre avdelningen över och bakom respondenten, som Linnaeus försvarade sin avhandling. I museet finnes en monter med Linnétryck m.m. och en replik av DepreTERS byst. Under hänger en lagerkrans, som 1935 sändes från Botaniska trädgården i Uppsala till 200-årsminnet av Linnés disputation och promotion; med de dubbla banden, i de svenska och holländska färgerna, är en särskild historia förknippad, som framgår av den ovan nämnda uppsatsen i årsskriften 1944.

Från Harderwijk begav sig Linnaeus till Amsterdam. Jag kan inte säga att vi i bokstavig mening följde hans spår, ty han seglade, vi körde på släta holländska tegelvägar, men Amsterdam var i alla fall vårt närmaste mål. Ehuru han denna gång stannade där blott fyra dagar och återvände

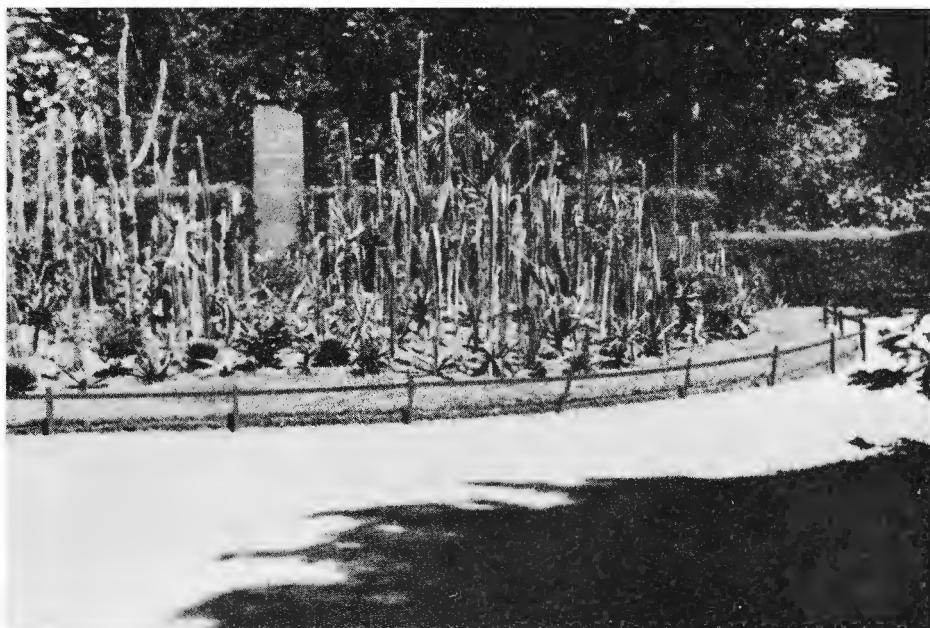

Fig. 2. Artedis minnessten i trädgården vid Natura Artis Magistra.

för en längre vistelse i augusti och september, skall jag säga några ord om Amsterdam nu.

I Amsterdam besökte vi Natura Artis Magistra med zoologiskt museum, institution och trädgård. Vi blevo älskvärt mottagna av professorn i zoologi DE BEAUFORT och fingo till ciceron hans assistent dr ENGEL, en utomordentligt kunnig och intresserad lärdomshistoriker med starka Linnéintressen; hans artikel i årsskriften 1936 har förut nämnts, och det kan tilläggas att även dr UGGLA sedan sitt besök i Holland 1948 har erfarenhet av hans kunighet och hjälpsamhet. Vi sågo flyktigt Botaniska trädgården, och han visade oss vilken väg ungefär ARTEDI måste ha gått, när han en mörk septembernatt föll i en gracht och drucknade på hemväg från ett kalas hos Seba. När dr Engel hörde att jag intresserade mig för SWAMMERDAMM, den store 1600-talszoologen och religiöse svärmaren, förde han oss till hans hus och den kyrka där han är begravd. (De förträffliga holländarna ha just ej vårdat sina egna stora minnen — även REMBRANDTs och SPINOZAS gravar äro ett sorgligt kapitel. Men det hör nu inte hit.)

Det starkaste minnet lämnade ett besök i Natura Artis Magistras bibliotek. Detta bibliotek måste få håren att resa sig på en svensk biblioteksmans huvud: trägolv, nakna takstolar och damm, damm . . . Där finnes ett rikhaltigt Linnébibliotek med intressanta upplagor, en kopia av Lappdräcksporträttet, Depreters byst, en annan byst som dr Engel ansåg skulle kunna

Fig. 3. Orangeri i universitetets Hortus botanicus i Leiden.

föreställa Linné (detta förefaller dock minst sagt tveksamt) och en stor samling fotografier av Linnéporträtt. Den största sevärdheten var två gamla fröknar, bibliotekets vårdarinnor. Den ena var bibliotekarien själv, JOHANNA SCHEFFER, en mycket lärd och kunnig dam, den andra en yngre medhjälperska, som ansåg sig kunna litet svenska. Båda visade sig med liv och själ gå upp i Linnéminnet; ur deras ansikten lyste en salig hänryckning över att få visa bibliotekets skatter för en Linnéintresserad svensk forskare. Det hela var verkligt rörande. Linnéminnet lever i sanning starkt i Holland.

Efter det korta besöket i Amsterdam for Linnaeus över Haarlem till Leiden och inskrevs vid dess universitet. Han färdades säkerligen kanalvägen med »trekschuyt» eller båt; numera följas mellan Amsterdam och Haarlem bilchaussé, cykelväg, gångväg, spårväg och kanal åt — en karakteristisk holländsk tavla. Jag behöver inte erinra om hur betydelsefull vistelsen i Leiden blev; här knöts ju förbindelsen med GRONOVIVS, som ledde till tryckningen av *Systema Naturae*, och med den gamle berömda BOERHAAVE. Linnaeus stannade med korta avbrott något mer än en månad i Leiden; senare vände han tillbaka och vistades där ungefär fem månader i slutet av 1737 och början av följande år.

I Leiden sågo vi naturligtvis det gamla universitetet, en hög, i senare tid tillbyggd stenbyggnad, och den gamla Hortus Botanicus, som ligger alldeles intill. Den är nu en fridfull, gammaldags botanisk trädgård med

bland annat väldiga bokar, några väl från Linnés tid. En omisskännlig linneansk stämning slår emot besökaren. Man tycker sig se Linnaeus vandrande vid den vördnadsvärde Boerhaaves sida diskuterande någon botanisk eller medicinsk fråga. Det var denna trädgård som Linnaeus under sin andra, långa vistelse i Leiden ordnade om tillsammans med föreståndaren professor VON ROYEN, som då redan hade föreläst om Linnaei nya botaniska principer.

I Leiden finnes ett märkligt vetenskapshistoriskt museum, Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen, som borde bli en förebild till det vetenskapshistoriska museum vi hoppas få i Uppsala. Där hänger den Cliffordska repliken av HOFFMANS porträtt av Linnaeus i lappdräkt.

Leidens universitet var på Linnaei tid och redan under 1500- och 1600-talen, då LIPSIVS, SCALIGER och andra av tidens största lärde verkade där, ett av Europas allra främsta och Hollands kulturella centrum. ALBRECHT VON HALLER vistades där några år före Linnaeus. Han skildrar staden som ett studenternas och lärdomens paradiset, där kunskapens träd icke bära några beska eller farliga frukter. »Vad fruntimren angår, känner jag dem icke vidare, dock har jag sett att de förnöja sig åt renliga kläder, blomsterodling och sitt eget sällskap, och antingen av kallsinne eller nödtvång icke äro begärliga efter besök av vårt kön.» Han beklagar blott att de efter äktenskapet alltför mycket växa på bredden . . . Ännu på Levertins tid hade staden kvar mycket av sin ålderdomliga prägel: »Stämningen av vördnadsvärd lärdomsstad ligger ännu kvar över Leiden. Hela staden har ett anrikt lärdomssätets djupa, ej litet högdragna ro, där det vilar i de mäktigaste trädets stilla sommarskugga . . . Vilken stillhet över den botaniska trädgården och dess planterade mikrokosmos av världen med sina växter från ekvatorn till Ultima Thule. Man tycker sig se poetiska studenter lustvandrade genom gångarna och, funderande på en och annan Laura . . .» Ja den botaniska trädgården är en stilla vrå, och i trakten av universitetet kan man kanske ännu drömma sig ett par hundra år tillbaka i tiden, men staden har nu fått många industrier, och stora delar äro ej längre så lugna. Den har tydligen genomgått ungefär samma utveckling som Uppsala.

Vad som var betydelsefullast för Linnaei utveckling och vetenskapliga arbeten i Holland var vistelsen på de Hartekamp, det bekanta lantgods mellan Haarlem och Leiden som ägdes av bankiren, magnaten och mecenaten GEORGE CLIFFORD (den ännu flitigt återgivna uppgiften att denne var direktör för Ostindiska kompaniet och borgmästare i Amsterdam är, som ROBERT FRIES visat, oriktig). Linnaeus blev i augusti 1735 på förslag av Boerhaave och Gronovius prefekt för Cliffords storartade botaniska och zoologiska trädgård på Hartekamp och tillbragte där ett par lyckliga år (»innocentissimos annos»), från september 1735 till oktober 1737 (dessutom senare ett par månader som konvalescent). Han levde där, som han själv uttrycker sig, »som en prins» och »älskad som en son i huset»; »hade allt det han önska

kunne, et logement, så prächtig, at han hwarken haft älr kunne få prächtigare, så härliga trädgårdar och orangerier, et så fulkomligt botaniskt bibliotheque» och dessutom frihet att »förskrifwa alla de örter, som saknas i trädgården, och köpa de böcker, som fattas i bibliothequet». I företalet till Hortus Cliffortianus säger han (TIL. M. FRIES' översättning): »Mina ögon hänrycktes genast av så många naturens, av konsten understödda mästerverk, alléer, rabatter, statyer, dammar och konstnärligt byggda berg och irrgångar. Mig tjusade Edra menagerier, fulla av tigrar, apor, vilda hundar, indiska hjortar och getter, sydamerikanska och afrikanska svin; med dessas läten blandade sig andra av fågelskaror . . . Jag häpnade, då jag trädde in i växthusen, fulla som de voro av så talrika örter, att en nordens son måste känna sig förtrollad och villrådig, till vilken främmande världsdel han blivit förflyttad.» Därefter följer en lång uppräknings och så: »Då jag sedan kom in i den rent kungliga bostaden och i det ytterst lärrika museet, vars samlingar ej mindre talade till sin ägares beröm, kände jag, främling, mig alldeles hänförd, emedan jag aldrig förr sett något liknande.»

Linnaeus utvecklade i Hartekamp en febril vetenskaplig verksamhet. Jag erinrar endast om att han här utom Systema Naturae, Fundamenta botanica och Bibliotheca botanica, vilkas tryckning börjat tidigare, avslutade Genera plantarum och Flora Lapponica samt författade och utgav det stora verket Hortus Cliffortianus, Critica botanica och ytterligare några skrifter.

Vi visste att Hartekamp ligger nära Haarlem vid vägen till Leiden, men det var inte lätt att hitta. Det berodde på att Hartekamp helt enkelt betyder hjortpark. När vi frågade oss för, visades vi till andra områden, som varit eller voro hjortparker. Att fråga efter Cliffords Hartekamp hjälpte inte alls, och det var egentligen en dum fråga, ty det är mer än 150 år sedan stället var i familjen Cliffords ägo. Vi irrade omkring och fram och tillbaka rätt länge; en gång i en by eller förstad till Haarlem befunno vi oss plötsligt på en gata, som hette Linnaeuslaan; det föreföll ju uppmuntande och visade att Linnaeus inte är glömd, men till Hartekamp ledde gatan ej. Först kejsar Wilhelms namn blev mirabile dictu den trollformel som visade oss rätt. Det som efter styckning blev kvar av egendomen ägdes nämligen länge av hans väninna fru V. PANNWITZ. Nu äges det av hennes dotter, som hyrt ut det (eller huvudbyggnaden) till chefen för British Council.

Av den forna härligheten finnes ingenting kvar. Huvudbyggnaden är ombyggd. Rokotidens botaniska trädgård med dess exotiska märkvärdigheter är förvandlad till en yppig, vildvuxen engelsk park med höga ekar, bokar och lindar, med murgröna, skugga, sol och fågelsång. Ett stycke bakom huvudbyggnaden finnes en stor damm, i dammen en ö och på ön en hönsgård. Parken har en tung och säregen stämning, och jag vet inte om man behöver bli så beklämd som Levertin blev inför den överrika växtligheten. Inte Linnés tid men en annan, senare tid, fri från vår egen

tids hets och apokalyptiska mardrömmar, har dröjt sig kvar i denna ensliga och tysta park, som tyckes ligga och drömma om de dagar då den unge Linnaeus vandrade på labyrintartade trädgårdsgångar, försänkt i tankar över planläggningen av Hortus Cliffortianus. Ett orangeri finnes kvar, annars enligt SPRINGER, som utförligt redogör för Hartekamps senare öden, på huvudgården ingenting från Linnétiden. Vid corps de logisets södra gavel upptäcker man dock en gammal paviljong, synlig på en av Springers bilder, och en liten anläggning med en halvcirkelformig stenbänk, buxbomshäckar och mycket Rhododendron. Detta gör intryck av att stamma från 1700-talet.

Ett stycke från huvudbyggnaden står en minnessten, krönt av en bronsbyst av den gamle Linné, tydligen efter Depreters byst. Monumentet (avbildat i SCHLESCHIS och VENMANS uppsats 1944) restes 1907 på 200-årsdagen av Linnés födelse och har senare skänkts till kommunen, som dock rätt dåligt fyllt sitt åtagande att hålla det i gott stånd.

Våren 1738, i Leiden, blev Linnaeus sjuk, först i frossa, sedan i något som han kallade »cholera». Han blev mycket kraftlös och vilade på inbjudan av Clifford två månader på Hartekamp, innan han i maj kunde anträda sin planerade resa till Paris. Han ansåg sig bli frisk så snart han kom in i Belgien: »dock såg han aldrig sin hälsodag, förrän han valedicerat Holland och kom in i Brabant, då hans kropp blev samma dag liksom förnyad av luften och liksom fri för en tung börda». Han hyste alltid en stark tro på luftens, liksom dricksvattnets, betydelse för hälsa och sjukdom.

De Hartekamp låg på Linnés tid nära stranden av Haarlemermeer, som var en stor, grund sjö eller ett invatten mellan Amsterdam, Haarlem och Leiden. När Linnaeus färdades till Leiden, hade han på vänster hand en ödlig vattenyta, av vilken dock föga eller intet syntes från kanalen. Denna kanalfärd var »den allra fulaste i hela Holland, ty man ser nästan ingenting annat än höga sand-dyner och några bondhus emellan» (TERSMEDENS memoarer, jfr R. FRIES, Linné i Holland). Nu har man, särskilt från bilvägen, en helt annan anblick. Haarlemermeer är förvandlat till bördig åkerjord och är ett centrum för Hollands lökodling. När vi den 2 april körde från Haarlem till Leiden, hade tulpaner och hyacinter ännu ej slagit ut, men ögat bländades av en färgprakt utan like: stora fält lysande av gula påskliljor, på andra håll crocus i olika färger, här lila, där gula, där vita. Blommorna mejas av men samlas upp av barn, som binda kransar och girlander och bjuda ut dem vid vägkanten. Mötande bilars kylare voro slösande rikt prydda med gula blomstergirlander, och på cyklarnas styrstänger och fotgångarnas axlar hängde blomsterkransar.

Men detta har ingenting med Linné i Holland att göra. Vi följde hans väg mot Paris till Antwerpen och Bruxelles men vände sedan kylaren åt söder, mot Rhonedalen och Medelhavet.

NÄR LINNÉ INFÖRDE NAMNET FAUNA

AV

ARVID HJ. UGGLA

MAN HAR MER ÄN EN GÅNG ANMÄRKT, ATT DET HOS OSS och i hela det internationella språkbruket upptagna uttrycket *fauna* som beteckning för ett lands eller en trakts djurvärld helt är en nyskapelse av Linné. (Se t.ex. ORVAR NYBELINS uppsats *Fauna Svecica* 200 år i vår Årsskrift, årg. 29, 1946.) Annorlunda är förhållandet med ordet *flora*. Redan långt före Linnés dagar hade en uppräknings av ett områdes växtvärld betecknats med detta klassiska namn, givetvis från början som en poetisk metafor, t.ex. H. B. Ruppii *Flora Jenensis* 1718 (d. v. s. »den Jenensiska blomstergudinnan»), eller, för att taga ett svenskt för-linnecanskt exempel, Johan Linders *Flora Wiksbergensis* 1716. (Man hade andra likartade titlar, t. ex. Olof Bromelius' *Chloris Gothica* 1694, den första Göteborgsfloran, efter blomstergudinnans grekiska namn.) Linné trädde alltså helt enkelt i äldre författares fotspår, först med sin berömda *Flora Lapponica* (föregången av en *Florula Lapponica*) och sedan med en lång rad växtförteckningar med detta namn, flertalet publicerade i avhandlingsform.

Småningom har ordet helt och hållet förlorat den bildliga innebörden och betyder endast en uppräknings av ett visst områdes växtvärld. Man har ju så småningom fått t. o. m. ord som »exkursionsflora», där ingen, hur klassiskt bildad han än må vara, gärna tänker på blomstergudinnan.

Men när Linné skulle ge ut sitt försök till en fullständig beskrivning av Sveriges djurvärld, var han ingalunda från början klar över hur han ville kalla den. Redan på 1730-talet, före Hollandsresan, hade han författat ett litet arbete av denna art (ännu otryckt) och givit det namnet *Pan Svecicus*, helt i stil med titlar på andra små försök från samma tid: *Pluto Svecicus* (mineralriket), *Vulcanus docimasticus* (metallurgi), *Najades Svecicae* (svenska hälsobrunnar), *Ceres Svecica* (svenska brödsorter), *Lachesis Lapponica* (lap-parnas levnadssätt) o. d. Dessa titlar visa, hur den unge Linné levde i den klassiska traditionen och leddes av tidens smak för metaforiska namn. Den

följde honom genom livet, såsom titlarna på åtskilliga av hans akademiska avhandlingar under professorsåren visa.

När Linné 1735 första gången publicerade ett zoologiskt arbete över den svenska djurvärlden, hette det emellertid helt prosaiskt *Animalia per Sveciam observata*. På 1740-talet tog han emellertid upp arbetet på en utförlig skildring av hela den svenska djurvärlden, samtidigt med att en allmän svensk flora utarbetades, och redan i febr. 1744 förfrågar han sig i brev till den då under sina utlandsstudier till Tyskland anlände dr Abraham Bäck — som senare skulle bli »hans bästa vän i tiden» —: »Mon ingen är i Leipzig, som will uplägga min bok *de animalibus regni Sveciae*, som jag arbetat på i 14 år».¹ I ett brev jämnt ett år senare talar Bäck om att han hört att Linné ville i Leipzig utge »Pan Svecanus och Flora Svecica». Det förra namnet är tydligen en reminiscens av det ovan omtalade ungdomsarbetets titel. Kanske har Linné anfört det i något nu förlorat brev. Utgivaren av brevväxlingen, TH. M. FRIES, har visserligen sammanställt det med en först 1749 tryckt akademisk avhandling med titeln Pan Svecicus, men sammanställningen med Flora Svecica visar att det är den bok, som senare kom att heta Fauna Svecica, det [är fråga om. Pan Svecicus av 1749 rörde en helt annan sak, nämligen vilka växter som ätas av olika boskapsdjur och grundade sig på iakttagelser, som på Linnés uppdrag gjorts av en del av hans lärjungar åren närmast innan.

När Linné i mars 1745 återkommer till frågan, heter det helt enkelt att han ämnar utge »Flora Svecica och Animalia» i Holland.

Detta år utkom också Flora Svecica, men tryckt i Stockholm. Den var vår första allmänna svenska växtförteckning, och året efter var Linné färdig med dess motsvarighet för djurvärlden.² Nu har titeln blivit Fauna Svecica, och därmed har den nya beteckningen tagit sitt inträde i den vetenskapliga litteraturen och leder snart till efterföljd. Därtill torde ej minst ha bidragit, att detta beundrade arbete synes ha varit det första överhuvud taget, som sett dagen över ett helt lands hela djurvärld eller fauna. Boken var tydligen under tryckning redan sommaren 1745, ty den 28 juni skriver Linné till d.v. docenten, sedermera universitetsbibliotekarien BERGE FRONDIN och ber honom gå ett ärende till hans förläggare, SALVIUS, och säger bl.a. »— — — war så god tag med Eder de 2 tryckta arken af *Animalibus Regni Sveciae* — — —». Då har sålunda Linné ännu inte beslutat sig för det nya namnet. När detta skett kan måhända inte fastställas.

Att Linné funderat åtskilligt över namnet, som tydligen skapats med avsikt att få något som skulle korrespondera väl med namnet Flora, kan

¹ Tidsuppgiften ger en ungefärlig datering av det ovan nämnda manuskriptet Pan Svecicus till 1730.

² Fauna Svecicas företal är daterat 25 febr. 1746. Kontraktet med Salvius om förläggande av både Flora svecica och »Historia Animalium» undertecknades 16/5 1745.

man ana av en lustig anteckning, som han senare inskrivit i sitt eget exemplar av boken (nu i Linnean Society's ägo i London). Han har velat finna en motivering för det nya namnet genom att anföra följande:

Fauna et Cybele cadem, quae animalibus favere dicuntur. Favent geniturae. Inde fänad. Pan, Fan, Panes, Fauni. Fan dominus — — — Cybele mater deorum.

(Fauna och Cybele äro ett och detsamma. De sägas vårda sig om djuren. De underhjälpä födandet. Därav (kommer ordet) fänad . . . Fan herre — — — (här ett eller annat ord, som tyvärr ej kan läsas). Cybele är gudamodern.)

I sammanställningen av de svenska orden 'fan' och 'fänad' med de klassiska Pan och Fauni visar sig Linné vara en rättrogen lärjunge av den Rudbeckska skolan med dess ogenerade etymologiseringsmetoder. Det var nog inte för intet han i ungdomen levat under samma tak som Olof Rudbeck d. y., vilken under en stor del av sin livstid sysslade med att i sitt stora verk *Lexicon linguarum harmonicum* uppvisa alla språks samhörighet och deras härstamning ytterst från hebreiskan.

Om den symboliska frontispisplanschen i *Fauna Svecica* må hänvisas till framlidne dr O. GERTZ' lärda utredning i *Årsskriftens* årgång 31, 1948. Huvudfiguren å planschen återgår, som han visat, på den ephesiska Artemis-Diana med de henne tillkommande attributen. Av ovanstående framgår emellertid, att Linné också tänkt på den närbesläktade Cybele, den ursprungligen frygiska »gudamodern», då han i ord och bild valde symbolen för den alstrande naturen. Om Gertz har rätt skall planschen, som naturligtvis tillkommit i samarbete mellan Linné som uppdragsgivare och konstnären, ha gjorts först i början av 1746. Av vad ovan anförts framgår, att Linné också först vid ungefär samma tid torde beslutat sig för bokens namn: *Fauna Svecica*.¹

¹ Som bekant hade den italiska naturgudomligheten Faunus en kvinnlig motsvarighet med namnet Fauna. Linné har givetvis valt denna för att få en direkt motsvarighet till Flora. Att han var väl bevandrad i den klassiska mytologien framgår såväl av otryckta anteckningar som ur hans botaniska och zoologiska arbeten. Ett belysande exempel på hur han vid sin nominering av släkten och arter gick till väga har framlagts av en amerikansk filolog, JOHN L. HELLER, i avhandlingen: *Classical Mythology in the Systema Naturae of Linnaeus* (*Transactions of the American Philological Association*, Vol. 76, 1945), närmast med avseende på namngivningen av Papiliones. Denne förf. har också kunnat fastställa vilka källor Linné använde för ändamålet.

EN LINNEAN OM LINNÉ

Några närbilder

AV

TORSTEN OLSSON

I DET ARBETE, SOM ADAM AFZELIUS ÅR 1823 UTGAV UNDER TITELN *Egenhändiga anteckningar af Carl Linnæus om sig sielf*, meddelar han inga egentligen personliga hágkomster av sin store läromästare. För de ungdomar, som så gärna samlades kring honom, berättade emellertid den gamle linneanen ofta på ett livfullt och áskådligt sätt minnen och upplevelser från sitt långa och händelserika liv. Jag har själv som barn många gånger hört Afzelius' yngsta dotter, min mormor, återge en del av dessa fängslande berättelser. Dock ingenting om Linné. Men nyligen har jag efter en sondotter till Adam Afzelius fått ärva en del biografiska anteckningar, nedskrivna på 1870-talet av Adam Afzelius' äldste son, doktor JOHN AFZELIUS (1802—1891). I dessa anteckningar ägnar denne även några sidor åt faderns muntliga berättelser om Linné.

Adam Afzelius kom till Uppsala hösten 1768 för att enligt föräldrarnas önskan studera till präst. Hans huvudämne blev orientaliska språk, men, säger John Afzelius, »hans ofta nämnda, alltifrån barndomen rådande böjelse för Naturalhist^a, som under vistandet i Upsala blifvit underhållen och högeligen lifvad genom Linnés föreläsningar och umgänge, drog honom dock allt mer ifrån Orientaliska språkens studium till Naturens, för hvilket han egentl. var danad.

Om faderns ovan omtalade »umgänge» med Linné meddelar John Afzelius följande.

Ícke långt efter ankomsten till Upsala gjorde han sin uppvaktning hos Linné och lemnade honom ex. af *Iris sibirica* jemte underrättelse om växtstället, till mycken fröjd för den store mästaren, som enligt min faders berättelse i hans närvaro antecknade detta i ett interfolieradt exemplar af sin *Flora svecica*. Han var sedan en flitig lärjunge hos Linné, hörde hans föreläsningar och följde honom på excursionser, och hade mycket att berätta om honom. Någon gång under mellanterminerna besökte han honom äfven på

hans landställe Hammarby i Danmarks församl. 1 mil från Upsala. En gång, en eftermiddag midt på varmaste sommaren, kom min fader och ett par andra studerande dit och blefvo mycket vänligt emottagne af Linné, som gick der i sin ensamhet. 'I va'n så beskedliga att I kom till mig', sade han, 'Nå, I ä'n väl bra trötta och törstiga, då I gått så lång väg i värmen; I kunnen just behöfva litet öl'. Han sade ock genast till om sådant och språkade sedan länge och muntert med dem; men intet öl kom. Slutligen, när det dröjde så länge, att det tydligen märktes det frun icke tyckte det vara nödigt traktera vandrande studenter med öl, blef gubben otålig och sade: 'jag tror det kommer intet öl', och gick så i vredesmode att påminna derom. Han återvände snart täml. upprörd och sade då, liksom för sig sjelf: 'det är svårt, att man icke blir åtlydd i sitt eget hus'. En piga anlände snart med en ölstänka, Linné glömde sin harm och var snart med sina lärjungar inne i sitt och deras älsklingsstudium.

Fru Linné (Sara Elisabeth Moraea) var en skarp fru, som förde ett allvarsamt regemente och ofta höll sträng räfst med sina pigor; var således ej god råka ut för, som man säger. Linné åter var en mild och stillsam man, om än rask och liflig, samt älskade fred och lugn. Trött af sitt dagsarbete och kanske äfven för att slippa höra fruns bråk, brukade han gå tidigt till sängs och sofva undan något litet. Sedan, när frun rustat ut och dragit sig tillbaka för att hvila efter dagens bedrifter, och när så allt var tyst i huset, steg han upp och satte sig till att arbeta hela natten till framemot morgonen, då han gick till hvila — innan frun och pigorna kommo i rörelse — och sof så mycket han tyckte sig behöfva. Men under det han om natten satt uppe ensam tyckte han mycket om att höra det någon annan lefvande varelse fanns vaken i hans närhet. Af en bagare, som bodde i gränden midt emot L:s bostad, förskaffade han sig derföre en syrsa, den han inhyste i kakelugnen i sitt arbetsrum, och fann det mycket trefligt höra hennes enformiga läte ljuda i ensamheten. Efter någon tid hände det dock ibland, att syrsan fick familj och att rösterna blefvo för många och för högljudda, så att de störde L. i hans arbete. Han blef då nödsakad göra af med hela sällskapet, för att få fred. Men icke länge trufdes han allena och han saknade snart sin syrsa och hennes trefliga sirpande, hvarföre han åter måste bort till bagaren och skaffa sig en ny sådan till sällskap. Några de första åren af min barndom bodde mina föräldrar om sommaren i samma hus, som Linné bott, och bageriet fanns då ännu qvar på samma ställe, som i L:s tid. När vi då ibland derifrån hörde syrsorna, kom min fader ihag L. och hans vänskap för dem, samt berättade oss (mig och syskonen) ofvanstående, som roade oss mycket.

Som bekant är, hade Linnéus så kallad vålnad, och det påstods, att han ofta såg sitt andra jag spatsera i trädgården på någon gång, som på litet afstånd gick parallellt med den, hvarå han befann sig, och vålnaden bru-

kade då göra precis detsamma som L. sjelf, luta sig ned för att se på, eller plocka en blomma m. m., hvilket Linné sjelf kunde se, så väl som andra. Ibland befans också denna hans alter ego hafva intagit hans egen plats vid skrif- och studerbordet i hans rum. Min fader berättade en sådan tilldragelse, hvartill han och flere kamrater varit vittnen. Flere studerande, bland hvilka berättaren, voro samlade hos L. i salen utanför hans arbetsrum, och afhörde uppmärksamt L., som lifligt och ifrigt demonstrerade för dem och afhandlade något intressant ämne i Nat. Hist. Slutl. sade han 'Jag skall visa Er det', och gick så bort till sitt rum, för att derifrån hemta några växter, eller någon bok, jag mins ej hvilketdera. Han öppnade hastigt dörren och ämnade just träda in, då han helt tvärt stannade och sade halfhögt: 'jaså, jag är der förut, då gör jag intet der'; hvarpå han stängde dörren, blef mycket allvarsam och spatserade helt tyst en stund. Ändtligen gick han åter till dörren, öppnade den helt sakta något litet, sägande: 'ä han borta än', och när det befans vara så, trädde han in och hämtade det sökta, hvarmed han kom ut i salen, började förevisa och förklara och var åter glad och liflig igen. Till att förklara hans nyssnämnda beteende, bör nämnas, att då han första gången öppnade dörren och tittade in bortåt sitt arbetsbord, för att der söka det åstundade, sågs en annan Linné hafva intagit den rättes plats på studerstolen, och jag vill minnas, att äfven de i salen varande tydligt sågo lilla gubben sitta der lutad öfver skrifbordet; andra gången dörren öppnades var han försvunnen.»

Så långt John Afzelius. I de mig tillhöriga anteckningarna av hans hand finnas inga ytterligare meddelanden om Linné.

Red. anm. Ovanstående intressanta meddelanden kunna jämföras med de »Familjetraditioner om Linné», som 1878 nedskrivits av hans ättling, professor TYCHO TULLBERG, och omtryckts i Årsskriftens 2:dra årg., 1919. Denne ställer sig skeptisk till det även där återgivna påståendet, att »Linné sett sig själv» och anser det sannolikt, att dylika berättelser äro rena dikter, »om han icke möjligen någon gång roat sig med att genom en dylik berättelse skämta med någon». En sådan förklaring förefaller ej särdeles övertygande, och den här återgivna berättelsen av Afzelius ger med sina detaljer ett visst stöd åt traditionen. Berättelsen om syrsorna möter bl. a. i Th. M. FRIES' Linnébiografi, där det dock heter, att de »sjöngo honom till sömns om kvällarna». Afzelius' version om syftet — att han önskade ha dem som sällskap under nattens arbetstimmar — synes lika plausibel.

NÅGRA ANTECKNINGAR OM ABR. BÄCKS TRÄDGÅRD I RIBBY

AV

ANTON SÖRLIN

ARKIATER ABRAHAM BÄCK INKÖPTE DEN 3 JULI 1760 FÖR 29 000 daler kopparmynt frälsehemmanet Ribby (Ryby) N:o 2 i Västerhaninge socken, Södermanland. Det var på den tiden ej ovanligt att förmögna stockholmare förvärvade sig lantställen för att använda dem till sommarnöjen. Såvitt jag kunnat finna är affären ej nämnd i något av de bevarade breven från Linné (Bäcks brev till Linné äro ju tyvärr förkomna), vilket är anmärkningsvärt, då Linné själv flera gånger i sina brev till Bäck talar om sina egna markförvärv utanför Uppsala.

Bäck innehade gården i 35 år, d. v. s. till sin död 1795, då den står upptagen i den efter honom förrättade bouppteckningen. Den övergick sedan genom arv till Bäcks ena dotter, EMERENTIA MARIA, som var gift med hovrättsrådet greve AXEL OXENSTIERNA. Den inköptes senare av kommerserådet J. J. LJUNGGREN, som i sin tur 1807 sålde hemmanet till en Västerhaninge-bo, mjölnaren MATHIAS LINDSTRÖM i Fors. Efter honom har det gått genom många händer och härunder genom delningar och sammanslagningar fått sina gränser ändrade, så att det numera är svårt att exakt fastställa den Bäckska egendomens omfattning. Den utgjorde ett mantal och födde enligt ovannämnda handling en tjur, en oxe, sju kor, en kviga, åtta får och sju »lamb», fyra svin och två grisar, fyra gäss, tre ankor och tio höns. De två vattenbassänger, som nu finnas och ännu för några år sedan användes som ankdammar, existerade tydligen redan då. Till gården hörde även ett jordbruk, där det enligt anteckningar från 1785 och 86 odlades råg, korn, havre och ärter.

Av åbyggnaderna var huvudgården ett envåningshus med sal, förstugukammare och ytterligare två boningsrum på var sin sida av salen; den påbyggdes av någon av de senare ägarna med ytterligare en våning men nedbrann på 1920-talet och byggdes sedan ej upp. I bouppteckningen omtalas dess-

Fig. 1. En av dammarna jämte den gamla flygeln vid Bäckes gård i Ribby.

utom »byggningen ned på gården», »mjölkammaren» samt »boden och de övriga uthusen». Av de idag kvarstående flygelbyggnaderna är möjligen den ena från Bäckes tid.

Av särskilt intresse är emellertid den tillhörande trädgården. Av allt att döma tycks Bäck ha nedlagt personligt arbete i sin trädgård, ty prof. JOHAN HAARTMAN i Åbo skriver 1773 till Bäck på tal om dennes krämpor:

Bör en Rheumaticus strax efter Sömnens, då kroppen transpirerar änu, afbryta den samma med gående uti en töknig Trädgård? måtte intet Ögonen blifwa fluszig under det Hufwudet med kroppen lutas framåt hela timmen för något ogräs skull? drifs intet wätskorna up åt hufwudet ifrån fötterna för mycket när man med tuna Tofflor och än tunnare Strumpor uppehåller sig länge i en öfwer natten afkylder daggig jord?

Trädgården omfattar ungefär ett hektar och har ett gynnsamt, vindskyddat läge mot söder. Med tanke på Bäckes botaniska intressen och vänskap med Linné har man anledning förmoda att denna trädgård skilt sig från andra i omgivningen genom förekomsten av mindre vanliga växter, som arkiatern kan tänkas ha sått eller planterat. Huruvida Linné själv gästade Ribby någon gång är ej känt. Däremot vet man att LINNÉ D. V. 1778—81 flera gånger sände frön till Ryby-trädgården jämte anvisningar rörande sådden. Sålunda begär Bäck 1778 av Linné »några wackra perennes med härliga blommar til min Landtgård». 1779 ha de av Linné sända fröna ej velat gro, varför denne 1780 ånyo sänder

några frön för Hortus Rybyensis; om de sås på värm bänk, och stället där de sås ränsas, är jag försäkrad at de komma upp; iag har utvaldt mer rarare än vackrare, som iag känner at Min h. Farbroder betraktar växterne med mer botaniska ögon än andra.

1781 omtalas en ny frösändning.

Trädgården är numera delad på olika ägare och förfallen, men ett faktum är att där ännu förekomma åtskilliga arter, som ej anträffats annorstädes i trakten. Bland träd och buskar märkas en mycket gammal, trädformig, blommande och fruktificerande *Amelanchier* (bärmispel), en *Populus* och en häggliknande *Prunus*, samtliga till arten obestämda, vidare *Syringa josikaea* (ungersk syren) och en bastardform av *Syringa persica* samt *Evo-nymus europaea* (benved). Bland märkligare örter observerar man en massförekomst av *Polygonum bistorta* (stor ormrot), vilken som gammal läkeväxt särskilt torde ha intresserat arkiatern Bäck. Denna växt förekommer f. ö. rikligen i parken på Linnés Hammarby. Bland mindre vanliga prydnadsväxter lägger man märke till *Lavatera thuringiaca* (gråmalva), vidare *Spiraea sorbifolia* och *Aster salicifolius* (de båda senare troligen av senare datum). Anmärkas bör också en riklig förekomst av hjärtstilla, *Leonurus cardiaca*, strax utanför trädgården, där även flera bestånd av *Humulus lupulus* finnas. På ett annat begränsat område utanför trädgården finns rikligt av *Cichorium intybus* (vägvårda), vilken som gammal läkeväxt måste antagas vara odlad, särskilt som det är dess enda förekomst i trakten.

År 1769 anställde Bäck på Linnés rekommendation en ung student DANIEL HENRIK SÖDERBERG (f. 1750) som informator för sin 10-årige son CARL ABRAHAM. Linné hade på Bäckes begäran bland sina studenter utsett en lämplig och presenterar honom i brev till Bäck den 9 mars 1769:

... Min K. Broder åstundar en informator för lille Broder Bäck, som skall hafwa fölljande requisita: Beskedelig, ej mycket ung, med dona informandi, wan wid information, hyggelig, pålitelig, något i Botaniquen, i naturalhistorien, i Insector, conchilier, Fransöskan, Geographien, Historien, god styhl, *medicina studiosus*. Jag fodrar där till, att han skall wara fromsint och amabel, att han ej bryter piltens hog.

Till att få alla dessa requisita uti ett subjecto, kan M.K.Br. ej finna, fast han söker hela riket igenom; jag fägnar mig hierteligen, att jag wet en enda och kan tiena Min K. Broder med honom, ty Gud wet, att jag af alt uprichtigt hierta will wara M.K.B. och lille Broder till tjenst.

Jag har kallat studenten till mig, och just med möda kunnat obligera honom att emottaga detta hwilkor, för hwilket han borde tacka Gud. Jag ser, att Gud sielf har disponerat honom till denna conditionen långt för detta, både till lilla Broders tjenst och sin egen förmon. Han wille gierna blifwa Medicus och det bör han blifwa. Har mycken lust där till och hört mig i flere åhr läsa ständigt; men hans Moder har så liggat öfwer honom med prästtänkar, att hon tror honom ej kunna bärga sig utom det; men jag har nu styrkt honom att intet längre wara amphibium och gå med Magisters tankar, fast han hade ärnat sig till

nästa promotion. Min Bror kan göra hans lycka i Stockholm äller i Medicinen, ty Min Broder skall finna honom wara wärdig sin grace. Af alla Min Brors requisita fattas honom endast föllliande:

Conchilierne förstår han intet, men i Påskhälgén, om jag någonsin får tid, skall jag lära honom det. Fransösken kan han wähl explicera, litet tala, har hog för henne; lätt språkmästaren gå 1 äller 2 månader till Min Brors barn, så är jag wiss, att M. Br. skall wara nögd äfwen där uti.

Föllliande data lofwar jag positive.

1. Beskedelig, snygg, trogen, pålitelig, ärbar, from.
 2. stadgad, ej för ung, wand wid information.
 3. Botaniquen, Naturalhistorien, Insecter, Historien, Geographien, tämmeligen i Medicinen.
 4. god styhl; spela på fiohl också på kiöpet.
- . . . Hr Söderberg, så heter han, är den fogeligaste karl man kan utfinna, så att [om] Min Br. hanterar honom rätt, som jag wet säkert sker, så är och han lika så.

I april anländer Söderberg till Bäck, medförande följande rader från sin lärare:

Min Kiäreste Hr Broder.

Här är mannen quæstionis, Min K. Broders informator designatus. Hanterar Min Broder honom, som jag wet M.K.Br. gör, så skall han finna honom böjelig som wax, och om M.K.Br. får wara hemma och kiänna honom, hoppas jag M.K.Br. skall finna uti honom fullt nöje, tillika med lille Archiatern. Gud gifwe Eder lycka.

I största hast! jag förbl. Min K. Broders ödmiuke tienare

Upsala 1769 d. 2 april.

Carl Linné

De två följande somrarna medföljde Söderberg familjen Bäck till landet, ägnade sig då på lediga stunder åt studiet av insektfaunan och floran kring Ribby och var den 26 juni 1771 färdig att inför Linné disputerar på sin avhandling *Pandora et Flora Rybyensis*.¹ Han hade på sin resa till Uppsala fått ta med sig sin nu 12-årige discipel, vilken med sin faders tillstånd fick stanna några veckor som Linnés gäst och efter disputationen fick följa med Söderberg tillbaka till Ribby. Linné skriver under tiden i sina brev till Bäck om glädjen att ha »lilla Archiatren» som gäst och berättar att han fick vara med om Linnés demonstrationer både i Uppsala och ute på Hammarby. Den 28 juni skriver Linné till Bäck:

Tusende tack för lånet af lille Broder Bäck. Jag har i honom älskat *parentis optimi imaginem* [den bästa faders avbild]; äfter befallning måste jag ehuru nödigt återställa honom till sin älskade fader.

Lille Bror Bäck är nu ett par dagar hos mig på landet, som ej har tid att wara i staden för mine 4 auditores externos [utländska lärjungar], men jag skall

¹ En översättning av denna förberedes av Svenska Linné-Sällskapet till utgivning.

wårda honom ömmare än mine egne; Söderberg kommer hit om tisdag, och gör sig färdig till återresan. Jag har gifwit honom alla de moraler jag funnit nödige. Han har hostat blod ett par gånger; och är wuxen till phtisis.¹

Söderbergs avhandling, som är tillägnad arkiater Bäck, innehåller utom en inledning, som vittnar om en ekologisk syn på växtvärlden, och en insektsförteckning, som i detta sammanhang förbigås, en förteckning på c: a 350 vilda fanerogamer och ett 30-tal kryptogamer. Vid genomgåendet av densamma finner man dock att Söderberg inte begränsat sig till de växter som förekommo i och omkring Ribby utan medtagit hela socknens, således även saltsträndernas. Vad som mest intresserar i dessa växtlistor är uppgifter angående arter som ej nu observerats i socknen. Dessa äro *Veronica anagallis*, *Potamogeton lucens*, *Asperugo procumbens*, *Rumex aquaticus*, *Agrostemma githago*, *Delphinium consolida*, *Lepidium campestre*, *Trifolium montanum* och *Sorbus aria*. Ett par av dessa arter äro gamla åkerogräs, som torde ha försvunnit med införandet av en rationell sädesodling, och ge sålunda exempel på kulturbetingade förändringar av floran.

Bland märkligare arter, som ännu finnas kvar i själva byn, kunna anföras *Cynoglossum officinale*, *Hyoscyamus niger*, *Solanum nigrum*, *Chenopodium bonus Henricus*, *Myosurus minimus* och *Leonurus cardiaca*, samtliga s.k. ruderväxter, karaktäristiska för de gamla byarnas nitrat- och fosfatdränkta mark. Även *Stachys silvatica* förekommer rikligt (vid själva entrén till Bäckska gården). Av intresse är också en uppgift angående *Populus alba*, varmed möjligen avses den ovan nämnda poppelarten i trädgården. *Ame-lanchier*, *Polygonum bistorta*, *Lavatera* m. fl. icke inhemska växter finnas ej upptagna i förteckningen, vilket kan bero dels på att Söderberg ej medtagit odlade växter, dels på att en del arter tillkommit efter hans Ribby-tid. Bäck innehade, som förut nämnts, hemmanet till 1795. Bland dem som efter honom ägt gården finns i alla händelser ingen som kan antas ha haft några särskilda botaniska intressen.

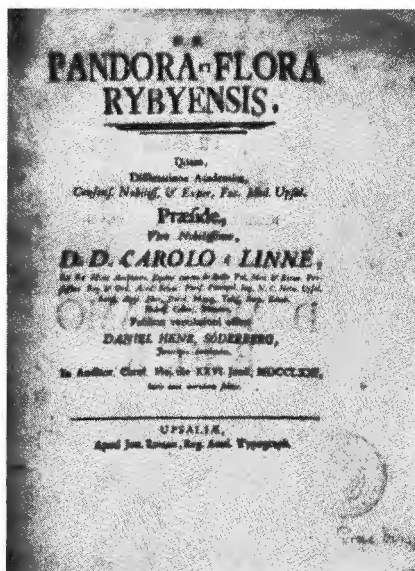

Fig. 2.

¹ Söderberg blev 1778 medicine doktor i Lund och samma år stadsläkare i Eskilstuna, där han avled redan 1781 i lungrot (phtisis). — Carl Bäck dog 1776 vid 16 års ålder i lungrot.

Fig. 3. Infartsvägen till Bäcks gård i Ribby. Obs. de hamlade askarna!

Det kan slutligen tilläggas, att planer varit å bane att stycka denna gård till tomter. Då den med sina minnen från Linnés tid, sin gamla intressanta trädgård, sin bevarade askgård och i övrigt vackra, ålderdomliga bymiljö är ett kulturminne, ha lantbrukaren ALBERT PERSSON i Ribby och författaren gjort en framställning till länsstyrelsen om områdets bevarande i sin helhet, vilket resulterat i att Abr. Bäcks gård undantagits från den tomtstyckningsplan, som upprättats av det ägande tomtbolaget (»Stockholm med omnejd»). Av en kulturintresserad ägare skulle här åtskilligt kunna restaureras, både av byggnader och trädgård, vilka till stora delar representera levande 1700-tal med obruten tradition från Bäck och Linné.

LITTERATUR.

Bref och skrivelser af och till CARL VON LINNÉ, Afd. I, Del V, Stockholm 1911.

HELLSTRÖM, G., Kring Ribby och familjerna Winge och Bäck (tr. i Haningebygden, Nr 1, Dec. 1947).

GRAPE, ANDERS, Den Ihreska handskriftssamlingen, Uppsala 1949.

OM LINNÉ OCH MONSTRA SAMT FYRFOTA FÅGLAR OCH TVEHÖVDADE

AV

K. V. OSSIAN DAHLGREN.

BERÄTTELSE OM VIDUNDER OCH ANDRA MONSTRA, ANTINGEN de nu helt och hållet ha fötts av folkfantasi eller verkliga missfoster ha åsyftats, ha alltid väckt människors undran och intresse. Ibland har en feltolkning av naturföremål också givit anledning till ganska fantastiska föreställningar. Bekanta äro sålunda de ben av »jättar» (d. v. s. valben), som ibland ha grävts fram ur lermarken och förvarats i en kyrkas vapenhus. Linné omnämner i sina föreläsningar över djurriket (utgivna av LÖNNBERG 1913, sid. 176) hur den långa narvalstanden har blivit tydd som ett enhörningshorn: »*Monoceros. Unicornu. Fn: Sw. 263*. Kallas allment Enhörning; dess tand wises i Cabinetter, och fins på Apothequen, och ges ut för Enhörnings horn. Finnes i stora hafwet. De gamle, som aldrig wågade sig långt ut, då de funno denna tand upkastad till standerna, inbillade de sig, att det warit ett horn af något fyrfotadt djur, och målade det i pannan på en åsna eller häst, och deraf är dickten kommen och Enhörningen, som sades finnas i Africa, men är aldeles osant». (Inom parentes kan nämnas, att även noshörningshorn och mammutbetar ha betraktats som enhörningshorn.) I Tyskland och Österrike har man flera exempel på att fossil av svanödla, ullhårig noshörning och andra djur ha fått stå modell till olika slags »drakar» (ABEL 1939).

Under sin resa till Holland 1735 stannade Linné en tid i Hamburg. Han fick där tillfälle att beskåda ett underligt fabeldjur,¹ den sjuhövdade hydran, som han förut kände till genom den holländske apotekaren SEBAS² beskrivning. Den skarpsynte Linné konstaterade omedelbart, att huvudenas tänder tillhörde vesslor och att kroppen var överdragen med ormskinn. Han uttryckte sitt ogillande av falskariet. Odjuret skulle tydligen föreställa apokalypsens drake. Enligt samtida uppgifter hade det tagits av KÖNIGSMARCK

¹ I första upplagan av *Systema naturæ* upptar Linné under rubriken *Paradoxa* en del underdjur, som spökat i litteraturen och folkfantasi, men vilkas existens han förnekar. I 1748 års upplaga ha de dock försvunnit. I disputationen *Siren lacertina* (1769 sid. 313) omnämnas också några lustiga sagodjur samt återges BARTOLINS bild av en sjöjungfru.

² Om denne se en uppsats av ENGEL i vår årsskrift 1937!

vid stormningen av Prag. I detta sammanhang kan också omnämnas, att samma drake år 1720, några lustra före Linnés ankomst, hade givit anledning till en kontrovers mellan den tydliga mindre sympatiske översten AXEL STAËL VON HOLSTEIN och den bekante sjöhjälten TORDENSKJOLD, som dödades i den duell, som följde. (Se för övrigt UGGLA 1946!)

Det händer stundom, att tidningarna¹ rapportera om missfoster av olika slag, särskilt hos våra husdjur; och i allmänhet sakna dessa »rötmånads-historier» icke verklighetsunderlag, även om beskrivningarna ofta kunna vara en smula fantasifulla. Ibland är dock godtrogenheten otillåtligt stor, som t. ex. då man förra året under stora rubriker meddelade, att en flygande katt hade blivit skjuten vid Bergforsen utanför Sundsvall. Det påstods t. o. m., att djuret skulle ha haft fjädrar på bakbenen, »som liknade hönsens benbeklädnad på extremiteternas överdel». Vid närmare undersökning visade det sig dock, att den långhårige kattens »framåtriktade vingar» endast bestodo av ett par kvarsittande sjok av fällda och hopfildade hår. Dessa hårkakor, som symmetriskt hade lossnat på var sin sida av kroppen (kanske då katten hade krupit genom ett taggtrådsstängsel), fladdrade ut, då han sprang. Den danska »Bläksprutten» drev onekligen ganska lustigt med de svenska journalisterna, då den avritade två jägare, som häpna stirrade i luften på den vingade varelsen. Under rubriken »Katten osse» lästes: »Nej, jag ser ingenting heller — !.

En korsning mellan höna och kanin har *mirabile dictu* Linné (1759, sid. 383) icke ansett vara något orimligt. Men det bör då till hans försvar framhållas, att man denna tid ännu kände ytterst litet om bastarder och möjligheterna för deras realiserande. I *Plantae hybridae* (1756) uppräknas också en del växter, som han helt djärvt vill tolka såsom uppkomna genom stundom alldeles omöjliga artkombinationer. Om den nyssnämnda hönskaninen läsa vi följande (i BROLÉNS översättning 1921): »RÉAUMUR lät, såsom det berättas, en kanin befrukta en höna [i originaltexten: »cuniculum gallinam comprimere»¹. Äggen framalstrade kycklingar, som voro alldeles lika en hönsfågel men icke betäckta av fjädrar utan av en fin ull. Detta experiment hör visserligen i viss mån hit, men av detta enda fall våga vi icke draga någon allmän slutsats. Därav skulle nämligen fruktansvärda slutsatser

¹ Den 29 aug. 1749 skriver Linné till Vetenskapsakademien med anledning av en notis i Stockholms Post-Tidningar, vari omtalades att en havsfågel hade blivit fångad i Limfjorden: »Ehuru långt de naturkunnoga kommit, är man ännu i wettenskapen osäker om sådant diur verkligen gifwes äller är en blott fabel och inbillning på någon hafsfisk. Kongl. Wetenskaps-Academiens correspondence går wida; kunne Kongl. Academien få detta diur lefwande äller i bränwin förwarat, will jag wara man, at det skall blifwa ett af de störste decouverter, som Academien någonsin kan wara i stånd at giöra, och för hwilken hela återkommande werden skall tacka Academien, ty detta är ett phænomenon, som ej igenkommer mer än hwart 100 à 1000:de år». Från svenske ministern kom snart ett meddelande, att det hela »var en digt». Under släktnamnet *Siren* beskrev Linné sedermera en okänd amfibie.

kunna dragas: man skulle beträffande människan få anledning att tro, att morerna hade ett ganska besynnerligt ursprung — något som jag för min del dock icke vill tillerkänna dem.» Linné antyder sålunda här — låt vara med reservation —, att en negerras skulle kunna ha uppkommit genom korsning med apor.¹ Även Linnés lysande lärjunge, Kiel-professorn JOHAN CHRISTIAN FABRICIUS², har föreställt sig, att negrerna skulle ha kommit till genom de vitas beblandelse med anthropomoida apor (BRYK 1924, sid. 92, JESPERSEN 1946). (Han framhåller också, att människorna synas ha utvecklat sig från dylika.) Som bekant ansåg Linné, att det just var genom bastardering som nya arter hade uppkommit (närmare härom hos ALMQUIST 1917)³. Vår tids forskning har också bevisat, att detta är en av metoderna för artbildningen. Här må också omnämnas dissertationen *Anthropomorpha*, Människoliknande varelser. Då man ser de överdrivet mänskliga ansiktena på de naivt tecknade figurer, som illustrera framställningen, undrar man i alla fall, om icke Linné innerst inne höll den nämnda möjligheten för ganska plausibel (åtminstone för hottentotternas vidkommande); fast det icke var opportunt för honom att säga sin mening rent ut⁴. Det är i detta sammanhang ganska

¹ ROHLEDER (1918), en tysk läkare, har i en bok på 243 sidor diskuterat möjligheterna och uppgjort ett detaljerat program för att befrukta vissa aphonor genom insemination med människosperma. Förslaget behandlas ingående ur alla synpunkter, biologiska, tekniska, juridiska och moraliska.

² I sin ungdom vistades som bekant denne under ett par år i Uppsala och på Hammarby. Han har skrivit en intressant skildring av sin lärares personlighet och liv. I sin självbiografi (utgiven av SCHUSTER 1928 sid. 90), berättar han om tiden i barndomshemmet och säger om sig själv och brodern: »Wir sammleten zugleich die Gewächse und Insecten der umliegenden Gegend; und wir studierten weit mehr die species plantarum und die philosophiam botanicam als den Cornelius Nepos oder Cicero.»

³ I sin LINNÉ-biografi omtalar HAGBERG (1939, sid. 254), att han i Vetenskapsakademiens handskriftssamling har påträffat ett brev av den 8 sept. 1778 från LINNÉ *filius* till faderns synnerligen gode vän, archiater ABRAHAM BÄCK. Här beröras den bortgångnes åsikter om artbildningen, och som exempel på uppkomsten av en nova species anföres den apokryfiska hönskaninen. »Han trodde väl», skriver även sonen, »att species animalium et plantarum, också att genera voro tidens: men att ordines naturales voro Skaparens gärningar; om dessa senare intet existerat hade ju de förra intet kunnat blifvit.»

⁴ FABRICIUS berättar, att Linné hade en del hypoteser, som han ej framställt i tryck. »Er wagte indessen nicht», påstår lärjungen, »wie er mich selbst versichert, sie bei seinem Leben bekannt zu machen, weil er die, gar zu grosse Heftigkeit der Schwedischen Theologen fürchtete, die oft ihren eigenen Lehrsätzen zu getreu, nicht bedenken, dass Natur und Offenbarung denselben grossen Werkmeister predigen, und, in allen ihren Sätzen übereinstimmend, die grosse Meisterhand zu erkennen geben, welche beide entwarf. Er hatte das Beispiel seines Forskähls welcher gleich bei seiner Rückkunft von Göttingen in dergleichen theologischen Streitigkeiten verwickelt wurde, die vielleicht weit genug getrieben worden, wenn er sich nicht, als er in Dänische Dienste trat, um die Arabische Reise zu unternehmen, entfernt hätte.» Den något antiklerikalt inställda FABRICIUS missminner sig dock beträffande FORSSKÅL. Dennes tryckfrihetskontrovers med hattpartiets makthavande berodde inte på några teologiska irrläror. (Utförligt härom hos SCHÜCK 1923.)

intressant, att Linné på ett manuskript, som behandlar samma ämne, har satt den mycket sägande titeln: »Menniskans Cousiner» (LÖNNBERG [och AURIVILLIUS] 1907, sid. 23, not). *Sat sapienti*. För den, som godtagar bastarden *Gallus* × *Lepus*, måste andra märkliga och därtill mindre barocka kombinationer synas rätt så sannolika, vilket ju Linné också har framhållit.

Som nämnt anförde Linné som sin sagesman den ryktbare entomologen RÉAUMUR, »fransosernas mirakel». I ett stort arbete¹ om kläckning och uppfödning av fåglar på konstlad väg har denne (som härvid säkerligen haft god användning för sin bekanta termometer) på ett tiotal sidor (sid. 450 och följ.) berättat om en kanin, som ivrigt sökte att kopulera med en höna². Han internerade de båda djuren och observerade deras beteende under ett par månader, och »the hen in short became a perfect doe to him; he remained active upon her four or five times longer than a cock would have done». RÉAUMUR menade, att man kanske ur äggen skulle få kycklingar med hår eller kaniner med fjädrar; men dessa förhoppningar slogo naturligtvis slint. Den franske forskaren måste salunda i rättvisans namn helt frikännas. Han har aldrig påstått, att ur hönans ägg skulle ha kläckts några kycklingar med ull i stället för fjädrar. Detta får helt stå för Linné, som tydligen har gjort sig skyldig till ett förargligt minnesfel.

¹ Art de faire éclore et d'élever en toute saison des oiseaux domestiques des toutes espèces, Paris MDCCXLIX. För hänvisning härtil tackar jag Linné-forskaren och entomologen dr FELIX BRYK, Stockholm. Tyvärr har jag endast haft tillgänglig en engelsk översättning, som utkom året därpå (1750).

I ett brev av den 21 dec. 1750 från SAMUEL AURIVILLIUS (sedan medicine professor), som just hade besett RÉAUMURS museum i Paris, blev Linné underrättad om arbetets publicering.

² Om en annan icke fullt så uppseendeväckande perversitet har RÉAUMUR 1750, sid. 449) också rapporterat. En anka visade sig ständigt redobogen att mottaga en tupp. »However», läsa vi, »this ill conduct of hers was downright lewdness, for she lived with a drake whom she did not refuse, and who had but two other ducks besides herself: but whenever he was absent and she inclined to have had him near her, she invited the cock to do for her the functions of a drake, which in appearance he very well performed.»

Ett motsatt förhållande har iakttagits av min vän, fil. mag. CARL WEGENER, Uppsala. I Grangärde prästgård i Dalarna kläcktes, juni 1943, två ankungar (Peking-anka × »värpanka» av olika kön. Efter några veckor råkade den honliga ungen att kvävas genom ett omåttligt daggmaskkalasande; den andra utvecklade sig däremot till en kraftig ankbonde. Följande år i början av januari började han att visa intresse för hönorna. Han blev rival till tuppen, och denne fick finna sig i att inte vara ensam härskare i sitt harem. Hönorna föreföllo dock att icke vara särskilt trakterade av ankbondens uppvaktningar; men de fogade sig dock efter hans önskningsar. På våren 1945 dog den stackars tuppen svårt misshandlad (inre blödningar av ankbonden, som dock nu hade fått en fru av sin egen art. Han fortsatte dock att visa ett visst intresse för hönorna, men detta svalnade, sedan paret tillsammans börjat att föra ett mera amfibiskt levnadssätt än förut. (Det kan påpekas, att andfåglarna ha ett vid erektion mycket stort penisorgan, vilket hönsfåglarna däremot alldeles sakna. Kohabitationen med ankbonden var kanske även av detta skäl inte odelat angenäm för hönorna.)

Dylika intergeneriska förbindelser, särskilt då beträffande *Homo*, har BRYK (1932, sid. 208) kallat »theriofilii».

Bild 1. »Skvadern», en »korsning» mellan tjäder och hare, finnes att beskåda i Medelpads fornhem i Sundsvall.

En direkt motsvarighet till Linnés hönskanin är den beryktade »skvadern», tjäderharen (bild 1), som finnes att beskåda i Medelpads fornhem i Sundsvall. Om detta norrländska underdjur har en del skrivits av den originelle museiintendenten C. E. HAMMARBERG (sign. HOMO 1933, sid. 65).

I jämförelse med de nämnda »korsningarna» äro de »bastarder» mindre uppseendeväckande, som ibland påstås ha uppkommit efter förbindelsen tamko $\times$ älgdjur. Även i år har jag i en tidning läst om en dylik kombination. MOHR (1930, sid. 280), Oslo universitets rektor, har dock tillsammans med WRIEDT påvisat, att de underliga kalvarna uppkomma genom verkan av en recessiv gen, som starkt förkortar ryggraden (även i svansen), vilket i förening med de långa, normala benen onekligen ger kalven ett rätt älgliknande utseende. Om en get paras med en bagge — en rimligare kombination än ko och älg — blir geten ibland dräktig, men fostret dör alltid långt före födelsen (WARWICK and BERRY 1949).

Linné intresserade sig föga för monstrositeter. Då han 1746 av Vetenskapsakademien ombads att yttra sig om ett mänskligt missfoster (vars huvud enligt en skånsk postmästares beskrivning »tycktes nästan likna en fisk, som här fångas och kallas Qwabb-So» [stenbitens hona]) samt om ett par abnorma kalvar, varav en tvåhövdad, skriver han: »Sak samma med detta som dett förra spöket. Naturen har gjort så mycket artigt och wähl, at jag aldrig får tid äller hog at se äffter om hon begått några fehl, utan lämnar gierna det til dem som hafwa mehr och nogare upmärksamhet på naturen.»

Om det nyss omtalade människofostret hade han strax förut uttalat: »Jag tror det är bäst låta akademierna i tyskland behålla sina monstra, som de framgifwa hwart åhr, ty man får aldrig där af annor reson, än att naturen kan sig förändra på 1000:de sätt i sitt rerum primordio». Då han talade om Tyskland, tänkte han tydligen särskilt på *Academia Leopoldino-Carolina Naturae curiosorum*¹, stiftad redan 1652. Han slutar sin skrivelse med att framhålla: »jag skulle önska att Akademien aldrig insatte sådana monstra, utan då största fattigdom woro på observationer, att man hade intet nyttigt att framgifwa.»

År 1748 hade en intresserad person skickat en underlig duva till Vetenskapsakademien. Linné resolverade: »Misfödelser om dufwan med 3 fötter eller en kyckling med 3 fötter, alt samma sak, är nu mera ej sålsamt, sedan man årligen sedt sådant. Käijserliga Akademien har med dylike misfödelser redan uttrottat sine läsare». Sommaren 1762 godkänner han emellertid, låt vara rätt motvilligt, en uppsats av sin kollega lundaprofessorn E. G. LIDBECK om en trefotad örn. Den hade skjutits vid Östarps gård, »2½ mil uti Sydost ifrån Lund», just som den högt uppe i ett träd kalasade på en hare. Fågeln hade »en annat fot på magen, midt emellan de 2:e rätta fötterna». Den extra foten var försedd med sju tår med klor »alla väl så långa, som de rätta tårne, fast något smalare, och liksom något klämde och ihoptryckte, och hvaraf tyckes kunna slutas, at denna 3:de fot icke tjent Öرنen til samma ändamål som de andra».

I de protokoll från Bokwetts-gilletts sammankomster, som lärdomsbjässen HENRIK SCHÜCK har utgivit (1918), meddelas, att OLOF RUDBECK d. y.² den 10 april 1724 visade ERIK BENZELIUS, ANDERS CELSIUS och ett par andra »et Scheleton utaf en kyckling med fyra fötter, som för 30 år sedan uti hans egit hus framkommit».

Bokwetts-gillet i Uppsala kom senare att kallas Vetenskaps societeten. I dess handlingar har Linnés lärjunge och efterträdare i ämbetet, CARL PETER THUNBERG (1827), beskrivit några *aves monstrosae* förvarade »in Museo Academiae Upsaliensis». Han avbildar bl. a. en fyrbent tupp från Stockholm (»e Metropoli mihi missum»), vars främre ben voro normala, men de båda

¹ Under sin Hollands-vistelse hade Linné 1736 — på egen begäran (SCHMIDT und FREUND 1930) — blivit medlem av denna akademi under namnet DIOSCORIDES II. Han efterträdde den förut omnämnde SEBA.

² I förbigående må nämnas, att RUDBECK vid sammankomsterna ibland kunde komma med en smula underliga uppgifter. Den 6 mars 1724 meddelade han sålunda, att man utanpå musslor kan se, »hwilken någon perla har uti sig eller intet; och mente at uti sielfwa perlan är semen [fröet] till en ny mussla» (en åsikt som han den tiden icke var ensam om). Och vid sammankomsten en vecka senare »berättade Hans Magnificence sig hafwa gjort et experiment med en Winflaska om sommartid, att när hon sättes i kalt watn, och theruti lägges ett warmt eller hett jern, så blir winet i glasflaskan strax kallt».

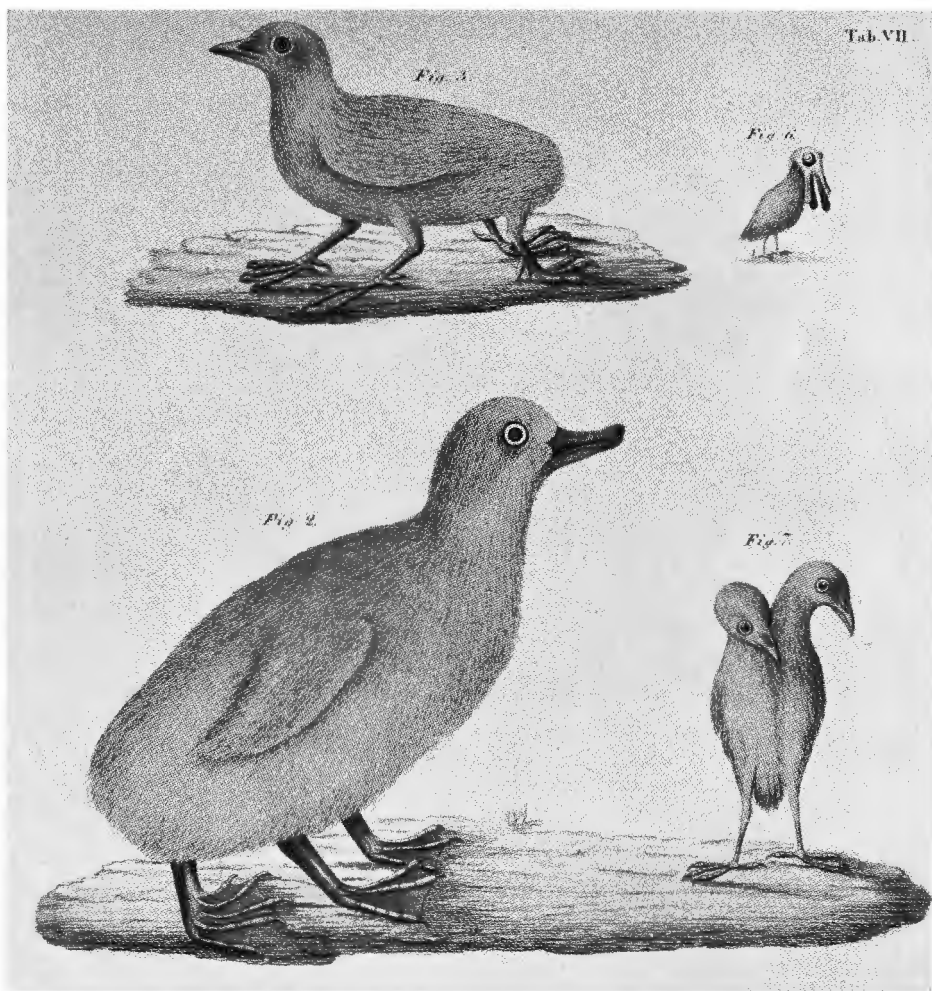

Bild 2. Fig. 2: Gåsunge med två av de fyra benen hopvuxna. Fig. 3: Fyrbent fasankyckling (jmf. bild 3!). Fig. 6: Tvånäbbad duvunge. Av de fyra ögonen ha två förenat sig till ett enda stort öga (jmf. bild 19!). Fig. 7: Tvehövdad kyckling »*qualis ex ovo fuit exclusus*» (jmf. bild 18!). — Efter THUNBERG.

bakre kortare och odugliga att gå med. Av fyrbenta fåglar har han också avritat en just nu återfunnen fasankyckling (bild 2 och 3) samt en gåsunge, hos vilken de båda bakre benen voro sammanvuxna (bild 2).

Det är naturligtvis särskilt hos husdjur och homo, som man har iakttagit de flesta missbildningarna. (Många bilder finnas t. ex. hos SCHWALBE 1906 och 1907.) Med den massproduktion av kycklingar, som äger rum i världen, är det också klart, att man framför allt hos höns skall ha observerat

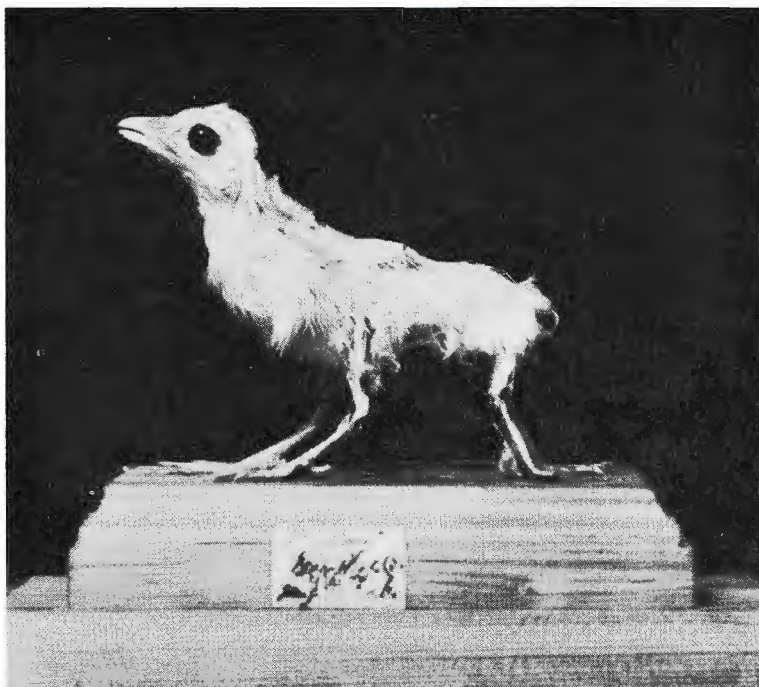

Bild 3. Thunbergs fyrbenta fasankyckling finnes fortfarande förvarad i Uppsala universitets zoologiska museum.

talrika avvikelser från det normala¹. Anledningen till att jag har kommit att syssla en smula med missbildningar hos fåglar var en fyrbent kyckling (bild 4), som jag fick av min elev P. D:SON ÖHRN från Fågelsbro, Ingarö socken, Värmdö. (Preparatet har överlämnats till Zoologiska institutionen i Uppsala.) Åtminstone tre vingar voro tydligt utvecklade. Djuret låg i sprit och hade förvarats i givarens hem, så länge han kunde minnas. Man hade tydligen försökt att få den döda fågeln att stå genom att vira mässingstrådar kring alla benen. En fotografi av den underliga kycklingen återges här (bild 4), dock utan metalltrådarna, och en röntgenbild reproduceras på nästa figur (5). Man ser tydligt, att två skilda ryggrader finnas utbildade ända från halsen. Bild 6 visar en annan kyckling, fyrvingad och fyrfotad, från Canada (JULI 1917), vilken onekligen ter sig bättre än det fula spritpreparatet.

Min gamle vän, museichefen, fil. d:r O. NYBELIN i Göteborg, har haft vänligheten att låta fotografera den på bild 7 återgivna fyrbenta och fyrvingade kycklingen från Fjärås i Halland. En röntgenplåt, som han också

¹ Förra sommaren läste jag t. ex. en tidningsnotis om en kyckling, som uppgavs vara utrustad med icke mindre än fem ben. Fyra av dessa sades vara »fullt normala, medan det femte var försett med en klo». Ägaren till detta rötmanadsdjur var en lantbrukare E. HENRIKSSON i Endre socken på Gotland.

Bild 4. Fyrbent kyckling (gammalt spritexemplar) kläckt på Fågelsbro i Ingarö socken, Värmdö. (Zoologiska museet i Uppsala.)

Bild 5. Röntgenfotografi av fågeln på bild 4. Obs. två skilda ryggrader!

har ombestyrts, visar två delvis skilda kroppar och två ryggrader ända upp i halsen (bild 8). Redan av det yttre utseendet framgår tydligt, att djuret är sammansatt av tvenne komponenter.

Kanske vanligast hos fyrfotade fåglar är att två av benen äro kraftigare än de båda andra såsom synes på bild 9. Preparatet, som förvaras på Naturhistoriska Riksmuseum, saknar etikett. Enligt brev från professor HJ. RENDAHL torde dock denna kyckling vara identisk med en, som jag hade efterfrågat, då den en gång har varit omnämnd i *Fauna och Flora* (1907, sid. 127, noten).

Ett par fyrbenta höns finnas i Veterinärhögskolans patologiska samlingar. Deras härkomst är okänd, och fallen äro hittills icke publicerade. Professor S. RUBARTH, som med stort tillmötesgående låtit fotografera de båda fåglarna (bilderna 10 och 11), meddelade på förfrågan: »Några små extra vingar hade dessa höns icke, och sådana har jag aldrig sett».

I Zoologiska institutionen i Uppsala förvaras ett gammalt spritexemplar av en fyrbent kyckling (bild 12), som tillhört den särpräglade dissertationsbibliografen och zoologiske storsamlaren GABRIEL MARKLIN (1777—1857).

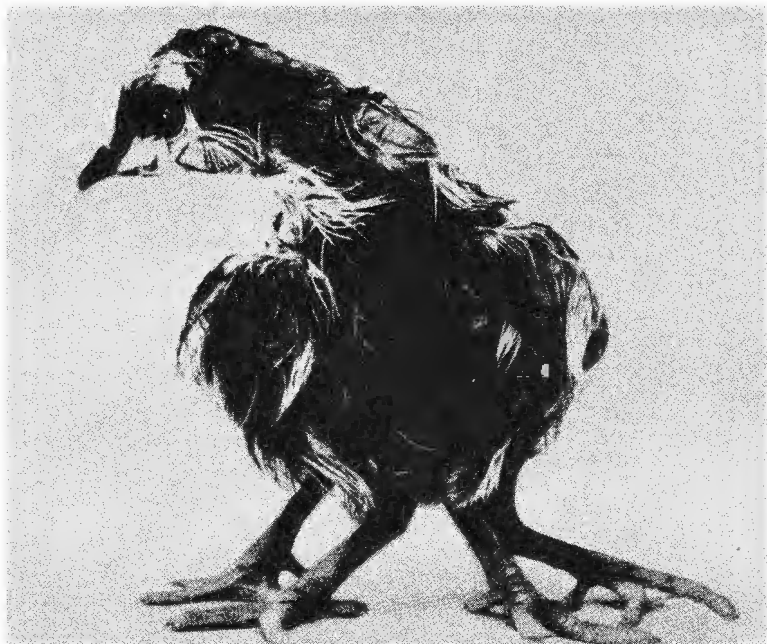

Bild 6. Kyckling med två ryggrader, två par ben och fyra vingar. — Efter JULL.

Bild 7. En fyrbent och fyrvingad kyckling från Fjärås i Halland, 1926. (Göteborgs zoologiska museum.)

Bild 8. En röntgenplåt av fågeln på bild 7 visade som väntat två skilda ryggrader.

Bild 9. Fyrbent kyckling. (Naturhistoriska Riksmuseum).

Institutionens prefekt, professor SV. HÖRSTADIUS, som intresserat sig för denna uppsats om fågelmonstra, har välvilligt ställt museets samlingar till mitt förfogande. Han har dessutom, genom förmedling av professor H. LAURELL, låtit taga ett röntgenfotografi av MARKLINS väl nu mer än sekelgamla preparat (bild 13). Plåten avslöjade, att här (i motsats till det på fig. 5 avbildade fallet, för vars fotografering jag också har att tacka vännen HÖRSTADIUS) finnes en enhetlig ryggrad. Ett särskilt bäcken uppbär dock det extra benparet. Det märkliga är nu att detta bäcken är orienterat i motsatt riktning till det ordinarie. I förhållande till detta kan det accessoriska bäckenet sägas vara vridet ett halvt varv i sidled.

Bild 14 tycks visa ett liknande fall. Skelettdelarna tillhöra en 92 dagar gammal höna, som Uppsala-museet fick 1921. Även här är ryggraden enhetlig, och det ordinarie bäckenet och dess extremitetpar äro normala. Ryggradens caudala del är dock något förskjuten åt vänster; och på andra sidan sitter ett deformerat och inverterat bäcken no 2 fastvuxet. Det består av ett övre parti, sannolikt utgörande de bakre hopvuxna delarna av höftbenen, samt en undre del av två sammanvuxna sittben. Blygdben finnas också. De båda extremiteterna sitta fästade vid var sitt föreningsställe

Bild 10. Fyrbent höna (s. k. »*diphygus parasiticus*»). (Veterinärhögskolan, prep. 1741/30.)

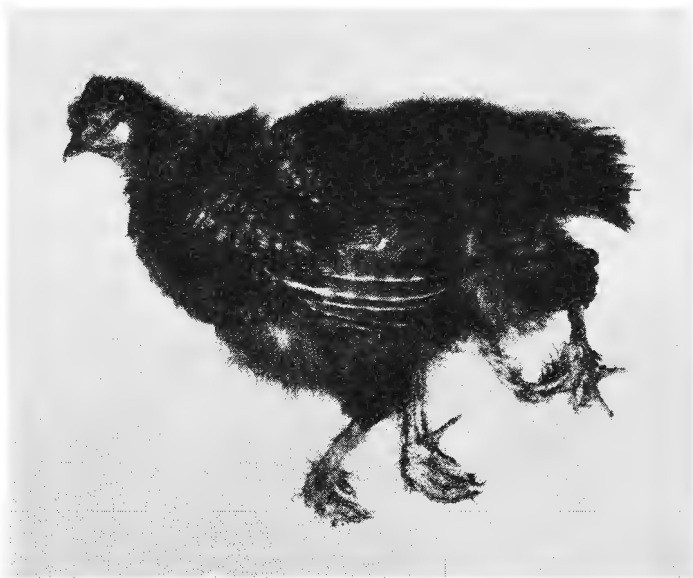

Bild 11. Fyrbent höna. (Veterinärhögskolan prep. 2061/44.)

Bild 12. Fyrbent kyckling från Marklinska samlingen i Zoologiska museet i Uppsala.

mellan höft- och sittbenen. Det accessoriska benparet visar en del deformationer. (Det högra benet, som motsvarar ett vänsterben, har skenbenets — *tibiotarsus* — undre del missbildad och vriden. Eftersom extremitetens nedre del är snedvuxen, är en orientering ej möjlig med hjälp av fotens ställning. Den vänstra extremiteten, som skulle motsvara en höger sådan, har fått vad- och skenben, *tibiotarsus*, hopvuxna till en klump. Baktån är inåtriktad.)

Från Indien hemförde Vanadis-expeditionen skelettet av en höna, som sedan överlämnades till Uppsala-museet (bild 15). Ryggraden är enhetlig; men kors- och caudaldelarna äro förskjutna åt höger (bild 15 till vänster). Ett deformerat, men ej inverterat, extra bäcken sitter fastvuxet vid bakre delen av fågelns ordinarie vänstra höftben och de främre caudalkotorna. Detta accessoriska bäcken består upptill av två sammanvuxna höftben och nedtill av tvenne förenade sittben. Blygdben saknas. Två *foramina ilio-sciatica* äro för handen, och mellan dem utgår ett ensamt lårben. Detta följes av tvenne vadben och mellan dem finnes ett skenben (*tibiotarsus*), som nedtill är tydligt dubbelt. Två tarsben (*tarso-metatarsus*) med var sin fot äro också utbildade.¹

¹ Detta skelett liksom det nyss omtalade har jag haft nöjet att få granska tillsammans med förste museiasistenten, fil. mag. fru BRITTA PAULSON, som jag hjärtligt tackar för visat intresse och värdefullt bistånd.

Bild 13. Röntgenfotografi av fågeln på bild 12. Obs. här enhetlig ryggrad! Det bakre benparet uppbäres av ett extra bäcken, som är orienterat i motsatt riktning till det ordinarie.

Ett ännu mer komplicerat fall ha vi kanhända hos en kyckling från Naturhistoriska Riksmuseum (bild 16). (För detta fotografi liksom för ett par andra bilder har jag att tacka professor Hj. RENDAHL.) Det vänstra benet, som utgår längre ned på kroppen än det högra, består av en grov 8-tåig och en klenare 4-tåig fot, vilka ända från tarsens övre del äro fria från varandra. Någon röntgenundersökning har icke gjorts, men det synes ej vara orimligt, att här skulle kunna föreligga en intim sammanväxning mellan djurets vänsterben och ett extra benpar. Ofta äro nog s. k. trebenta fåglar morfologiskt sett egentligen fyrbenta, beroende på sammanväxningar eller en mer eller mindre hämmad utveckling av det fjärde benet. Vi erinra här om THUNBERGS gåsunge (bild 2). Professor B. HANSTRÖM har meddelat mig,

Bild 14. Bäckén och ben av en 92 dagar gammal höna, som har enhetlig ryggrad. På högra sidan finnes ett deformerat och inverterat extra bäcken fastvuxet, som bär två delvis missbildade extremiteter. (Zoologiska museet i Uppsala.)

att på museet i Lund förvaras skelettet av en trebent vråk, som OSCAR II har skjutit på Ven; och av professor T. GISLÉN har jag fått ett fotografi av en kalkonunge från Bjärred, som likaledes uppges ha tre fötter (bild 17), fast den tredje foten ser då ganska underlig ut. Även detta preparat finnes i Zoologiska institutionens museum i Lund.

I det förut omnämnda arbetet av THUNBERG avbildas också några fåglar med två skilda eller sammanvuxna huvuden. På hans å bild 2 reproducerade plansch ses en tvånäbbad duvunge (fig. 6) och en kyckling med två alldeles skilda huvuden (fig. 7). Både kycklingen (bild 18) och duvungen (bild 19 till höger) finnas ännu bevarade i Uppsalamuseet, monterade i små glaslådor. På bild 19 ses också ett tredje monstium, som tillhört THUNBERG: en kyckling med två hopvuxna huvuden. Ur SCHWALBES (1906) stora monografi över missbildningar hos människor och djur återge vi en bild av »den grimme Ælling» i sin prydno (bild 20). I bildtidningen »Se» omtalades en exotisk kyckling (BLOMBERG 1948), som hade »två huvuden och två par ben». Den uppgavs ha sänts till Riksmuseum.¹

¹ I förbigående kan också nämnas att där hos professor RENDAHL fanns, åtminstone för en tid sedan, en levande tvehövdad huggorm. Ett sådant odjur finnes också avbildat i Fauna och Flora (1907, sid. 125).

Linné har i sina föreläsningar på tal om en masködla (*Amphisbaena*) yttrat (LÖNNBERG sid. 154): »De gamle sade, att det gifwes ormar, som hafwa 2 hufwuden, och att de med dem commendera kroppen hwar sin gång, men sådane monstreuse djur, som hafwa mer än ett hufwud,

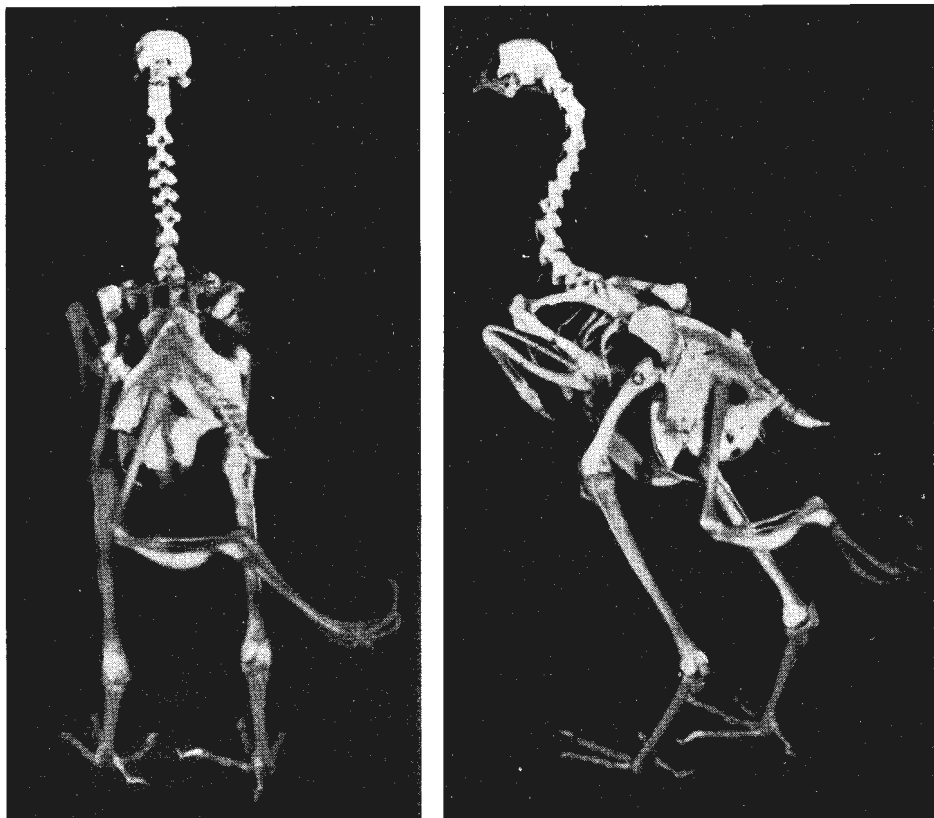

Bild 15. Skelett av en indisk höna med enhetlig ryggrad vars sacral- och caudaldelar äro förskjutna åt höger. På vänstra sidan av det ordinarie bäckenet sitter ett missbildat extra sådant, som uppbär ett par delvis sammanvuxna och deformerade extremiteter. (Zoologiska museet i Uppsala.)

Många av de missbildningar, som vi ha talat om, kunna tydligen tolkas såsom uppkomna genom en intim sammanväxning av två enäggstvillingar. Detta framgår klart t. ex. av de fyra benen och övertaliga vingarna hos de på figurerna 4—8 avbildade fåglarna. Om tvillingar endast äro förenade bröst med bröst, talar man om en *thoracopagus* (*pagus* betyder fäst); och om både huvuden och bålpartier äro sammanvuxna, användes termen *cephalothoracopagus*. Ofta är dock föreningen så intim, att åtminstone utåt en dubblering blott kan iakttagas i djurets främre eller bakre del. Man brukar då wet naturen aldeles intet utaf, ej heller gifvas sådane in tota rerum natura. Til äfwentyr torde dock denna orm gifwit tillfälle till denna Superstition, då han betracktas af någon, som har mindre insigt i historia naturali, ty hans stiert är tjock som hufvudet, . . . När han ligger i ring, lägger han stierten lika långt öfver ringen som hufvudet, hvaraf bägge ändarne se lika ut, och sålunda blifwer den narrad, som conciperat något diur med två eller flere hufvuden.» *Amphisbaena* betyder »den som går åt båda hållen»; och enligt BREHM kallar man också i Amerika masködlorna för »dubbelhuvudormar».

Bild 16. Kyckling från Granhammar, V. Ryds socken i Uppland, 1922. Det vänstra benet har en fot med 4 och en med 8 tår. (Naturhistoriska Riksmuseum.)

Bild 17. Kalkonkyckling från Bjärred, enligt uppgift försedd »med tre fötter». (Zoologiska museet i Lund.)

tala om en *duplicitas anterior* eller *posterior*. Mellan ett rätt obetydligt förenade, »siamesiska» tvillingar, en mera utpräglad *thoracopagus*, en *cephalothoracopagus* och slutligen en s. k. *duplicitas posterior* torde det principiellt sett endast vara fråga om gradskillnader beträffande sammanväxningen och sammansmältningen av de olika organen och kroppsdelarna. Om den ena av de båda tvillingkontrahenterna skulle vara mycket obetydlig eller mycket ofullständigt utvecklad samt kanske icke heller symmetriskt hopvuxen med den andra, brukar man benämna den mindre och outvecklade för en »parasit». Hos människa känner man flera sådana fall. Att betrakta det extra benparet jämte tillhörande bäcken hos de på figurerna 12—15 avbildade fåglarna som en starkt reducerad tvilling kan kanske förefalla egendomligt; och jag vill inte heller alls påstå, att detta här vore »förklaringen».

Bild 18. En tvehövdad kyckling från THUNBERGS gamla samlingar. »*Gallinae pullus capitibus duobus Mus. Thunbergi.*» Jämför bild 2, fig. 7! (Zoologiska museet i Uppsala.)

Beträffande uppkomsten av dubbelbildningar kan man antingen tänka sig, att två från tidig början skilda embryoanlag¹ ha vuxit samman eller att ett från början enhetligt anlag av någon anledning mer eller mindre har kluvit sig på ett tidigt stadium. Ur PATTENS vackra bok (1946) om människans embryologi reproduceras här några tidiga stadier av en abnorm utveckling hos kycklingfoster — »*in rerum primordio*» såsom Linné skrev (bild 21) Figur A visar, att här finnes möjlighet för utbildning av en tvehövdad fågel (*duplicitas anterior*) eller kanske, som framgår av fig. B, en *thoracopagus*. Figurerna C och D däremot ge vid handen, att här ett par fyrbenta fåglar (*duplicitas posterior* eller en *cephalothoracopagus*) skulle kunna utvecklas.

I hönsägg träffar man betydligt oftare på tidiga stadier av dubbelbildningar än man finner sådana hos färdigkläckta kycklingar. I allmänhet

¹ Hos SCHWALBE (1907, sid. 20 och följ.) finnes en rad av fall diskuterade och avbildade med två eller t. o. m. tre fria eller förenade fosteranlag.

Bild 19. Till vänster en kyckling med två förenade huvuden samt till höger en likartad (*»rostris duobus»*) duvunge (Jmf. bild 2, fig. 6!). Från THUNBERGS gamla samlingar på Zoologiska museet i Uppsala.

Bild 20. Tvehövdad ankunge. — Efter SCHWALBE.

måste därför de abnorma embryonerna vara mindre vitala än de normala. Även beträffande människan har det framhållits, att flertalet dubbelmonstra dö redan på ett tidigt fosterstadium.

Vid U. S. Animal Husbandry Experiment Farm, Beltsville, Md, ha BYERLY och OLSEN (1934, sid. 247) gjort en kvantitativ undersökning av de där under åren 1929—33 iakttagna anomalierna. Inalles funno de bland 122362 kycklingar och embryoner 3 »enäggstvillingar»¹ samt 39 främre och 94 bakre fördubblingar. Hos en ras, Single Comb Rhode Red, bokfördes 64716 individer, och antalet fördubblingar var här 92, d. v. s. 0,142 %; men hos alla de 57646 andra kycklingarna och kycklingfostren registrerades blott 44 sådana avvikelser, d. v. s. 0,076 %. Den markerade skillnaden mellan de båda grupperna tyder på, att dessa anomalier kanske i viss mån influeras av någon ärftlig faktor.

I en uppsats om underliga ägg (vilken förf. tyvärr aldrig fick tillfälle att korrekturläsa) har jag (1947) omnämnt ett sammanfattande arbete av GROSSFELD, i vilket det meddelades, att hönor skulle kunna lägga befruktade ägg

¹ Om två kycklingar kläckas ur ett och samma ägg, behöver det därför inte vara fråga om några enäggstvillingar *sensu stricto*. Ibland kan nämligen ett ägg innehålla två stycken gulor, d. v. s. äggceller.

Det kan t. o. m. förekomma, att ett ägg med skal ligger inneslutet i ett annat (DAHLGREN 1947). Linné (1751, sid. 229) fick under sin skånska resa se ett miniatyrägg — »stort som en musquet-kula» — som pastorskan CORVIN i Skanör hade bittat inne i ett annat ägg. Årsskriftens redaktör har uppmanat författaren att återkomma till ämnet.

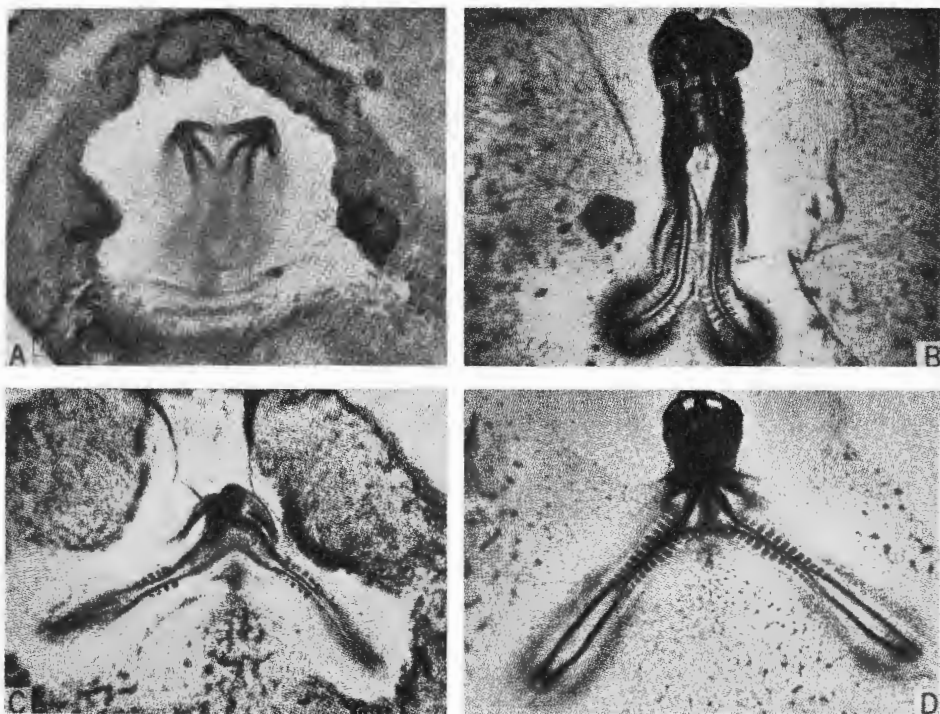

Bild 21. Fotografier av tidiga fosterstadier av kycklingar, demonstrerande uppkomsten av olika slags dubbelbildningar. — Efter PATTEN.

ända till tre veckor efter en parning¹; och detta trots att man redan på tredje dagen efter en sådan icke gärna skulle ha utsikt att påträffa några levande spermier. Man har därför förmodat, att äggcellerna (gulorna) skulle kunna befruktas, medan de ännu äro kvar i ovariet. Detta förutsätter dock, att spermier skulle kunna bana sig väg genom follikelhinnan, vilket nog verkar rätt problematiskt. Emellertid har nu VAN DRIMMELEN (1946) kunnat påvisa levande spermier i hönornas *infundibulum* — men också endast där — även 8, 12 och 14 dagar efter parningen eller sedan insemination gjorts. Genom att sticka in kapillärrör genom små öppningar, som gjordes i genitalkanalen, kunde han uttaga prov för undersökning och med nämnt resultat.

Alldeles nyss har en forskare DHARMARAJAN (1950, sid. 398), vid universitetet i Liverpool publicerat ett förelöpande meddelande om sina ingående studier över utvecklingen i ägg, som ha befruktats av åldrande spermier. Som nämnts kunna befruktade ägg läggas av våra tamhöns, även om de under en lång tid efter den sista parningen ha varit isolerade från tuppen.

¹ RÉAUMUR (l. c., sid. 442) omtalar, att en hönas ägg hade kläckts, trots att nära fem veckor hade gått »after her total separation from the male»; men de senare värpta äggen gävo icke någon kyckling.

Dödligheten hos de unga embryonerna har dock visat sig vara påfallande stor. DHARMARAJAN har ingående undersökt ett par hundra sådana i ägg, som värpts ända upp till fyra veckor efter isoleringen. Antalet abnorma embryoner tenderade att öka, allt eftersom tiden gick; och under de senare dagarna, då spermernas befruktningsförmåga höll på att ebba ut, fann han, att samtliga embryoner voro missbildade. Karakteristisk var en abnorm utveckling av nerv- och blodkärssystemet åtföljd av en allmän försening av utvecklingen. (De entodermala delarna tyckas icke ha influerats.) Särskilt påverkades embryonernas huvud och därefter bakdelen. De uppkomna abnormiteterna erinra om sådana, som man tidigare har erhållit genom att förevningen injiciera äggen med en del giftigt verkande ämnen. Det förefaller som om spermerna under sitt långa uppehåll i hönornas genitalapparat skulle så småningom förändras, så att de på något sätt bleve giftiga för ägget, som därför blir benäget att utveckla sig onormalt.

CITERAD LITTERATUR.

- ABEL, OTH., Vorzeitliche Tierreste im Deutschen Mythus, Brauchtum und Volksglauben. — Jena 1939.
- ALMQUIST, E., Linnés Vererbingsforskungen. — Botanische Jahrbücher für Systematik, Pflanzengeschichte und Pflanzengeographie, 55. 1917.
- ANONYMUS, En dubbelhöfödad huggorm. — Fauna och Flora, 2. 1907.
- BLOMBERG, R., Röttmånad vid ekvatorn. — Tidskriften »Se», nr 36. 1948.
- BROLÉN, F. A. Se LINNÆUS 1759!
- BRYK, F., FABRICIUS, LINNÉS mest framstående lärjunge — en dansk predarwinist. I: Vandringar i naturens och kulturens riken. — Stockholm 1924.
- , Über Theriophilie, die geschlechtlichen Beziehungen des Menschen zum Tiere. — Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung, 18. 1932.
- BYERLY, T. C. and M. W. OLSEN, Polyembryony in the domestic fowl. — Science, N. S., 80. New York 1934.
- DAHLGREN, K. V. O., Ägg i ägg och andra underliga ägg. — Fauna och Flora, 42. 1947.
- DHARMARAJAN, M., Effect on the embryo of staleness of the sperm at the time of fertilization in the domestic hen. — Nature 165, No. 4193. 1950.
- VAN DRIMMELEN, G. C., The location of spermatozoa in the hen by means of capillary attraction. — Journ. South African Vet. Med. Assoc., 16. 1946. (Ref. i Biolog. Abstracts, 22, no 1325. 1948.)
- ENGEL, H., The life of ALBERT SEBA. — Svenska Linnésällskapets Årsskrift, XX. 1937.
- FABRICIUS, J. CHR. Se SCHUSTER!
- HAGBERG, KN., CARL LINNÆUS. — Stockholm 1939.
- HAMMARBERG, C. E. (Sign. HOMO), Nordsvenskt skämtlynn. Stjärnskott. Upplaga 2. — Sundsvall 1933.
- JESPERSEN, P. H., J. C. FABRICIUS as an evolutionist. — Svenska Linnésällskapets Årsskrift, XXIX, 1946.
- JULL, M. A., Chick with four legs and four wings. — Journal of Heredity, 8. 1917.
- LIDBECK, E. G., Beskrifning på en trefotad örn. — K. Vet. Acad. handlingar för år 1762. Vol. XXIII. Stockholm 1762.

- LINNÆUS, C., Skånska resa, på Högå Öfwerhetens Befallning Förrättad År 1749. — Stockholm 1751.
- , Plantae hybridæ. (Diss. J. J. HAARTMAN 1751.) — Amoenitates academicae, III. Holmiæ 1756.
- , Metamorphosis plantarum. (Diss. N. E. DAHLBERG 1755.) — Amoenitates academicae, IV. Holmiæ 1759. (Översättning av F. A. BROJÉN: Växternas förvandling. Valda avhandlingar av CARL VON LINNÉ i översätn. utgivna av Svenska Linnésällsk. Nr 2 — Uppsala 1921.)
- , Anthropomorpha. (Diss. CHR. EMM. HOPPIUS 1760.) — Amoenitates academicae, VI. Holmiæ 1763.
- , Siren lacertina. (Diss. ABR. ÖSTERDAM 1766.) — Amoenitates academicae VII. Holmiæ 1769.
- , Bref och skrivelser af och till CARL VON LINNÉ etc. Första avd., del 2 och 3 utg. av TH. M. FRIES. — Stockholm 1908 och 1909.
- , LINNÉS föreläsningar öfver djurriket med understöd af Svenska staten för Uppsala universitet utgifna och försedda med förklarande anmärkningar af EINAR LÖNNBERG. — Uppsala 1913.
- LÖNNBERG, E., Se LINNÆUS!
- och CHR. AURIVILLIUS, CARL VON LINNÉ såsom zoolog. I: CARL VON LINNÉS betydelse som naturforskare och läkare. Skildringar utgifna af Kungl. Svenska Vetenskapsakademien i anledning af tvåhundraårsdagen af LINNÉS födelse. — Uppsala 1907.
- MOHR, O. L. and CHR. WRIEDT, Short spine, a new recessive lethal in cattle; with a comparison of the skeletal deformities in short-spine and in amputated calves. — Journal of Genetics, XXII. 1930.
- PATTEN, B. M., Human Embryology. — York, Pa. U.S.A. 1946.
- DE RÉAUMUR. [R.A.F] The Art of Hatching and Bringing up Domestic Fowls of all Kinds At any Time of the year. — London MDCCL.
- ROHLEDER, H., Künstliche Zeugung und Anthropogenie (Menschwerdung). Band VI av ROHLEDER'S Monographien über die Zeugung beim Menschen. — Leipzig 1918.
- SCHMID, G. and H. FREUND, LINNÉ und Academia naturae curiosorum. — Svenska Linnésällskapets årsskrift, XIII. 1930.
- SCHUSTER J., LINNÉ und FABRICIUS zu ihrem Leben und Werk. Drei Facsimiles zu Linnés 150 Todestag mit einem Nachwort über das natürliche System herausgegeben von JULIUS SCHUSTER, Berlin. — München (Zwickau) MCMXXVIII.
- SCHÜCK, H., Bokwetts gille's protokoll utgifna af HENRIK SCHÜCK. Del II. Inbjudningsskrift till åhörande af den offentliga föreläsning, med hvilken professorn i kirurgi ERIK GUSTAF PETRÉN tillträder sitt ämbete. — Uppsala 1918.
- , Från LINNÉS tid. PETER FORSSKÅL. — Stockholm 1923.
- SCHWALBE, E., Die Morphologie der Missbildungen des Menschen und der Tiere. I Teil: Allgemeine Missbildungslehre (Teratologie). Eine Einführung in das Studium der abnormen Entwicklung. — Jena 1906. II Teil: Die Doppelbildungen. — Jena 1907.
- THUNBERG, C. P., Aves monstrosae descriptae a CAROLO PETRO THUNBERG. — Nova acta regiae scientiarum Upsaliensis, IX. Upsaliæ 1827.
- UGGLA, A. H., Den sjuhövdade draken i Hamburg. En episod ur LINNÉS liv. — HARALD NORDENSSON. Festskrift på 60-årsdagen den 10 aug. 1946. Stockholm 1946.
- WARWICK, BR. L. and R. BERRY, Inter-generic and intra-specific embryo transfers. — Journal of Heredity, 40. 1949.

BENOIST DE MAILLET UND CARL VON LINNÉ

Eine historische Parallele

VON

FELIX BRYK

GIBT ES IN DER GESCHICHTE DER GEISTESWISSENSCHAFTEN des Aufklärung-Zeitalters einen krasserer Gegensatz als zwischen BENOIST DE MAILLET und CARL VON LINNÉ? Hier der Prototyp eines genialen Dilettanten, eines zerfahrenen, wenn auch durchaus selbständigen Sonderlings von vermögender, adeliger Abstammung, dort der ordnungsliebende, exakte, vorsichtig und kühl überlegende Sohn eines armen Landgeistlichen. Und so wie die Heimat dieser Vordergrundgestalten in den Naturwissenschaften des XVIII. Jahrhunderts diametral von einander verschieden war — der eine hatte sein Forschungsfeld eine Zeitlang in der Sonnenglut der subtropischen Levante oder an den französischen Gestaden des Mittelmeers, der andere im kühlen, rauhen Norden — so andersartig wurde deren Bewusstseinsinhalt von ganz anderen Gemütsanlagen und von ganz verschiedenem Milieu gestaltet. Die übersprudelnde, extravagante, oft kritiklose Phantasie schien bisweilen mit dem kühnen Schlussfolgerungsvirtuosen durchzugehen, während der andere, seine Phantasie in Schranken haltend, als scharfer Beobachter sich streng an das Wahrnehmbare, Deskriptive, Kombinierbare hielt. „Der Mensch kann nur betrachten, beschreiben, zusammenstellen!“, so zitiert Graf BUQUOY Linné. „Er“, so fährt weiter Buquoy fort, „fühlte so, weil er sich nicht erkühnte, die Natur erklären zu wollen, sondern, weil er dem Zwecke des Menschen gemäss, derselben nachforschte, und das Meisterwerk bewunderte“. De Maillet hingegen hatte den Mut und Trotz eines träumerischen Knaben, den ganzen Kosmos zu umfassen und zu erklären. Der eine hielt sich kontemplativ und religiös, wie er immer war, in den Prachtsälen des göttlichen Dreikammersystems auf Erden auf, der andere, ein Freidenker, fühlte sich in den Himmelsregionen ebenso zu Hause wie in der Tiefe des Ozeans.

Und doch ruft das von beiden erreichte Forschungsergebnis, das jeder auf seiner eigenen Bahn fand, nach einer gewissen Zusammenstellung der

Ideenwelt beider Geistesheroen, die ein merkbares Gepräge unserem Jahrhundert verlieh, wenn auch Linnés Lebenswerk international sanktioniert wurde, während man das von de Maillet so lange Zeit umstrittene, nunmehr von der Schlacke des Grotesken befreit, allmählich zu würdigen beginnt und sich bemüht, ihm als dem eigentlichen Urheber der modernen Deszendenztheorie gerecht zu werden.

Aber noch aus einem ganz anderen Grunde scheint die Ermittlung einer gewissen Abhängigkeit Linnés von de Maillets Gedankengänge geboten und als Folge hiervon eine historische Parallele zwischen diesen beiden Naturphilosophen angebracht. Linné wurde bisweilen in ein gewisses Abhängigkeitsverhältnis zu de Maillet gestellt, so dass es nun an der Zeit ist, zu zeigen, was davon wirklich wahr ist: ob Linné selbständig seinen Forschungsweg ging oder dabei von de Maillet zum Teil beeinflusst wurde.

Bevor ich indessen zur Behandlung des Stoffes übergehe, die eigentlich auf einen kurzen Aufsatz zu konzentrieren schwer fällt, muss ich wenigstens kurz den Leser über de Maillets Biographie und sein Lebenswerk informieren, wobei ich gleichzeitig auf meinen Artikel im „Ymer“ hinweise, um eine Wiederholung zu vermeiden.

BENOIST (oder BENOÎT) DE MAILLET ist, laut QUÉRARD (p. 441—442), in Saint Mihiel in Lothringen den 12. April 1656, also um rund zwei Generationen vor Linnaeus, geboren. Die Angabe bei D. CALMET, La Biblioth. de Lorraine, dass er in Bar-le-Duc im Jahre 1659 auf die Welt kam, ist weniger wahrscheinlich, ebenso wie die von GEMELLI (p. 50), dem de Maillet während seines Besuches bei ihm in Kairo erzählt haben soll, dass er aus der Champagne gebürtig sei, „nativo di Champagne“. Er starb in Marseille den 30. Januar 1738. Nach einer sehr unsicheren, aber umso bestimmter lautenden Angabe von CASANOVA soll er, *teste* Mme d'URSÉ, noch ums Jahr 1757 (!) am Leben gewesen sein. Ich zitiere diese letzte Angabe, die ich bei Niemanden angeführt finde, mehr vom Standpunkte der Kuriosität. Im Jahre 1692 reiste er im Auftrage seiner Regierung nach Kairo, wo er das Amt als Generalkonsul von Frankreich in Ägypten antrat. 1702 wurde er dem abyssinischen Kaiser YASOUS I als Ambassadeur attachiert, aber er zog es bald vor, sich als Konsul in Livorno zu etablieren, wo er bis 1708 weilte. Als er später in den Ruhestand trat, wurde er zum Inspektor „des établissements français dans le Levant et sur les côtes de Barbarie“ ernannt.

In Ägypten gingen de Maillet die Augen auf. Nicht nur, dass er sich in Ägyptens alte Kultur- und Kunstgeschichte vertiefte, — sein einziges noch bei Lebzeiten erschienenes Werk, die in Fachkreisen oft zitierte Beschreibung von Ägypten, ist das Ergebnis dieser Studien —, hier wurde der solide Grund zu seiner grandiosen Kosmogonie gelegt, der mit der konkreten Feststellung der Abnahme des Meeres begann, die ihm allein schon einen

BENOIT DE MAILLET *Gentilhomme Lorrain, Consul Général de France en Egypte et en Perse, député Peuple général des Echellades Levant et de Barbary, se nomme par le Magik en public de son Empire des Echellades (Echellades) d'après des Mémoires sur l'Egypte, pour l'Europe.*

Benoist de Maillet (1656–1738). Nach einem Kupferstiche von E. Jeaurat in: *Description de l’Egypte*.

hervorragenden Platz unter den Erforschern der Niveauveränderungen sichert. Hier in Ägypten hat er in grossen Umrissen den „Telliamed“, wie er sein Werk bei Umkehr seines Familiennamens¹ benannte, erlebt und erschaut. Von der Prämisse ausgehend, dass die Materie seit ewig existiert, schildert er die allmähliche Umgestaltung des Kosmos, vom Sonnensysteme bis zum kleinsten Lebewesen. Erde und Planeten waren Sonnen: zweimal war sie bereits Sonne! (Vgl auch WALLERIUS p. 19.) Mit der makabren Phantasie eines Meisters des triomfo della morte spricht er anlässlich der periodischen Erneuerung des Planeten sogar vom „cadavre du soleil éteint“. Es ist offenkundig, dass der mit Unrecht, besonders von katholischer Seite, als Atheist verschrieene Autor zur Zielscheibe des Spottes und der Verhöhnung wurde. VON ZABUESNIG, ein sehr belesener protestantischer Pfarrer, der seine grausame Einstellung auf der Suche nach Wahrheit nicht besser zu entblößen wusste, als dass er im Kapitel über GIORDANO BRUNO darüber seine Genugtuung aussprach, dass dieser Märtyrer am Scheiterhaufen sein unruhiges Leben beendete,

¹ Die Ableitung dieses offenkundigen Anagramms von „tellus a met“, wie es der Anonymus im *Hamburg. Magazin*, X, p. 398 (1752) haben möchte, ist gesucht und irre führend.

dieser selbe Pfarrer schreibt über Telliamed: „welches für einen augenscheinlichen Beweis gelten mag, dass sein Hirn durch die Hitze des Landstriches, den er lange Zeit bewohnt hat, sublimirt worden war.“ (p. 236). Und noch um ein Jahrhundert später geht ihm NÄGELI zu Leibe, wenn er sagt: „das Buch trägt einen so unkritischen und phantastischen Charakter, dass es jedenfalls keine Erwähnung als wissenschaftliche Aufstellung verdient.“ (p. 38). Andererseits wurde es von sehr hervorragenden, klardenkenden Männern wie D'ARCHIAC, QUATREFAGES, ZITTEL, KOHLBRUGGE, zum Teil auch von A. G. HÜGBOM wegen seines freilich von allzu üppiger Phantasie überwucherten Scharfsinns hoch geschätzt, und selbst v. Zabuesnig musste zugeben (p. 244) „dass es gleichwohl mit einigem Beyfalle aufgenommen wurde, eben desshalben, weil es ein albernes, kühnes Originalwerk war, das von der gemeinen Art zu denken abgieng.“

Der Telliamed besteht, wie bereits d'Archiac hervorhob (p. 267), aus zwei Teilen: der eine umfasst exakte Beobachtungen von gewissen Fakten und natürliche Reflexionen, die sich aufdrängten, der andere „renseignements vagues, douteux ou tout à fait faux, servant de point de départ aux hypothèses les plus étranges“. Diese eignen, exakten, ganz modern ausgeführten Beobachtungen bilden den Kern seiner Theorie über die Abnahme der Gewässer und haben de Maillet einen würdigen Platz in der Geschichte der Naturwissenschaften verschafft. Wie ernst der Verfasser seine hydrogeologischen Untersuchungen auffasste, geht u. a. schon daraus hervor, dass er die Errichtung einer hydrographischen Station auf „l'Isle Gien au Continent d'Hières“ geplant hat. (I, p. 194; II, p. 175; III, p. 208—209).

Ich werde mich hüten, den Zwist über das Abnehmen der Meere, der sich ganz besonders hitzig auf unserem Boden, in Schweden, abgespielt hat, von neuem zu berühren. Als Historiker muss ich indessen die Frage der Priorität ins Rampenlicht stellen: der Leser möge dann selbst entscheiden, wer der Begründer jener Theorie sei. Bischof J. BROWALLIUS, der vor der Herausgabe seiner posthum erschienenen Streitschrift, (die auch ins Deutsche übersetzt erschien und von der auch ein sehr ausführliches Referat in französischer Sprache veröffentlicht wurde), mit Linnaeus eifrig korrespondierte — auch der Name de Maillet kommt in dem leider nur einseitig erhaltenen Briefwechsel vor — erklärt wörtlich: „Meines Wissens gibt es Niemanden, der dem französischen Konsul Herrn de Maillet die Ehre streitig machen kann, dass er der Urheber des Satzes von der Abnahme des Wassers war.“ Und hören wir, was Linnaeus, der ihm die Priorität nach Auffassung gewisser Historiker streitig macht, in seinen Aufzeichnungen über sich selbst sagt: „Die Lithologie muss eben so wenig gegen Linné undankbar seyn. Er war einer unter den ersten und vornehmsten, welche das Abnehmen des Wassers und die Erweiterung des Continentes behaupteten, und ging damit soweit bis zum Paradiese zurück. Er würde gerne die

Erde für älter gehalten haben, als selbst die Chinesen behaupten, wenn die Schrift es zugelassen“ (p. 218—219). Das mit den Chinesen kann Linnaeus aus Browallius' Streitschrift, der es von de Maillet hat, übernommen haben. Högbom, der eine ausgezeichnete historische Studie über die Niveauveränderungen in Schweden publizierte, hat, sich an das Datum der einschlägigen Schriften von ANDERS CELSIUS und Linnaeus, „Oratio de telluris incremento“ (1743, 1744) haltend, den beiden Forschern den Vortritt gegeben, nur weil Telliamed erst 1748 erschienen ist. Dass dieses Werk als Manuskript seit einigen Dezennien zuvor von Hand zu Hand ging, wusste natürlich sehr gut HÖGBOM, nicht aber dass eine Vorarbeit über die Abnahme des Meeres höchstwahrscheinlich vor 1735 erschienen war, was ich in meiner erwähnten Schrift hervorgehoben habe. Auch der Herausgeber aller Schriften und Auflagen von de Maillet, der Abt LE MASCRICER, erwähnt in der ersten Biographie über unseren Autor in der dritten Auflage des Telliamed (p. 19) diese bisher nicht wiedergefundene Schrift „Traité de la diminution de la Mer“. Högbom ist freilich sonst in seinem Urteile sehr kritisch und gerecht. Man könnte vermuten, so führt Högbom weiter aus, dass Celsius während seines Aufenthaltes im Auslande 1732—1736 mit de Maillet oder seinen Ansichten bekannt wurde, und von ihm Anregungen für seine Spekulationen erhielt. Für diese Annahme gäbe es indessen keine positive Stütze (p. 43).

Wie verhält es sich aber mit Linnaeus? Diese Frage hat Högbom nicht erörtert. Schon VIREY (I, p. 41) schreibt bei Anführung von Telliameds Systeme „opinion embrassée aussi par Linné“, und d'Archiac, der sich über de Maillet lobend aussprach, urteilt über Linné weniger günstig, wenn er sagt: „Linné admettait, comme les anciens, la liquidité originale du globe, mais le reste de sa cosmogonie est peu digne d'un esprit aussi éminent.“ (p. 148).

Man muss genauer mit der Vorgeschichte der Veröffentlichung des Telliamed vertraut sein, um die von mir angeschnittene Frage zu behandeln. De Maillet verlegt die dem Buche zugrunde liegenden Gespräche zwischen einem indischen Philosophen und einem französischen Missionar selbst in die Jahre 1715 und 1716. Natürlich hat er später immer weiter an seinem Lebenswerke herumgefeilt; so konnte er einen später, 1718, erschienenen Aufsatz von ANTOINE DE JUSSIEU an drei Stellen zitieren, weil der grosse Botaniker das Auftreten von Steinkohlenpflanzen am St. Chaumont nicht unähnlich der Theorie von Telliamed erklärte: durch eine grosse Überflutung des Meeres. Und MALESHERBES spricht als Erster von dem famosen Manuskripte, das unter den Gelehrten zirkulierte, lange bevor es in Buchform erschien. Es ist daher fast mit Sicherheit anzunehmen, dass Antoine de Jussieu das Manuskript, richtiger eine der vielen Abschriften, in der Hand hatte, noch ehe ihn Linnaeus in Paris besuchte. Ob sich

indessen Jussieu mit Linnaeus auch über hydrogeologische Fragen unterhielt, darüber werden wir nie was Bestimmtes erfahren. Jedenfalls verliefen die Gespräche in ungeschickten Redewendungen, da sie ausschliesslich lateinisch geführt wurden. Linnaeus verstand nicht französisch, und der „einzige Mensch in Paris, den er traf und der schwedisch sprach“, erzählt HOEFER (p. 217) „war der berühmte Geometer CLAIRAUT“.

Die Frage der juristischen Priorität ist also auch in unserem Falle wie so oft in der Geschichte der Wissenschaften und Entdeckungen eine bibliognostische Frage. Und da ist mit Bedauern festzustellen, dass es bisher keine Bibliographie von de Maillets Arbeiten gibt! Selbst die gründliche Textkritik des Tellamed von NEUBERT kränkt gerade am meisten durch das Ausbleiben jeder Kollationierung der verschiedenen Auflagen. Hätte er wenigstens nur die editio princeps gründlich untersucht, so wäre er beim trocknen Nachzählen der einzelnen Seiten zu einem nicht nur bibliognostisch interessanten sondern auch biographisch überraschenden Ergebnisse gekommen. Zunächst muss die Angabe aller Bibliothekare und Nachschlagewerke über das Format des Tellamed berichtigt werden: es ist nicht in octavo sondern in quarto erschienen! Und wenschon, sagt der sich über eine solche Lapalie mit Achselzucken hinwegsetzende Leser. Aber diese kleine Feststellung hat zu einer wichtigen textkritischen Entdeckung geführt. Nach p. 112 folgen ohne Textverlust die Seiten 121 ff. Das ist als Erratum auf einem besonderen Blatte (= p. [209]) vermerkt, also nichts Bemerkenswertes. Geht man aber dieser Sache gründlicher nach, und weiss man, dass das Buch in quarto gedruckt ist, so eröffnen sich ganz neue Perspektiven. Da erweist es sich, dass diese von 112 auf 121 überspringende Paginierung ursprünglich ganz richtig war! weil unmittelbar nach dem Bogen O, der mit p. 105 beginnt und 112 endigt, als nächster Bogen Q, der mit der Seite 121 beginnt, folgt. Der Bogen mit dem P-Kustos ist somit scheinbar weggefallen. So sieht es in den gewöhnlichen Exemplaren, wie beispielweise dem im Besitze von Dr. ERIK WALLER befindlichen, aus. Blättert man indessen in meinem unbeschnittenen Exemplare nach, das ich so binden liess, wie es ursprünglich aus der Hand des Hefters kam, so findet man noch vier gutbewahrte Falze als Rest des makulierten Bogens P, was ja sehr auffällig ist. Was mag da der verschollene Bogen enthalten haben, wenn er den Abschreiber, Kompilator und Herausgeber LE MASCRER zur Vernichtung jenes dort gesetzten Textes veranlassen musste? Die Antwort darauf erhält der Buchdetektiv von der letzten ausführlichen Auflage des Tellamed. Dort (p. 220) ist ein Absatz als Note über den Sündflutmythos aus der Antike, über Deukalion und Pyrrha etc., eingefügt, der in den beiden früheren Auflagen fehlt. Fast den gleichen Wortlaut findet man in JEAN BAPTISTE MIRABAUDS in London 1751 anonym erschienener Abhandlung, „Le Monde, son origine et son

antiquité“ wieder, die ebenfalls Le Mascrier herausgab, der das Manuskript auch von Mirabaud nach seiner Art bearbeitete. Es ist mit grosser Wahrscheinlichkeit anzunehmen, dass der Herausgeber in den später kassierten Bogen P dieses Lehngut von fremder Feder hineinschmuggeln wollte, aber da Mirabaud noch lebte, es schliesslich unterliess.

Eine weitere Kollationierung der ersten Auflage zeigt, dass Band I und II zusammengeheftet waren, weil die Errata auf Seite [209] mit dem Schmutztitel zum Band II auf p. [4] (Systeme de Telliamed), Titelblatte und 1 Blatte („addition“ zu p. 193 des ersten Bandes & Note, die beide in der zweiten Auflage auf p. 370 gebracht wurden) den ersten gemeinsamen Bogen bilden. Sehr zu bedauern ist auch, dass Neubert die letzte ausführlichste Auflage nicht kollationiert hat; ich konnte nur durch Vergleich mancher Zitate aus dieser Auflage bei Neubert, Quatrefages, de Luc mit den betreffenden meines Exemplars feststellen, dass die Paginierung von der jener Autoren völlig abweicht; ich nehme an, dass mein Exemplar eine unbekannte Variante darstellt. Es könnte auch, umgekehrt, meines das Original darstellen.

Aus den oben angeführten Gründen will ich versuchen, eine pedantische Kollationierung des Telliamed zu geben:

I. Auflage: /TELLIAMED /OU/ ENTRETIENS /D'UN PHILOSOPHE INDIEN / /AVEC UN MISSIONNAIRE FRANÇOIS /SUR la Diminution de la Mer, la Formation /de la Terre, l'Origine de l'Homme, &c. /Mis en ordre sur les Mémoires de feu M. de MAILLET. /Par J. A. G*** /TOME PREMIER. / (einfache Vignette) /A AMSTERDAM. /Chez l' honoré & Fils, Libraires. /M.DCC.XLVIII. /

In 4to; 5 f., p. 1—CXIX, 4 f., p. 1—80, 77—92, 97—112, 121—131, 332—333, 134—152, 253—254, 155—208; 1 f. (= [209] mit Errata), 1 f. (auf p. [4] desselben Bogens Schmutztitel zu Band II („Systeme de Telliamed“) (fehlt in WALLERS Exemplar), 1 f. (= Titelblatt zu Band II wie zu Band I, nur anstatt Maillet steht MAILLE. (!) / TOME SECOND. / (Die gleiche Vignette asymmetrisch, nach rechts verschoben), 1 f. (addition zu p. 193 von Bd. II), p. 1—231. (In meinem Exemplare lautet der Bogenkustos auf p. 168 von Vol. I: TROISIE., in WALLERS Exemplare: TROISIEME)

II. Auflage, die BROWALLIUS und mit ihm sicher LINNAEUS kannte: /TELLIAMED, /OU/ ENTRETIENS /D'UN PHILOSOPHE INDIEN /AVEC UN /MISSIONNAIRE FRANÇOIS /Sur la diminution de la Mer, la formation /de la Terre, l'origine de l'Homme, &c. /Mis en ordre sur les Mémoires de feu /M. DE MAILLET, /Par J. A. G***. / (drei rosettenartig geometrische Figuren) /A BASLE, /Chez les Libraires associés. /M.DCC.XLIX. /

In 12°; 4 f. p. 1—LXX, 3 f. p. 1—407.

III. Auflage mit der ersten Biographie von DE MAILLET: /TELLIAMED, /OU/ ENTRETIENS /D'UN PHILOSOPHE INDIEN /AVEC UN MISSIONNAIRE FRANÇOIS /Sur la diminution de la Mer, /Par M. DE MAILLET. /NOUVELLE ÉDITION, /Revue, corrigée & augmentée sur les /Originaux de l'Auteur, avec une Vie de /M. DE MAILLET. /TOME PREMIER. / (einfaches Buchzeichen) /A LA HAYE, /Chez PIERRE GOSSE, *Junior.* /M.DCC.LV. /

In 12°; p. [1]—8 (grössere Ziffern), 9—336.

Vol. II. wie Bd. I, nur TOME SECOND. — p. [1]—372. (Aus gewissen Zitaten bei de LUC geht hervor, dass andere Exemplare den ersten Bogen mit römischen Ziffern paginiert hatten, sohin der zweite Bogen mit einem arabischen Einsen begann. BARBIER spricht noch von einer dritten Auflage, die bei DEBURE in Paris 1755 in zwei Bänden erschienen sein soll.)

Bisher habe ich nur einen Teil von de Maillets Forschungsgebiete berührt. Der andere erscheint uns von viel grösserer Tragweite, weil sich da de Maillet als der erste Deszendenztheoretiker zeigt, und nachweislich über BUFFON den Weg für LAMARCK gebahnt hat.

Man muss die im Tellamed hervorgetragenen Phantastereien stets von dem Gesichtspunkte betrachten, der im ganzen Werke vom Autor verfolgt wurde: er musste sich vor den Angriffen der katholischen Kirche sichern; deshalb legte er seine Gespräche in den Mund eines Inders, deshalb hat er sein Werk CYRANO DE BERGERAC gewidmet. Man vergesse dabei nicht, dass dieser abenteuerliche Phantast jene bemerkenswerte Worte niedergeschrieben hat, die als Motto, ja noch mehr als Leitstern, für de Maillets unsterbliches Werk dienen könnten: „Alle Wesen in der Natur streben nach grösserer Vollkommenheit und trachten danach Mensch zu werden.“ Ja, de Maillets ganzes Trachten zielte darauf los, zu erfahren: wie sind die Lebewesen zum Menschen geworden? „Alles ist aus dem Wasser entsprungen“, diese Worte aus dem Faust hatte sich de Maillet mindestens ein Jahrhundert vor GOETHE zu eigen gemacht. Die niedrigsten Lebewesen seien im Meere entstanden und hätten sich dann allmählich zu den höchsten, organisierten Wirbeltieren umgebildet. Da aber das Entstehen des Lebens auf der Erde damit noch nicht erklärt wäre so verlegte er dieses ewige Rätsel in weite, ferne Sphären, als hätte er es dadurch gelöst. Die Lebenskeime seien aus dem Weltall auf die Erde gelangt! Hier haben wir nicht nur Buffons Panspermie bereits vor uns, sondern man kann solche Koryphäen wie A. VON HUMBOLDT, HELMHOLTZ, ja bis auf SVANTE ARRIENIUS, der den Strahlungsdruck als das Beförderungsmittel der Lebenskeime annahm, als seine indirekten Nachfolger nennen.

Jeder kennt das Schulbeispiel, wie sich Lamarck die Entstehung des verlängerten Giraffenhals dachte; wie indessen aus einem Fische — natürlich allmählich — ein Vogel wurde, das klingt bei Lamarcks Vorgänger ähnlich. „Es konnte vorkommen . . . dass fliegende Fische beim Jagen oder Verfolgtwerden, aus Raublust oder Todesfurcht, vielleicht auch durch die Kraft der Wellen ans Ufer geworfen, ins Schilfdickicht oder auf Rasen gerieten, von wo sie nicht mehr ins Meer zurückgelangen konnten. Ihre nicht mehr vom Wasser benetzten Flossen spannten und krümmten sich infolge der Trockenheit. Während sie an ihrem neuen Wohnorte Nahrungsmittel zum Unterhalte fanden, verlängerten sich die von einander losgelösten Strahlen ihrer Flossen, bekleideten sich mit Bärten, oder richtiger

gesagt, es verwandelten sich die Häute, welche sie vorher mit einander verbanden. Der von diesen zerrissenen Häutchen gebildete Bart wurde grösser; die Haut bedeckte sich unmerklich mit Flaum von derselben Farbe, die sie selbst hatte; der Flaum wurde mehr entwickelt. Die kleinen Flossenfedern am Bauche, die zu gleicher Zeit mit den anderen Schwimfflossen die Ortsbewegung der betreffenden Fische im Wasser vermittelten, wurden Beine und dienten zum Gehen auf dem Lande. Schnabel und Hals verlängerten sich bei den einen, bei den anderen verkürzten sie sich; ähnliches geschah mit dem übrigen Körper.“ Und darauf folgt ein Satz, der beweist, dass de Maillet über die Einheit des Bauplanes der Wirbeltiere nachgedacht haben muss. „Im Ganzen aber blieb Übereinstimmung mit der ersten Form, und wird immer leicht erkennbar bleiben.“ „Die Verwandlung der Raupe“, so schliesst der Autor seine praelamarckische Spekulation ab, „in den Schmetterling würde uns tausendmal schwerer zu glauben ankommen als diejenige von Fischen in Vögel, wenn diese Metamorphose nicht täglich vor unseren Augen vor sich ginge.“ Hat sich nicht später Linnaeus desselben Klischés bedient als er eine unglaubliche „Verwandlung“ glaubhaft machen wollte: „Dass sich eine Raupe, die kahl ist, länglich und mit Borsten sowie mit Kiefer und 14 Füßen versehen ist, zu einem Schmetterlinge entwickelt, der vier Flügel . . . hat, erscheint so sonderbar, dass es Niemand, der es nicht gesehen hat, leicht glauben würde.“ („Immo, tam magna heic est differentia, ut minima similitudo illorum est, quum adultiora fiunt. . . tam alienum videtur, ut nemo id sibi facile persuaderet, qui id non vidisset.“ *Metamorphosis plantarum*, p. 369). Noch bei ERASMUS DARWIN, der mit LINNÉS Schriften sehr gut vertraut war, kommt fast mit gleichen Worten dieses Schmetterlingsbeispiel vor (p. 241—242), das ich mich entsinne, zum ersten mal bei SWAMMERDAM gelesen zu haben.

Nachdem sich de Maillet die Sache so leicht gemacht hat, Vögel aus Fischen entstehen zu lassen, bereitete es ihm auch weiter keine besonderen Schwierigkeiten, sogar den Menschen aus den Meeresfluten entsteigen zu lassen. Da gab es fabelhafte Sirenen, die seit der Antike den Ozean bevölkerten. Der nüchterne Rationalist degradierte sie freilich zu Seekühen (*Dugong*), über die der grosse BLUMENBACH (p. 17 n*) sagt: „Manati genitalia feminis adeo similia esse vt Arabes cum ipsis coëant relatum esse“ (vgl. auch BRYK, I, p. 122).—Linné selbst glaubte an „solche Tiere“ nicht (LÖNNBERG, p. 174), aber an den *Homo caudatus hirsutus*, den geschwänzten Menschen, den er sogar noch in der X. Auflage seines *Systema Naturae*, I (p. 24) anführte, über den er mit Lord MONBODDO korrespondierte, und den er in der Disputation über die Anthropomorphen abgebildet hat. Die bekannte barocke Affenfigur, mit dem Bart- und Haarkranz um das nackte Gesicht, den ganz menschlichen nackten Frauenbrüsten und einem Stocke in der Rechten, den s. g. *Lucifer Aldrovandii*, soll er auch

nach Versicherungen von HUXLEY (Fig. 6 p. 14) ALDROVANDI entnommen haben. Aber wohl auf denselben Affen ist eine viel ältere Abbildung im groben Holzschnittstil zurückzuführen bei KONRAD GESNER, der sie selbst nach einem deutschen Reisewerke reproduziert hat, und der in ihr eine Meerkatze erkannte. Von Sirenen, Meermenschen und solchen geschwänzten Menschen liess uns de Maillet abstammen. Der anfangs erwähnte Forschungsreisende Gemelli, den de Maillet so gastfreundlich in Kairo bewirtete, hat von den Philippinen solche Schwanzmenschen ebenfalls beschrieben. De Maillet erwähnte sogar zur Stütze seiner Abstammungslehre, genau so wie mehr als ein Jahrhundert später CHARLES DARWIN, Menschen mit rudimentären Schwänzen, die von LUCAS (p. 137) gebucht wurden.

Das sind Proben aus de Maillets grossem Werke. Bis auf das Auftreten von Lamarck lebte geradezu besonders die französische Naturphilosophie mit Buffon an der Spitze von de Maillets populären Spekulationen. Malesherbes, der auf dem Schaffot des Konvents als Verteidiger des Königs sein Leben beendete, und der leider von der Linnéforschung völlig ignoriert wurde, obwohl er im geistigen Duell zwischen Buffon und Linné des letzten Stange hielt, dieser ganz unparteiische Beobachter protestierte dagegen, dass der hervorragendste Naturphilosoph des achtzehnten Jahrhunderts die Gedanken von de Maillet plagierte, indem Buffon von „*una théorie*“ sprach (MALESHERBES, p. 225). Buffon soll ihn notorisch nicht zitiert haben. Das stimmt nicht: ich fand eine Stelle bei diesem, wo er Tellamed im Zusammenhange seiner Beschreibung von Zwergen anführt (p. 47). Auch Lamarck, der ihn sicher kannte, verschwieg ihn. Deshalb wirkt es geradezu wie eine Rehabilitation, wenn CUVIER ihn als „de Maillets Nachfolger“ bezeichnete. Wie sich in England der ganz eigenartige Eigenbrötler, Erasmus Darwin, zu de Maillet verhielt, ist unbekannt. Aber nichts spricht dagegen dass dieser belesene „Prae“-Darwinist vom Tellamed beeindruckt wurde, zumal — laut KRAUSE — dieser bereits 1751 in englischer Übersetzung erschienen war.

Neben de Maillets giganteskem Fresko gehalten, nimmt sich Linnés Abstammungslehre bescheiden wie eine detailreiche, mit inniger Liebe zur Natur gemalte Miniatur aus. Als typischer Empiriker hielt sich sein systematisierender Geist ausschliesslich an das Wahrnehmbare. Erhielt er eine Pflanze oder ein Tier, das nach seiner Auffassung einer anderen Pflanze oder einem anderen Tiere so nahe stand, dass er sie oder es kaum von einander trennen konnte, so musste er natürlich über den Grund der so nahen Verwandtschaft nachdenken. Da lag es am nächsten, mit gesundem Verstande zu dekretieren, dass die eine (welche sagt er nicht!) Form aus der anderen mit der Zeit entstanden sei. LINNÉ drückt sich dabei eigenartig mit *filia temporis* aus: den Mutterkomplex hat er zu Gunsten der Töchter sublimiert, die *filia* wird auf diese Weise sogar in seinen mineralogischen Spekulationen hervorgehoben. Anlässlich des kleinen Spinners *Orgyia gonostigma* (L.) heisst es bei LINNÉ:

„Ex una certe altera olim orta, non casu“, (vgl. auch BRYK, III, p. 142). Ich möchte den weiteren Ausbau von LINNÉs Grübeleien über die verwandtschaftliche Affinität zwischen manchen Formen, die sich in einer sonderbaren Abstammungstheorie kundgab, nur kurz streifen. Pflanzenbastarde, merkwürdige Pelorien und, wie bereits hervorgehoben wurde, nahe stehende Formen mussten folgerichtig den sich an den Schöpfungsakt sonst streng haltenden Systematiker zu einer Auflockerung seines Artkonstanzdogmas veranlassen, . . . und da kam die neue Lehre, dass neue Arten durch Kreuzung von zwei Gattungen entstehen, wobei sein bekanntes Vererbungsgesetz die Struktur des neuen Wesens nach der einfachen Vererbungsformel „Medullare a matre, corticulare a patre“ determinierte.

Benoit de Maillet hat seinen „Telliamed“ nicht mehr erlebt, geschweige seinen Aufstieg. „Famam extendere factis“, das konnte auch sein Wahlspruch gewesen sein, zumal er sehr ehrgeizig, aber auch sehr produktiv war. Bei ihm nahm dieser heilige Durst nach Ruhm die Form einer merkwürdigen Vision an. Als er, von den Ärzten bereits aufgegeben, im tiefen Fiebertraum lag, da näherte sich ein bildhübscher Jüngling seinem Krankenlager und verkündete: Benoit werde an dieser Krankheit nicht sterben, bis zu einem bestimmten Alter leben und er sei „destiné à de grandes choses“ (ed. III, p. 22). Der Engel hat sein Versprechen gehalten, dessen Erfüllung indessen nur die Nachwelt nachzuprüfen vermochte.

ANGEFÜHRTE SCHRIFTEN.

- AFZELIUS: Linné's eigenhändige Anzeichnungen über sich selbst, . . . übersetzt von KARL LAPPE . . . , Berlin, 1826 (SOULSBY, n. 2661).
- D'ARCHIAC, A.: Introduction a l'étude de la paléontologie stratigraphique . . . Vol. I, Paris, 1864.
- BARBIER, ANT. ALEX.: Dictionnaire des ouvrages anonymes. Troisième éd. etc. . . par M. OLIVIER BARBIER, RENÉ et PAUL PILLARD, IV, R-Z, Paris, 1882, p. 673.
- BLUMENBACH, Io. FRID.: De generis humani varietate. Goettingae, 1776.
- BROWALLIUS, JOHAN: Betänkande om vattuminskningen . . . Stockholm, 1755 (SOULSBY, 1025 c).
- : Historische und physikalische Untersuchung der vorgegebenen Verminderung des Wassers und Vergrößerung der Erde. Aus dem Schwed. übers. von KARL ERNST KLEIN, Stockholm, 1756. (Nicht bei SOULSBY).
- : Referat der deutschen Übersetzung in: Journal Étranger, p. 26—82, Paris, Decembre, 1757.
- BRYK, F.: I. Neger-Eros, Ethnologische Studien über das Sexualleben bei Negeren, Berlin u. Köln, 1928.—
- : II. Benoit de Maillet och Sverige. Ett 200-årsminne in: Ymer, LXIX, p. 58—60 (1949).—
- : III. Der Linné'sche Apollo in: Int. Ent. Ztschr., Nr. 20, p. 141 ff. 1911.
- BUFFON, M. Le Comte DE: Histoire naturelle, générale et particulière . . . Nouv. edit., IV, Hist. Nat. des animaux et de l'homme, Lausanne & Berne, 1785.
- VON BUQUOV, Graf GEORG: Skizzen zu einem Gesetzbuche der Natur . . . , Leipzig, 1817. (WURZBACH, II, p. 209).—
- DE CASANOVA, J. SEINGALT: Mémoires de . . . Écrits par lui-même. Edition nouv. pbl. s. l. direction de RAOUL VÉZA, Vol. V, p. 110, Paris, 1927.—
- DARWIN, ERASMUS: Zoonomie oder Gesetze des organischen Lebens (übers. von J. D. BRANDIS, II, Pesth, 1801. (Die Pesther Auflage kann ich in keiner Darwin-Bibliographie wiederfinden).
- FRIES, TH. M.: Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné, I. afd., III, p. 327 1909) (SOULSBY, n. 2489).
- GEMELLI, GIOV. FRANCESCO CARERI: Giro del mondo. Nova ediz. accresc. . . . Venezia 1728.
- GESNER, KONRAD: Icones animalium (ed. secunda), Tiguri, 1560 (p. 95).
- HOEFER, FERDINAND: Histoire de la Botanique, de la Minéralogie et de la Géologie . . . Paris, 1872. (SOULSBY, n. 2797a).— (Bei SOULSBY: 1882(!)).
- HÖGBOM, A. G.: Nivåförändringarna i Norden . . . Göteborg, 1920. (SOULSBY, n. 1034a).
- HUXLEY, THOMAS HENRY: Zeugnisse für die Stellung des Menschen in der Natur. Übers. von J. VICTOR CARUS, Braunschweig, 1863. (nicht bei SOULSBY).
- JUSSIEU, ANTOINE DE: Dissertation sur les herbes, coquilles de mer & autres corps, qui se trouvent dans . . . de S. Chaumont en Lyonnais in Mém. Acad. Roy. Sci., Paris, 1718. p. 370.
- KOHLBRUGGE, J. H. F.: B. de Maillet, J. de Lamarck u. Ch. Darwin in: Biolog. Centralbl. XXXII p. 505—518 (1912).
- KRAUSE, ERNST: Erasmus Darwin und seine Stellung in der Geschichte der Descendenztheorie. Mit seinem Leben und Charakterbilde von CHARLES DARWIN. Leipzig, 1880.
- LINNAEUS, CAROLUS: Systema Naturae, (ed. X.^{ma}), I, Holmiae, 1758. (SOULSBY, n. 58).

- LINNAEUS, CAROLUS: *Anthropomorpha* (propos. CHRISTIAN. EMANUEL HOPPIUS) (Upsaliae, 1760). (SOULSBY, n. 2124).
- : *Metamorphosis plantarum* (Upsaliae, 1755) *Amoenitates Acad.*, IV, Stockholm, 1759 (SOULSBY, n. 1858).
- LINNÉ: *Föreläsningar öfver djurriket* ... utgiv. af EINAR LÖNNBERG, Uppsala, 1913 (SOULSBY, n. 3553).—
- DE LUC, J. A.: *Lettres Physiques et Morales sur l'Histoire de la Terre et de l'Homme* adressees a la Reine de la Grande Bretagne, II, La Haye, 1780.
- LUCAS, PROSPER: *Traité philosophique et physiologique de l'hérédité naturelle* ... Vol. I, Paris, 1847 .p. 137.
- DE MAILLET: *Description de l'Égypte* ... composée ... par M. l'Abbé LE MASCRIER. (mit Porträt) 4:o, Paris, 1735.
- MALESHERBES, LAMOIGNON —: *Observations de ... sur l'histoire naturelle générale et particulière de Buffon et Daubenton*, I, Paris, An VI (1798) (*Linnéana*, p. 52 ff., 108 ff.)
- NÄGELI, CARL: *Entstehung und Begriff der Naturhistorischen Art*. München, 1865 (nicht bei Soulsby).
- NEUBERT, FRITZ: *Einleitung in eine kritische Ausgabe von B. de Maillets Tellamed* in: *Romanische Studien*, herausgegeben von Dr. E. EBERING, Berlin, 1920.
- DE QUATREFAGES, A.: *Charles Darwin et ses précurseurs français* ... Paris, 1870.
- QUÉRARD, J. M.: *La France Littéraire ou Dictionnaire Bibliographique*, V, Paris, 1833.—
- ROBINET, J. B.: *Vue philosophique de la gradation naturelle des formes de l'être* ... Amsterdam, 1768.
- VIREY, J. J.: *Histoire des mœurs et de l'instinct des animaux* ... , vol I., Paris, 1822.
- WALLERIUS, JOHAN GOTSCH.: *Tankar om verldenes, i synnerhet jordenes, danande och ändring*. Stockholm, 1776.
- VON ZITTEL, KARL ALFRED: *Geschichte der Geologie und Paläontologie bis Ende des 19. Jahrhunderts*. München u. Leipzig, 1899.
- VON ZABUESNIG, JOHANN CHRISTOPH: *Historische und kritische Nachrichten von dem Leben und den Schriften des Herrn von Voltaire und anderer Neuphilosophen unserer Zeiten*. Gesammelt und herausgegeben von ... , II, Augsburg, 1777. .p. 236—244 Cap. XVIII: Maillet (von .—

SMÄRRE MEDDELANDEN

Förfalskade Linnéautografer. Undertecknad fann för några år sedan i ett av vårt lands främsta museer nedanstående i en monter utställda Linnéautograf.

ännu min vordnad höj Nädaga Jorden
 och lilla Archiatren jag är också
 Min älskade Hr Broder
 uppfatta vrb
 25 juli
 Smärre tecken
 Carl v Linné

Det var således slutet av ett brev från Linné, tydligen till ABRAHAM BÄCK, att döma av hälsningen till »lilla Archiatren» och av underskriften »Min älskade Hr Broders». Originalbrevet återfanns också med lätthet i »Bref och skrivelser af och till Carl von Linné», afd. I, del V, s. 147.

Jag ansåg mig därför böra meddela bibliotekarien vid Vetenskapsakademien — som äger Linnés brev till Bäck — att ifrågavarande brev där måste vara defekt, eftersom det bortklippta slutet fanns å annan plats. Min förvåning blev icke ringa, då jag till svar fick upplysningen, att Linnébrevet ifråga alltjämt var intakt! Den utställda autografen måste alltså vara en förfalskning. Vid efterhörande angå-

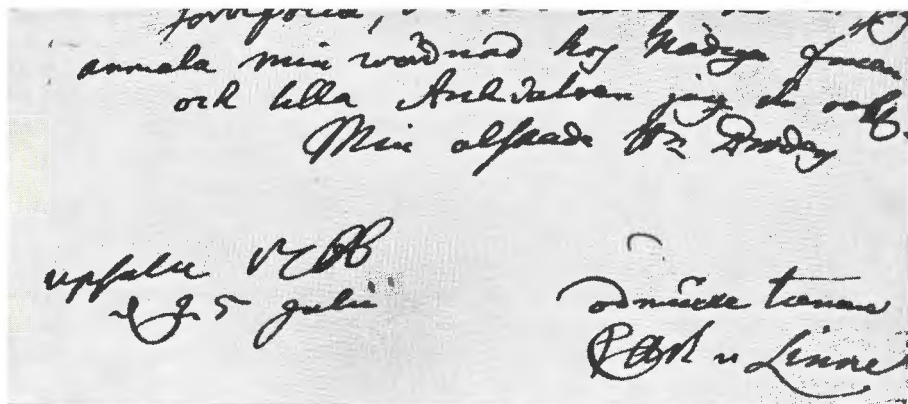
och lilla Archiatren jag är också
 Min älskade Hr Broder
 uppfatta vrb
 25 juli
 Smärre tecken
 Carl v Linné

ende dess proveniens fick jag endast veta, att den härstammade från de Rosénska Linnésamlingarna i Malmö; mer var ej känt därom. (Den kände samlaren Nils Rosén, en av vårt sällskaps stiftare, dog 1920.)

Av en händelse fann jag något år senare i ett annat av vårt lands museer ovanstående Linnéautograf.

Alltså samma som den nyssnämnda, blott att den översta raden här saknades. Även denna autograf måste således vara en förfalskning. Här var proveniensens fullständigt okänd.

De båda museerna ha sedermera varit vänliga att på begäran till Vetenskapsakademiens bibliotek insända sina »Linnéautografer» för jämförelse inbördes och med originalet. Detta har följande utseende.

Det visade sig, att förfalskningarna voro identiskt lika och förvillande lika originalet samt tryckta å samma ljus blågröna gammaldags papper, som tydligen lösrivits från någon 1700- eller 1800-talsbok, där det troligen tjänat som omslags- eller pärmpapper. Det är enklare än brevpapper och saknar vattenmärken. För att ytterligare verka äkta ha båda »autograferna» vederbörligen försetts med smutsfläckar (av kaffe e. d.). Den större har måtten 11,2 × 5,2 cm och har å baksidan rester av ett annat, fastklistrat vitt papper som tydligen avrivits; den mindre (med översta raden bortklippt) har måtten 11,6 × 4,5, rester av klister å baksidan och dessutom å framsidan en tryckt vertikallinje utefter högra kanten, vilket ytterligare tyder på att papperet är taget ur en bok, måhända titelsidan (som ju under 1800-talet ofta var inramad). Vid analys av papperet å Pappersbrukens Centrallaboratorium, Stockholm, visade det sig icke innehålla slipmassa, var alltså träfritt och framställt ur lump. (Slipmassepapper infördes i Sverige omkr. år 1850).

Angående tillverkningen av de förfalskade autograferna är den på grund av det skickliga utförandet samt deras likhet inbördes och med originalet uppenbarligen icke gjord med hand utan på mekanisk väg. Enligt undersökning av Grafiska forskningslaboratoriet, Stockholm, består texten av en tjock, svart, troligen hemlagad sotmassa och är efter allt att döma handtryckt med en fotokemiskt framställd kliché, sannolikt vid tiden omkring sekelskiftet, då klichémakare ej funnos i Sverige före 1890-talet¹. (De nu brukliga offsetmaskinerna infördes först 1910.)

¹ Fotografiskt stentryck framställdes dock redan tidigare i Sverige. Ett av de äldsta torde den fotografiska reproduktion vara, som av P. H. MANDEL, Stockholm, år 1863 gjordes i 20 ex. av

A originalbrevet i Vetenskapsakademien finnas i slutet några blyertstreck, vilka i form av fyra hörn inrama den del av brevet som återfinns i förfalskningarna. Det förefaller sannolikt, att förfalskaren har satt dit dem för att ge anvisning åt den som utfört fotograferingen, hur mycket av texten som skulle vara med.

Tyvärr ha sålunda mina försök att datera förfalskningarna och därmed komma förfalskaren på spåren misslyckats, men jag har ansett mig böra meddela ovanstående, då sannolikt flera dylika förfalskade Linnéautografer varit ute i marknaden och gjorts på löpande band.

TELEMAK FREDBÄRJ

»Habent sua fata libelli». Under denna rubrik omtalades i föregående årgång (sid. 99—104), med anförande av ett utdrag ur sedermera professor CARL ERIK BERGSTRANDS levnadsminnen, huru genom dennes mellankomst sex ovärderliga manuskript från Linnés ungdomstid räddades från förstörelse och införlivades med Uppsala Universitetsbibliotek. Enligt Bergstrand ingingo i professor Schereringssons kvarlåtenskap även några »Swedenborgs manuskript». Dessa »ville man deremot ej inköpa till Biblioteket i Uppsala, hvarför dessa af mig», säger han, »återskickades i oförändradt tillstånd till sterbhuset.» Han tillägger att han ej vet var de hamnat, men att de måhända blivit förstörda. Utan närmare undersökning uttalades i uppsatsen att denna farhåga syntes befogad. Så är emellertid lyckligtvis icke fallet.

I brev till red. har den kände bokkännaren apotekare GUSTAF BERNSTRÖM, Göteborg, påpekat, att det rör sig om den anteckningsbok av Swedenborg, vars innehåll af G. E. KLEMMING 1859 publicerades under titeln »Swedenborgs drömmar 1744». Enligt utgivarens meddelanden är denna »en vanlig anteckningsbok i liten oktav, enligt förra århundradets bruk bunden i pergament, samt försedd med klaff och fickor på båda sidor». På främsta pärmens innersida läses: »Inköpt från Dem. Littorin i Vesterås (genom Prosten Boberg) för 250 Rd Rmt 14 oktober 1858 (ankom den 18:e oct.)». På manuskriptets första sida är antecknat: »Manuscript af Em. Swedenborg, funnet i afl. Professoren och Lectoren i Westerås R. Schereringssons Boksamling af L. T. Boberg». Den ursprungliga upplagan utgjorde enligt Klemming endast 99 numrerade ex. (totala antalet lär dock varit 119), men redan följande år utkom en ny bokhandelsupplaga och skriften har sedermera 1924 av KNUT BARR på nytt utgivits i en kommenterad upplaga under titeln »Swedenborgs drömmar. Emanuel Swedenborgs dagbok 1743—1744». Som bekant är den en huvudkälla för kännedomen om Swedenborgs religiösa kris och har utnyttjats bl. a. av MARTIN LAMM i hans Swedenborgsmonografi.

Då Bergstrands uttryckssätt syntes ge vid handen att det i själva verket funnits mer än ett Swedenborgsmanuskript i Schereringssons kvarlåtenskap, har jag för fastställande av hur härmed förhöll sig vänt mig till Förste bibliotekarien dr NILS AFZELIUS, som godhetsfullt meddelat att det i korrespondensen mellan prosten Boberg och Klemming endast är tal om den ovan omtalade handskriften. I den punkten torde alltså Bergstrand ha missmint sig.

Ol. Rudbecks *Campi Elysii*, Vol. 1, närmast för att kunna ge Oxfords universitet en ersättning för originalet (som var det ena av två existerande exemplar), vilket år 1672 från Sverige utlånats till botanisten Sherard och först 1863 efter diplomatiska underhandlingar återställdes till Kungl. Biblioteket i Stockholm (se *Proceedings of the Linnean Society of London*, Vol. 161, 1949, s. 50). Ett annat var det facsimil av *Systema Naturæ*, Ed. 1, som på initiativ av Vetenskapsakademiens bibliotekarie J. A. AHLSTRAND o. 1872 utfördes af Mandel. Detta stannade i korrektur, varav ex. finnas i Kungl. Biblioteket och Uppsala Univ. Bibl.

Linné och Johann Gesner. Då det är föga att hoppas att den stora Linnéska brevpublikationen skall kunna fortskrida med den snabbhet, som vore önskelig, är det mycket tacknämligt att då och då Linnés brevväxling med någon av hans samtids naturhistoriker separat publiceras och kommenteras. Därmed blir en del arbete undångjort för den kommande publikationen i serien, samtidigt som hittills okända drag i vetenskapens historia bli belysta.

I *Proceedings of the Linnean Society of London*, vol. 161: p. 2 (1949) har professor G. R. DE BEER, sällskapets nyligen avgångne president, som i dagarna övertar den ansvarsfulla posten som chef för British Museum of Natural History, publicerat *The correspondence between Linnaeus and Johann Gesner*. Brevväxlingen har återgivits i engelsk översättning, vilket utg. försvarar med att 'Latin is Greek to so many today' — något som man tyvärr med kanske ändå större rätt kan säga om vår bildade publik!

Professor de Beers korta inledning ger ett nytt bidrag till det bekanta, sorgliga faktum att Linnés brev gått mycket växlande öden till mötes och i många fall äro förlorade eller dölja sig på oåtkomliga ställen. Ur ett snart hundraårigt arbete av RUDOLF WOLF, *Biographien zur Kulturgeschichte der Schweiz*, Zürich 1858, vol. 1, anför han följande: »It is unfortunate that Paul Usteri did not carry out his intention of publishing Gesner's correspondence, and it has since been dispersed»; det tillägges där att åtskilligt ur denna fanns i herr Ott-Usteris autografsamling, som senare förvärvats för Zentralbibliothek i Zürich. Enligt en katalog över denna samling innehöll den ett — ej närmare specificerat — Linnébrev, men detta saknades redan då Zentralbibliothek mottog samlingen. — Gesners brev — i den mån de nådde Linné — finnas naturligtvis bevarade i den stora brevväxlingen i Linnean Society's ägo.

Lyckligtvis kunde Årsskriftens redaktör på förfrågan meddela professor de Beer att Uppsala Universitetsbibliotek lyckats rädda två av de Linnéska breven, vilka år 1914 inköpts från Leipzig. Om ännu ett brev kunde upplysas att det finns omnämnt i 3. bandet (1888) av den under ledning av A. W. THIBAUDEAU utgivna katalogen över en av Mr. ALFRED MORRISON sammanbragt autografsamling, där dess första sida återges i facsimil. Samlingen, som var högst betydande, skingrades genom försäljning, men enligt upplysning från Quaritch's bekanta antikvariat ingick Linnébrevet ej i försäljningen och dess nuvarande ägare är okänd.

Johann Gesner tillhörde samma släkt som den berömde CONRAD GESNER. Han var född 1709 och avled 1790 som professor i naturvetenskap vid gymnasiet i Zürich. Redan som 17-årig yngling började han ströva i alperna och samla växter. Efter studier i Leiden, där han var lärjunge till BOERHAAVE och knöt vänskap med den i Linnés biografi välkände J. F. GRONOVIVS, samarbetade han med ALBRECHT HALLER för den schweiziska floras utforskande, och denne erkände i sin *Enumeratio methodica stirpium Helvetiae* 1742 den värdefulla medverkan han erhållit av Gesner. Det var samma år, som Linné den 8 aug. riktade ett brev till denne för att få bidrag till sin *Species Plantarum*, som han redan planerat. Som en gemensam vän nämner han Gronovius. Intressant är Linnés uttalande att han redan är »till hälften färdig» med en förteckning över alla Sveriges djur, d. v. s. vad som i tidens fullbordan skulle bli *Fauna Svecica*.

Det skulle dröja ända till 1748, innan Linné fick ett utförligt, intressant svar på sitt brev, vilket Gesner delvis förklarar med att Linné skrivit på Basel, då Gesner flyttat till Zürich. Överhuvud ger brevväxlingen ett intryck av hur osäker man var om breven kommo fram denna tid. Ett svarsbrev från Linné

av 4 nov. 1748 hör till de förlorade, varemot ett nytt från Gesner av 5 jan. 1749 och ett av Linné av 13 febr. 1750 kunnat meddelas. Sedan är det ett uppehåll i korrespondensen, vare sig genom att Linné försummat att svara eller ej fått de två brev Gesner säger sig »för några år sedan» ha sänt över Nürnberg. Nu skriver denne 14 nov. 1763, uppmuntrad därtill av sin landsman VALLTRAVERS, som återkommit efter att som följeslagare åt de tre unga förnäma ryssarna DEMIDOV ha vistats i Uppsala. (Om Rodolphe Valltravers och hans förbindelser med Linné se De Beers uppsats i *Notes and records of the Royal Society*, 4, 1946.) Gesner, som redan tidigt av sjuklighet tvingats upphöra med sina exkursioner i alperna, meddelar att han alltjämt är ivrigt verksam att förteckna den schweiziska floran på grund av de fynd som gjordes av andra, yngre botanister, som i samråd med den nu till hemlandet återvände Haller utsändes till olika trakter. Först den 26 juli 1764 nådde detta brev Linné, såsom han meddelar i sitt dagen efter daterade svar, det ovan omtalade, numera försvunna brevet.

Det kan tilläggas att Gesner genom Linnés försorg 1748 blivit medlem av Vetenskaps societeten i Uppsala.

Linné och Alexander Garden. Ett motstycke till professor De Beers uppsats är den av MARGARET DENNY i *Isis*, Vol. 38 (1948) publicerade studien 'Linnæus and his Disciple in Carolina: Alexander Garden', som grundar sig på det brevmaterial J. E. Smith publicerade i *A Selection of the correspondence of Linnæus and other naturalists 1821*. Linnés brev till den amerikanske läkaren, vilken han hade många uppgifter att tacka för, som inflöto i 12:te upplagan av *Systema Naturæ* (1766—68), äro tyvärr, som det vill synas, förlorade.

Elis Malmeström om Linnés Nemesislära. I en samling uppsatser utgivna under titeln *En farled*, Stockholm 1949, har biskop Malmeström i två uppsatser återkommit till sitt älskade Linnéstudium. Den förra utgöres av talet vid invigningen av Gerda Sprinchorns staty i Stenbrohult 1948 och är bekant för läsarna av denna årsskrift från föregående årgång. Även den senare är ett omtryck (ur tidskriften *Quo Vadis?* 1949) och bär titeln Linnés Nemesis-åskådning. Den sammanfattar och preciserar på ett utmärkt sätt synpunkter och resultat, som framlades redan i förf:s doktorsavhandling, Linnés religiösa åskådning.

Linnéminnen i Nordiska Museet. Under denna titel har doktor SIGURD WALLIN i museets årsbok *Fataburen* för 1950 publicerat en intressant uppsats om ett antal föremål, med härstamning från det Linnéska hemmet, som ingå i museets samlingar. Huvudparten av dessa härrör från en donation av den bekante industriidkaren JEAN BOLINDER (1813—1899). Denne var född i Vaksala socken nära Uppsala, där hans far var komminister. Sakerna torde ha inköpts på auktionen efter Linnés tredje dotter, SARA CHRISTINA, änka efter kapten HANS HENRIK DUSE. Hon avled barnlös på sin gård Gränby i Vaksala socken 1835. Föremålen omfatta ett brickbord i Stockholmsfajans, snarlikt det som finnes i Linnémuseet, en skrivbyrå i fanerad valnöt, en sekretär i rokokostil, en skål i ostindiskt porslän med dekor i färger och guld och symboler, som snarast passa en sjökrigare, ett par av de fajanstallrikar med C L i spegelmonogram, som även äro representerade i vårt museum, två matskedar av silver med Sara Christinas initialer (en liknande

har från bondeägo i Vaksala kommit till vårt museum) samt ett av de bekanta vinglasen med slipad linnearanka. Från Linnés andra dotter, fröken LOVISA VON LINNÉ, den sista av ätten, som avled 1839, kommer ett annat exemplar av dessa glas. Det märkligaste föremålet är måhända den lilla spegel i ram av valnötsfaner med ett överstycke i lövsågeri, som härstammar från Linnés äldsta dotter, ELISABETH CHRISTINA, gift Bergencrantz, och sedan tillhört hennes dotter, gift Martin, samt dennas son och sondotter.

I Skåne med Linné. Skåneresans 200-årsminne föranledde åtskilliga artikelserier i pressen, särskilt Skånetidningarna. En av dessa, ursprungligen publicerad i Dagens Nyheter, skrevs av ALF HENRIKSON och illustrerades av BIRGER LUNDQUIST. Den har sedermera utkommit i bokform på Bonniers förlag under titeln: *I Skåne med Linné. En resa tvåhundra år senare.* Genom en väl sammanställd text, kryddad med välvalda citat ur Linné, och genom Lundquists briljanta teckningar har den lilla boken vunnit en välförtjänt framgång.

SUMMARY

The present volume opens with a lecture delivered at the 1949 spring meeting of the Society by Professor ROLF NORDHAGEN, of Oslo, entitled "Linnæus's relations to Norwegian naturalists". Linnæus himself, in his youth, had paid two visits to Norway, first during his Lapland journey in 1732, when he travelled across the frontier mountains to the Atlantic Ocean, and then during his journey through Dalecarlia in 1734, which brought him as far as the mining town of Röros. His foremost correspondent in Norway was JOHAN ERNST GUNNERUS (1718—1773), who after his preferment to the episcopal see of Trondheim became one of the most energetic promoters of the cultural development of his native country. In 1760 he founded a scientific society at Trondheim, which a few years later became the 'Kongelig Norsk Videnskabers Selskab' (The Royal Norwegian Society of Sciences), and of which Linnæus was made a member in 1766. GUNNERUS, on the other hand, became a member both of the Swedish Academy of Science and of the Royal Society of Sciences of Upsala, and Linnæus named a genus *Gunnera* after him. The correspondence between the two men went on from 1761 to 1772, but they never met. Gunnerus, who seems to have had botanical interests already as a young man, was no doubt much influenced by reading Linnæus's works. He took advantage of his visitation journeys through his vast bishopric, which extended over the whole of northern Norway, to collect zoological and botanical material. The outcome was, besides numerous zoological papers, his *Flora Norvegica* (1766—1776).

Gunnerus also sent young Norwegians to Upsala to study under Linnæus, such as J. F. BORCHGREVINK, who has left a manuscript, *Collegium botanicum Linnæanum* . . . 1766, which was published by OVE DAHL in 1907, and H. TONNING. Altogether we know of eleven Norwegians who were Linnæan students. One of them was PEDER ASCANIUS, who later started the publication of *Icones rerum naturalium*, a zoological work intended to become a counterpart to the magnificent *Flora Danica*, but never completed. The most gifted of Linnæus's Norwegian pupils, however, was MARTIN VAHL (1749—1804), who stayed at Upsala from 1769 to 1774 and was looked upon as one of Linnæus's 'most beloved and best disciples'. His annotations from the *Prælectiones privatissimæ*, published by JENS HOLMBOE in *Bergens Museums Årbok* in 1910, give a most vivid picture of the great botanist's inspiring and humorous lectures.

In 1949 two hundred years had passed since Linnæus undertook his important journey to the south of Sweden in order to investigate its natural resources, which resulted in his well-known *Skånska Resa* (Iter Scanicum). Two contributions deal with this journey. Professor BERTIL LINDQUIST, of Göteborg, in an essay entitled "The forest and the landscape of the Skåne of Linnæus", gives a rapid survey of Linnæus's route and with the aid of photographs points out how in many cases we may still find the scenery such as Linnæus saw it, though much has of course been altered past recognition through later cultivation. The author also exemplifies Linnæus's keen observations of the life of plants and animals

and shows that his remarks sometimes have a bearing on problems which have only been solved in our own days. His statements about the possibility of improving the economy of farming by the introduction of new crops, e.g. oliferous plants, have also come true in recent times.

Another essay, entitled "Linnæus's fellow-travellers during the Scanian journey", by Dr. SIXTEN BELFRAGE, gives some details of persons who followed Linnæus during the whole or part of his tour. As his amanuensis served OLOF SÖDERBERG, an Upsala undergraduate, who in 1748 had acted as 'respondens' at the public discussion of Linnæus's thesis *De Curiositate naturali*. Linnæus's manuscript diary of the journey is mainly in Söderberg's handwriting. The author shows that the text was sometimes altered in the printed book and expanded from short entries in the diary. He dwells at length on a funny episode when a divining-rod was tried as a means of detecting metal objects by Söderberg and Baron ERIC OXENSTIERNA, who also accompanied Linnæus during part of the journey. Linnæus, who was sceptical, nearly lost his purse. The author shows how cleverly Linnæus has worked out the story from the brief account in the diary, to which he added many humorous details.

In the spring of 1949 the President of the Society, Professor NILS VON HOFSTEN, followed the tracks of Linnæus in Holland and at the spring meeting of the Society gave some glimpses of the tour. The lecture is printed here.

The Secretary, Dr. ARVID HJ. UGGLA, in a short notice describes how Linnæus came to introduce the word *Fauna* into scientific literature by entitling his description of the animal world of Sweden *Fauna Svecica* (1746). It is shown that he decided on the name only when the book was already half printed, having until then often referred to it as *Animalia Sueciæ*. From an annotation in his own copy of the book, now in the possession of the Linnean Society of London, it appears that Linnæus associated the word *Fauna* with Cybele, the Phrygian 'mater deorum' and connected it etymologically with words like Latin *Pan*, *panes* and even Swedish *fänad* (cattle). He evidently chose the name as a counterpart to 'Flora', a metaphorical designation in use long before Linnæus's times.

Mr. TORSTEN OLSSON, a great-grandson of ADAM AFZELIUS, the well-known explorer of Sierra Leone, publishes some traditions handed down from the latter about Linnæus's peculiarities.

ANTON SÖRLIN, Lic. Phil., gives some information about a garden laid out by Dr. ABRAHAM BÄCK, Linnæus's 'most beloved friend', at his country seat Ribby south of Stockholm, parts of which are still preserved.

Professor K. V. OSSIAN DAHLGREN, in a paper about monstrosities in the animal world, points out that Linnæus paid only slight attention to such irregularities. He once wrote in a letter: 'Nature has made so much skilfully and well that I never have time or feel inclined to find out if She has made mistakes.' Referring to a human abortion he says: 'I think it would be best to let the German Academies keep their monsters that they are publishing every year, because one never comes to any other conclusion than that nature can be changed in a thousand ways in its *rerum primordio*.' — It is well known that, as time went on, Linnæus became more and more convinced that new species were the result of hybridization. The *species animalium et plantarum* he looked upon as the work of Time, but the *ordines naturales* were the Creator's work. He had an exaggerated belief in the possibility of crossing even very remotely related species. He even asserts that RÉAUMUR had succeeded in producing a

hybrid between a rabbit and a hen. From the eggs of the hen there were hatched chickens with fine wool instead of feathers. This statement, however, is due to a slip of memory. Réaumur (1749) only relates how a rabbit used to copulate with a hen, which 'in a short time became a perfect doe to him'. Linnæus says (in *Plantæ hybride*, 1751) that such a phenomenon could easily make us believe that the "Moors" (i.e. the Hottentots) might in reality be hybrids between Negroes and apes. But for various reasons he dismisses this idea. His Danish pupil, J. C. FABRICIUS, however, accepted his teacher's casually propounded hypothesis without reserve.

The author quotes some more passages from Linnæus and other old writers about monstrosities among birds and then describes several cases of *quadripedes* and *duplicitas anterior* in that family of animals. In some cases the two extra legs are joined to an accessory and inverted pelvis. The genesis of the different monstrosities is discussed.

Mr. FELIX BRYK in an essay in German comments on the remarkable French author BENOIST DE MAILLET and his posthumously published work, *Telliamed*, in which he developed his ideas about the recession of the sea level and also hazarded some curious speculations about the development of the animal world. The author contrasts them with opinions held by Linnæus.

The volume concludes with some minor communications. Dr. T. FREDBÄRJ tells about some forged autographs of Linnæus that have been found in two Swedish museums. The Editor reports on some contributions to Linnæus's biography, including Professor G. R. DE BEER's paper on the correspondence between Linnæus and JOHANN GESNER (*Proc. of the Linnean Soc.* 1949) and MARGARET DENNY's article on "Linnæus and his disciple in Carolina: Alexander Garden" (*Isis* 1948).

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGELÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1948.

Sällskapets vårsammankomst ägde rum å Hammarby söndagen den 22 maj. På grund av att inkomsterna av årsskriften ej ännu kunnat redovisas, hade revision ej kunnat ske, varför föredragandet av revisionsberättelsen måste uppskjutas till höstsammankomsten.

Föredrag hölls av professor ROLF NORDHAGEN, Oslo, över ämnet: Linné's förbindelse med norske naturforskare (tryckt i denna årgång). Ordföranden, professor NILS VON HOFSTEN, lämnade ett meddelande från en samma vår företagen bilfärd, med titel: I Linnés spår i Holland, ävenledes tryckt i denna årgång.

Efter demonstration av samlingarna under ledning av ordföranden och sekreteraren intogs middag på platsen vid museet.

Höstsammankomsten hölls måndagen den 5 december. Sedan revisionsberättelse för 1948 föredragits och ansvarsbefrielse meddelats, företogs stadgeenliga val. Därvid omvaldes till ordförande för 1950 professor NILS VON HOFSTEN och till vice ordförande för samma tid f. d. överbibliotekarien A. GRAPE. Till styrelseledamöter för åren 1950—1952 omvaldes professor emeritus N. E. SVEDELIUS, f. d. förste intendenten S. WALLIN och direktör F. SÖDERBÄCK. Till suppleant efter major ARTHUR JACOBSSON, som anhållit att ej längre komma ifråga, utsågs docenten O. H. SELLING. Till revisorer omvaldes f. d. bankkamrer O. ANDERSON och professor E. MELIN med docenterna G. DEGELIUS och N. HYLANDER som suppleanter.

I anslutning till 200-årsminnet av Linnés Skåneresa höll professor BERTIL LINDQUIST ett med skioptikonbilder belyst föredrag över ämnet: Skogen och landskapet i Skåne på Linnés tid (tryckt i denna årgång). Trädgårdsarkitekt BERTIL MO lämnade en redogörelse för det av honom utarbetade förslaget till en trädgårdsanläggning vid Linnés födelsegård Råshult. (En utförligare framställning har publicerats i Lustgården, årg. 30, 1949, beledsagad med avbildningar av modellen till anläggningen).

SÄLLSKAPETS PUBLIKATIONSVERKSAMHET.

Denna gren av Sällskapets verksamhet har under senare år, frånsett Årsskriften, inskränkt sig till utgivande av nödvändiga vägvisare för besök i Linnémuseet och Linnés Hammarby. Den av R. SERNANDER och sekreteraren på sin tid författade svenskspråkiga vägvisaren har innevarande vår utgått i sin 3:e upplaga. En kortfattad engelsk guide finnes också för den utländska publiken.

Det vackra bildhäfte över de båda sevärdheterna, som på förslag av doktor SIGURD WALLIN utgavs förra våren och som säljes till det billiga priset av 2:— kronor, har blivit en klar framgång och torde inom en nära framtid erfordra en ny upplaga. Bl. a. torde det av många funnits lämpligt att sända till vänner i utlandet, och för turisterna utgör det ett värdefullt minne från deras besök.

Den 1921 påbörjade serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné i svensk översättning*, som avstannat sedan tre nummer, innehållande botaniska avhandlingar, utkommit, har kunnat återupptagas tack vare det intresse, som visats av en av Styrelsens medlemmar, doktor TELEMAK FREDBÄRJ. Med biträde av olika översättare har han hittills publicerat ytterligare nr 4—8 av serien, samtliga innehållande avhandlingar om medicinska samt farmakologiska ämnen (materia medica), försedda med hans egna förklarande anmärkningar. Tryckningen har han själv bekostat. Närmast förbereder Styrelsen ett nummer innehållande de två avhandlingarna om Södermanlands flora och insekter, *Flora Åkeröensis* och *Flora et Pandora Rybyensis*. Prisen äro satta så lågt som 2 à 4 kronor.

En sedan länge förberedd edition av Linné-lärjungen Petrus Forsskåls resedagbok kunde nyligen lämna pressen under titeln *Resa till Lycklige Arabien. Petrus Forsskåls dagbok 1761—1763*. (Pris i bokhandeln kr. 12:—, för medlemmar kr. 8:50). Editionen har ombesörjts av sekreteraren och kommentaren i huvudsak författats av professor K. W. ZETTERSTEN.

Slutligen har för dem, som äro särskilt intresserade av Linnéhusets äldre historia, sammanförts de utredningar, som av landsantikvarien NILS SUNDQVIST författades under restaureringsarbetet och då ingingo i Årsskriften, årg. XX—XXI. Särtrycket, som omfattar c:a 90 sidor med talrika bilder, betingar ett pris av kr. 10:—.

Nyttillträdde medlemmar erinras om möjligheten att komplettera Årsskriftsserien till starkt nedsatta priser.

Samtliga publikationer kunna erhållas genom beställning till Almqvist och Wiksells Förlag, Uppsala.

LINNÉMUSEET OCH LINNÉBIBLIOTEKET.

Besökarnas antal var under året 1949 något högre än under föregående år eller 1400 (därav 280 utlänningar) — därvid gäller den redan i föregående meddelande gjorda anmärkningen, att siffran endast anger de i besöksboken antecknade.

Föreståndaren har vid en del tillfällen demonstrerat museet för större grupper av besökare. Sålunda besågos samlingarna av brittiska psykiatriker 28 maj, Riksmusei Vänner 29 maj, en grupp tyska läkare 8 juni, engelska sparbanksmän 9 juni, internationella studentkursen »Aspects of Sweden» 9 aug.

Följande gåvor ha mottagits:

Enligt testamente av framlidne ingenjör OTTO CYRÉN: en samling färgfotografier från Sällskapet vårsammankomster.

Från ett sterbhus genom doktorinnan F. BERGLUND och fröken ANNA GRÖNDORFF: silhuettbild av ett äkta par ur släkten Moræus.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1948.

Linné-Sällskapets ekonomiska ställning framgår av följande:

Vinst- och förlusträkning den 31 dec. 1948.

<i>Inkomster:</i>	
Årsavgifter	8,439: 28
Räntor och utdelningar	9,079: 12
	Kronor 17,518: 40
<i>Utgifter:</i>	
Linné-trädgården	7,203: 94
Linné-museet	1,622: 25
Årsskriften (efter avdrag av statsanslag)	2,580: 10
Avlöningar	1,800: —
Omkostnader	1,933: 13
Inkomster utöver utg. (reservfond)	2,378: 98
	Kronor 17,518: 40

Ingående balanskonto 1 jan. 1948.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,160: 79
Aktier	129,704: 70	Fasta fonden	27,634: 77
Obligationer och förlags-		Dispositionsfonden	12,829: 46
bevis	48,492: 50	Linnéfonden	113,525: 81
Kapitalräkning	2,528: 16	Viktor N. Baumbachs fond	11,717: 80
Checkräkning	6: 19	Basil H. Soulsby's fond	1,232: 62
Sparkassa och sparbank	33,934: 57	Wenner-Grenska Samfun-	
Kassabehållning	24: 27	dets donation	4,938: 57
		Pensionsfonden	5,000: —
		Reservfonden	19,051: 57
		Växthusbyggnadernas re-	
		parationsfond	17,600: —
	Kronor 214,691: 39		Kronor 214,691: 39

Utgående balanskonto 31 dec. 1948.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,160: 79
Aktier	129,704: 70	Fasta fonden	28,134: 77
Obligationer och förlags-		Dispositionsfonden	12,829: 46
bevis	48,492: 50	Linnéfonden	113,809: 62
Kapitalräkning	2,578: 97	Viktor N. Baumbachs fond	11,776: 39
Checkräkning	6,140: 45	Basil H. Soulsby's fond	1,244: 95
Sparkassa och sparbank	18,640: 44	Wenner-Grenska Samfun-	
		dets donation	4,938: 57
		Pensionsfonden	5,000: —
		Växthusbyggnadernas re-	
		parationsfond	5,241: 96
		Reservfonden	21,430: 55
	Kronor 205,567: 06		Kronor 205,567: 06

Fr. o. m. år 1948 har den förhöjda medlemsavgiften, 15 kr. för årsbetalande och 300 kr. för ständiga ledamöter, tillämpats. Inkomsten av medlemsavgifter steg härigenom från 3,122 kr. under 1947 till 5,977 kr. Av de influtna avgifterna härröra 500 kr. av nya ständiga ledamöter. Den s. k. Fasta fonden har härmed ökats med sistnämnda belopp.

Utgifterna för allmänna omkostnader och löner ha varit 3,733 kr. mot i staten beräknade 3,915 kr.

Kostnaderna för Linné-museet ha uppgått till 1,622 kr. mot i staten beräknade 1,000 kr. beroende främst på ökad kostnad för vakthållningen.

Kostnaden för det normala underhållet av trädgården har under året utgjort 7,203 kr. mot i staten beräknade 9,035 kr. Uppsala stads årsbidrag till trädgårdens underhåll, 2,000 kr., liksom Patriotiska sällskapets bidrag, 1,000 kr., ha utgått med oförändrade belopp. Härutöver har emellertid under året utgivits ett belopp av 12,358 kr. för vissa i 1947 års berättelse omnämnda reparationsarbeten, nämligen omläggning av dammarna samt uppförande av nytt plank mot Linnégatan. Denna kostnad har bestritts av för ändamålet från privat håll insamlade medel uppgående till 17,600 kr., varav sålunda återstå 5,242 kr. att användas för kommande reparationer.

Årsskriften har för 1948 dragit en kostnad av 4,380 kr. mot i staten beräknade 4,300 kr. Statsunderstödet har utgått med ett från 1,500 kr. till 1,800 kr. förhöjt belopp.

Årets inkomster av räntor och aktieutdelningar ha uppgått till 9,079 kr. mot i staten beräknade 9,412 kr. Innehavet av obligationer, förlagsbevis och aktier har icke under året undergått några förändringar.

Under år 1948 ha inkomsterna överstigit utgifterna med 2,378 kr., med vilket belopp reservfonden sålunda ökats. Med hänsyn till att sällskapets utgifter på grund av den fortgående inflationen växa och då en ytterligare höjning av medlemsavgiften icke är möjlig, kan sällskapets ekonomi ej anses såsom särskilt stark. Därest gävmedel ej inflyta återstår såsom enda utväg att förbättra sällskapets ekonomiska ställning en ökning av medlemsstocken. Sällskapets styrelse ber därför att få rikta en vädjan till medlemmarna att verka för en ökad medlemsrekrytering.

Uppsala 15 juni 1949.

FRITIOF SÖDERBÄCK.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1949.

Inkomster:

Räntebärande kapital:

a) Obligationer och förlagsbevis:	Kapital	Ränteavkastning
Svenska Statens 3 % obl. 1945 (nom. 15,000 kr.) .	15,000: —	450: —
Svenska Statens 3 % obl. 1944 (nom. 10,000 kr.)	10,000: —	300: —
L. M. Ericssons 4 % förlagsbevis (nom. 10,000 kr.)	10,442: 50	450: —
Sthlm—Rimbo Järnvägs 3 1/2 % obl. 1946 (nom. 5,000 kr.)	5,050: —	175: —
Ford Mot. Comp. AB 4 % förlagsbevis 1947 (nom. 3,000 kr.)	3,000: —	120: —
Danska Statens 4 % obl. 1947 (nom. 5,000 kr.) . .	5,000: —	200: —
	Kr. 48,492: 50	1,695: —

b) Aktier:¹

94 st. Uddeholms A.-B. (8 kr.)	13,679: 70	752: —
60 st. St. Kopparbergs Bergsl. A.-B. (12 kr.) . . .	10,040: —	720: —
50 st. A.-B. Stockholms Bryggerier (12 kr.) . . .	12,175: —	600: —
66 st. Korsnäs Sågverks A.-B. (8 kr.)	5,640: —	333: 33
140 st. Kopparfors A.-B. (8 kr.)	15,310: —	1,120: —
42 st. Sandvikens Jernverks A.-B. (8 kr.)	7,050: —	336: —
75 st. Ströms Bruks A.-B. (8 kr.)	14,300: —	600: —
20 st. Bergvik-Ala Nya A.-B. (15 kr.)	4,950: —	300: —
50 st. A.-B. Pripp & Lyckholm (7,50 kr.)	7,910: —	375: —
50 st. Svenska Sockerfabr. A.-B. (3,50 kr.)	4,400: —	175: —
100 st. Munksjö A.-B. (6 kr.)	11,900: —	600: —
58 st. Billeruds A.-B. (7 kr.)	8,350: —	406: —
20 st. Almqvist & Wiksells Boktr. A.-B. (30 kr.) .	14,000: —	600: —
	Kr. 129,704: 70	6,917: 33

c) Å bankräkningar	500: —	
Årsavgifter av ledamöter	6,000: —	
Statsbidrag till årsskriften	1,800: —	
För sålda publikationer	300: —	
Inträdesavgifter till Linné-museet	450: —	
Anslag från K. Patriotiska Sällskapet	1,000: —	
Uppsala stads anslag	2,000: —	12,050: —
Summa inkomster Kr. 20,662: 33		

¹ Under förutsättning av oförändrad utdelning under år 1949.

Utgifter:*Tjänstemännens löner.*

Sekreterare	600:—	
Skattmästare	600:—	
Redaktör	600:—	1,800:—

Allmänna omkostnader.

Renhållning	275:—	
Försäkringspremier	400:—	
Kostnader för sammanträdena	400:—	
Olycksfallsförsäkringspremier	15:—	
Diverse	500:—	1,590:—

Linné-trädgården.

Trädgårdsförmannen	4,600:—	
Hyra av bostad åt honom	300:—	
Dyrtidstillägg	510:—	
Daglönare	3,000:—	
Material, reparationer, körslor m. m.	600:—	
Växter, frakt m. m.	200:—	
Uppvärmning och belysning i gamla orangeriet	125:—	9,335:—

Linné-muscet.

Vattenavgift, belysning och telefon	125:—	
Städning och rengöring	200:—	
Vakthållning m. m.	1,000:—	1,325:—

Årsskriften.	4,700:—	4,700:—
----------------------	---------	---------

Avsättning till fonderna.

Linnéfonden ($\frac{1}{4}$ % å kapitalbehålln.)	284: 52	
Viktor N. Baumbachs fond ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	58: 88	
Basil H. Soulsby's fond (1 % å kapitalbehålln.)	12: 45	
Pensionsfonden	1,000:—	1,355: 85

Oförutsedda utgifter	556: 48	556: 48
--------------------------------	---------	---------

Summa utgifter Kr. 20,662: 33

Uppsala den 15 juni 1949.

FRIOTOF SÖDERBÄCK.
Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linné-Sällskapets räkenskaper och dess styrelses förvaltning för år 1948, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av styrelsens protokoll från under året hållna sammanträden, vilka icke föranleda något uttalande från vår sida.

Räkenskaperna, som fullständigt siffergranskats, äro förda med utmärkt ordning och reda samt i vederbörlig ordning verifierade. Bokslutet visar ett överskott av kr. 2,378:98, vilket belopp tillförts reservfonden. Till övriga fonder har dessförinnan gjorts mindre avsättningar enligt tidigare tillämpade principer.

Sällskapets värdehandlingar äro numera deponerade i öppet förvar hos bank, vars för oss uppvisade förteckning överensstämmer med räkenskaperna. Försäkringshandlingarna hava genomgåts och samtliga bankräkningar kontrollerats.

Då enligt vår uppfattning såväl skattmästaren som styrelsen i övrigt med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter och främjat dess intressen tillstyrka vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1948 års förvaltning.

Uppsala den 1 december 1949.

O. ANDERSON

ELIAS MELIN

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE

Hedersordförande:

Professor emeritus ROB. E. FRIES

Ordförande för år 1950:

Professor emeritus N. VON HOFSTEN

Vice ordförande för år 1950:

f. d. Överbibliotekarien A. GRAPE

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1948—1950:

Professor emeritus T. LAGERBERG, förste bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS,
överläkaren B. STRANDELL.

Suppleant: Professor E. DU RIETZ.

Valda för åren 1949—1951:

Professor O. T. HULT, f. d. e. o. förste bibliotekarien A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för årsskriften, doktor T. FREDBÄRJ.

Suppleant: Fil. lic. M. FRIES.

Valda för åren 1950—1952:

Professor emeritus N. E. SVEDELIUS, f. d. förste intendenten S. WALLIN, direktör F. SÖDERBÄCK, skattmästare.

Suppleant: Docent O. H. SELLING.

Vald av Större akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor J. A. NANNFELDT.

Revisorer:

f. d. Bankkamrer O. ANDERSON och professor E. MELIN.

Suppleanter: Docent G. DEGELIUS och docent N. HYLANDER.

NYA MEDLEMMAR

ABRAMSON, O., Tandläkare, Uppsala.
AHLSON, H., Civilingeniör, Stockholm.
BERGERON, T., Professor, Uppsala.
BERGERSEN, B., Ambassadör, Stockholm.
BJURVIK, P., Disponent, Linköping.
BLOM, H., Apotekare, Nyköping.
BRATT, O., Förste stadsläkare, Uppsala.
BUCHWALD, N. FABRITIUS, Professor, Köbenhavn.
BURMAN, BIRGIT, Överstinna, Strängnäs.
CLEMEDSON, K. J., Laborator, Ulriksdal.
DRUMM, KARIN, Konsulinna, Göteborg.
EDÉN, E., f. d. Medicinalråd, Lidingön.
FAGERLIND, F., Docent, Stockholm.
FAGERSTRÖM, A., Direktör, Göteborg.
FÖRENINGEN FÖR VÄXTFÖRÄDLING AV FRUKTTRÄD, Balsgård, Fjälkestad.
GAVELIN, ANNA-GRETA, Fru, Stockholm.
GRÉEN, S., Trädgårdsdirektör, Stockholm.
GÖRANSON, S., Leg. läkare, Strängnäs.
HARLING, G., Fil. lic., Lidingön.
HENSCHEN INGVAR, INGEGERD, Fil. dr, Stockholm.
HOLLSTRÖM, G., Överste, Uppsala.
HOLM, L., Fil. lic., Uppsala.
HOLMGREN, N., Professor, Stockholm.
HULTÉN, E., Professor, Stockholm.
HÖJER, E., f. d. Överdirektör, Uppsala.
HÖJER, A., Generaldirektör, Bromma.
JANSON, L., Direktör, Göteborg.
JONSSON, J. E., Leg. läkare, Uppsala.
JUHLIN-DANNFELT, C., Överläkare, Djursholm.
KUGELBERG, I., Docent, Överläkare, Stockholm.
LENNMAN, C., Kapten, Bankekind.
LINDBORG, N., Överläkare, Stockholm.
LINDSTRÖM, EVA, Fröken, Stockholm.
LUNDBERG, DAGNY, Fru, Finnshult, Snogeröd.
LUNDQUIST, R., Leg. läkare, Göteborg.

LUNDVIK, V., f. d. Landshövding, Stockholm.
MANNERFELT, BRITTA, Hortonom, Uppsala.
MARKSTRÖM, P., Pol. stud., Uppsala.
MÖLLER, R., Direktör, Stockholm.
NAGLO, O., Prakt. läkare, Stockholm.
NORBLAD, L., Bokhandlare, Uppsala.
NORDHAGEN, H., Professor, Oslo (Norge).
NORDSTRÖM, P. A., Leg. läkare, Vässingsö, Onsala.
NYBERG, H. S., Professor, Uppsala.
NÄSSTRÖM, G., Redaktör, Stockholm.
PETERSON, B., Amanuens, Stockholm.
PSILANDER, G., Överinspektör, Stockholm.
QUENNERSTEDT, N., Fil. lic., Uppsala.
RANGNE, R., Tandläkare, Stockholm.
REUTERSKIÖLD, S., Herr, Stockholm.
ROOTH, S., Intendent, Göteborg.
RUNNSTRÖM, J., Professor, Stockholm.
RYDMAN, T., Med. lic., Uppsala.
SKOGSBORG, J., Ingeniör, Stockholm.
SKUJA, H., Professor, Uppsala.
SMEDINGER, H., Ingeniör, Västerås.
STERNHAGEN, ELLA, Generalkonsulinna, Göteborg.
STIERNSTRÖM, H., Apotekare, Stockholm.
STRIDSBERG, G., Hovrättsfiskal, Uppsala.
SUNDSTRÖM, R., Civilingeniör, Bromma.
SÖDERBERG, K., Byrådirektör, Stockholm.
SÖDERLUND, G., Bankdirektör, Stockholm.
SÖRLIN, A., Fil. lic., Västerhaninge.
THOLLANDER, R., Ingeniör, Göteborg.
TÖRNEBOHM, KARIN, Doktorinna, Göteborg.
UGGLA, E. E:SON, Frih., Fil. lic., Uppsala.
WÆRN, B., Direktör, Stockholm.
WALLIN, H., Direktör, Stockholm.
WEDELIN, MARGOT, Fru, Bromma.
WERNQVIST, HIRTHS, Direktör, Bromma.
ZETTERBERG, H., Statsråd, Äppelviken.
ZOOLOGISKA INSTITUTIONEN, Uppsala.
ÖRTENBLAD, O., Överste, Stockholm.
ÖSTLIND, S., Leg. läkare, Stockholm.

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

UPPSALA 1950
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB

6053

